

*Jos yksikään rahtu ois tukelasta taiostani hyötyä kirjallisuuellemme ja
Suomemme valaistukselle –*

Kieli-ideologiat Thomas Frimanin kirjeissä Carl Axel Gottlundille

Maria Salonen

Maisterintutkielma

Suomen kielen ja suomalais-ugrialaisten
kielten ja kulttuurien maisteriohjelma

Suomen kieli

Humanistinen tiedekunta

Helsingin yliopisto

Helmikuu 2022

Tiivistelmä

Tiedekunta: Humanistinen tiedekunta

Koulutusohjelma: Suomen kielen ja suomalais-ugrilaisten kielten ja kulttuurien maisteriohjelma

Opintosuunta: Suomen kieli

Tekijä: Maria Salonen

Työn nimi: ”Jos yksikään rahtu ois tukelasta taiostani hyötyä kirjallisuuellemme ja Suomemme valaistukselle –”. Kieli-ideologiat Thomas Frimanin kirjeissä Carl Axel Gottlundille

Työn laji: Maisterintutkielma

Kuukausi ja vuosi: Helmikuu 2022

Sivumäärä: 64 s. + 2 liitettä

Avainsanat: Historiallinen sosiolingvistiikka, kieli-ideologia, dialektologia, äännehistoria, historiallinen etnografia, Thomas Friman, Carl Axel Gottlund

Ohjaaja tai ohjaajat: Prof. Taru Nordlund

Säilytyspaikka: Helsingin yliopiston kirjasto

Muita tietoja:

Tiivistelmä:

Tutkielmassa tarkastellaan kieli-ideologioita Thomas Frimanin kirjeissä Carl Axel Gottlundille vuosina 1842–1856. Thomas Friman oli pietarinsuomalainen opettaja, kirjailija ja lehtimies, Carl Axel Gottlund taas suomen kielen lehtori, kirjailija ja kielimies. Käytetty aineisto koostuu 44 kirjeestä, joiden alkuperäisiä kappaleita säilytetään Kansalliskirjaston käsikirjoitusarkistossa. Gottlundin vastauskirjeitä on säilynyt yksi, ja se on otettu mukaan analyysin tueksi.

Työssä tutkitaan, millaisia kieli-ideologioita Frimanin kirjeissä ilmenee. Ideologioita tutkitaan niin eksplisiittisellä tasolla eli esiin kirjoittaen kuin implisiittisellä tasolla eli kielenpiirteiden käytön näkökulmasta. Tutkimus asettuu historiallisen sosiolingvistiikan erikoisalaan, ja siinä tukeudutaan myös äännehistoriaan ja dialektologiaan. Menetelmistä käytetään sekä määrällisiä että laadullisia. Muun muassa aineiston yhteiskunnallisen ja aatteellisen kontekstin selvittämiseen hyödynnetään historiallista etnografiaa, kun taas kielenpiirteiden erittely tapahtuu variaationtutkimuksen kvantitatiivisten menetelmien avulla.

Frimanin eksplisiittiset kieli-ideologiat ilmenevät tekstissä julkilausuttuina asenteina ja uskomuksina, joiden taustalla vaikuttaa erilaisia kielimuotoihin liittyviä arvoja. Kirjeistä ilmenee, että Friman asennoituu positiivisesti Gottlundin kielinäkemysiin ja kirjakielen kehittämiseen itämurteiden pohjalta, mutta negatiivisesti länsimurteen piipiasuomen ortografiaan ja orjalliseen noudattamiseen. Friman myös liittää erilaisia uskomuksia Inkerimaan suomalaisten puheeseen. Lisäksi hän pyrkii tuomaan esiin inkerinsuomalaisten ääntä mukailemalla puhujaryhmän kieltä omissa teksteissään.

Implisiittisiä kieli-ideologioita selvitetään kahden kielenpiirteen avulla. Äännehistoriallisen ja dialektologisen selvittelyn alaisina ovat geminaatalliset NUT-partisiippimuodot sekä pitkävokaaliset *sanoovat*-tyyppiset pree-sensin monikon 3. persoonan verbimuodot. Molemmat kielenpiirteet ovat melko laajalevikkisiä. Geminaatallisia NUT-partisiippeja kirjoittaja käyttää vain kirjeenvaihdon ensimmäisinä vuosina, mutta pitkävokaalisia monikon 3. persoonamuotoja esiintyy koko kirjeenvaihdon ajan. Tutkimuksessa selviää, että molemmat kielenpiirteet ovat mitä todennäköisimmin Gottlundin vaikutusta. Julki lausuttuihin asenteisiin peilaten niiden käytöllä tavoitellaan luultavimmin itämurteisiin perustuvaa ideaalikielimuotoa. Itäisen kirjoitustyylin tavoittelemisen prosessissa piirteet saavat myös sosiaalisia merkityksiä.

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat	4
2.1	<i>Historiallinen sosiolingvistiikka kirjeiden tutkimuksessa</i>	4
2.2	<i>Kieli-ideologian käsitteestä</i>	7
2.3	<i>Dialektologia ja kielenpiirteiden tausta</i>	10
2.4	<i>Menetelmät ja hypoteesi</i>	12
3	Frimanin kirjeet tutkimusaineistona	14
3.1	<i>Thomas Friman – opettaja, lehtimies, kirjailija</i>	14
3.2	<i>Carl Axel Gottlund</i>	17
3.3	<i>Kirjoittajan ja vastaanottajan välinen suhde</i>	19
3.4	<i>Kirjeiden kielimuodosta</i>	22
4	Kieli-ideologisia kannanottoja	26
4.1	<i>Asennoituminen eri kielimiesten ideologioihin</i>	26
4.2	<i>Friman ja inkeriläinen puheenparssi</i>	30
5	Morfologiset piirteet kieli-ideologioiden ilmentäjinä	33
5.1	<i>Geminaatalliset NUT-partisiippimuodot</i>	33
5.1.1	<i>Geminaatallisten NUT-partisiippien levikistä ja analogisista malleista</i>	36
5.1.2	<i>Geminaatalliset NUT-partisiipit varhaisnykysuomessa</i>	38
5.1.3	<i>Hyperkorrektia vai murteellista?</i>	41
5.2	<i>Pitkävokaaliset monikon 3. persoonamuodot</i>	43
5.2.1	<i>Sanoovat-tyyppisten muotojen levikistä ja analogisista malleista</i>	45
5.2.2	<i>Sanoovat-tyyppiset muodot varhaisnykysuomessa</i>	46
5.2.3	<i>Hyperkorrektia vai murteellista?</i>	50
6	Yhteenvetoa ja loppupäätelmiä	53
	Lähteet	58
	<i>Aineistolähteet</i>	58
	<i>Lähdekirjallisuus</i>	58
	Liitteet	65

1 Johdanto

Yhteisen kirjakielen kehittäminen oli yksi suurimmista kansallisista projekteista 1800-luvun Suomessa. Aiheesta käytiin julkisesti vilkasta keskustelua, ja eniten vuosisadan alkupuoliskolla puhutti kysymys siitä, mikä suomen murteista olisi valittava kirjakielen pohjaksi. Mikael Agri-colan alkuun saattama pipliasuomen kielimuoto oli piirteiltään pitkälti länsimurteiden mukaista. Murteiden taistelussa osa keskustelijoista nousi kannattamaan kirjakielen kehittämistä enemmän itämurteellisuuksien pohjalta, mutta esiin tuotiin myös liberaalimpi kannanotto, jonka mukaan kaikkien oli lupa kirjoittaa oman kotimurteensa mukaisesti. Näkemyksistään kuulujen suomalaisuusmiesten¹ ohella mielipiteensä halusivat päästä ilmaisemaan myös pieni joukko luku- ja kirjoitustaitoisia kansanihmiä. Tämän lisäksi keskustelu herätti kiinnostusta Suomen suuriruhtinaskunnan ulkopuolella Pietarissa, jossa muuan säädysssä noussut suomalais-syntyinen opettaja, Thomas Friman, pyrki saamaan oman äänensä kuuluviin suomen kielen ja kirjallisuuden kehittämiseksi. Innostuneisuutensa myötä hän päätyi kirjeenvaihtoon suomen kielen lehtorin ja kieliaktivistin, Carl Axel Gottlundin, kanssa.

Maisterintutkielmassani tarkastelen kirjeitä, jotka Thomas Friman on lähettänyt Carl Axel Gottlundille Pietarista vuosina 1842–1856. Keskityn tutkimaan, millaisia eksplisiittisiä ja implisiittisiä kieli-ideoita Frimanin kirjeissä ilmenee, eli toisin sanoen miten niitä kirjoitetaan auki tekstissä ja miten ne heijastuvat kirjoittajan kielellisistä valinnoista. Kandidaatintutkielmassani (Salonen 2020) selvitin Frimanin käyttämien geminaatallisten NUT-partisiippien alkuperää aikavälillä 1842–1847 ja niiden käyttöön vaikuttaneita motiiveja. Kyseessä ovat siis murteelliset geminaatalliset *rakastannut* ja *saannut* -tyyppiset vokaalivartaloiset muodot, joita kirjoittaja käyttää *-nUt*-päänteellisten varianttien sijaan yhtäjaksoisesti vuoteen 1844 saakka. Vuonna 1846 hän siirtyy käyttämään vain yksinäis-*n*:llistä varianttia, mutta tarkkaa syytä vaihdokseen ei ole toistaiseksi selvinnyt. Näiden muotojen tutkimista jatkan tässäkin tutkielmassa. Lisäksi erittelen kieli-ideologioiden implisiittistä tasoa myös *sanoovat*-tyyppisten aktiivin indikaatiivin monikon 3. persoonan verbimuotojen avulla, joita Friman taas käyttää koko kirjeenvaihdon ajan. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

¹ Kielinäkemyksistään tunnettuina ovat jääneet historiaan mm. Elias Lönnrot, August Ahlqvist, C. A. Gottlund ja A. I. Arwidsson. (Ks. tarkemmin esim. Engman 2018; P. Pulkkinen 1972.)

1. Millaista variaatiota Frimanin käyttämässä NUT-partisiipeissa ja indikatiiivin preesensin monikon 3. persoonan verbimuodoissa ilmenee?
2. Mistä Frimanin käyttämät geminaatalliset NUT-partisiipit ja pitkävokaaliset monikon 3. persoonamuodot juontuvat ja millaisia sosiaalisia merkityksiä ne kantavat?
3. Heijastelevatko eksplisiittiset eli auki kirjoitetut ja implisiittiset eli kielen tasolla ilmenvät kieli-ideologiat toisiaan vai kertovatko ne erilaisista kielinäkemyksistä?

Jo yhtä äännettä tarkastelemalla on mahdollista saada laajemmin tietoa kirjoittajan kielellisistä valinnoista ja kielitietoisuudesta (Nordlund 2013: 119). Jo kandidaatintutkielmassani pyrin selvittämään NUT-partisiipin muotoryhmässä tapahtunutta vaihtelua ja etenkin geminaatallisen variantin käytön takana vaikuttaneita kieli-ideologioita. Murrelevikin ja Frimanin kirjeissä esitettyjen kielinäkemyksien perusteella mahdollisia malleja käytölle oli monia, minkä vuoksi tiettyyn lopputulokseen ei voinut päätyä. Analyysin tuloksena totesin, että muoto saattaa olla joko Frimanin omasta murteesta tai jostakin Inkerinmaan kielimuodosta. Nyt tarkoitukseni on tutkia geminaatallisten NUT-partisiippien taustaa tarkemmin tarkastelemalla sen edustusta varhaisnykysuomessa. Tämän lisäksi selvitän myös *sanoovat*-tyyppisten persoonamuotojen sosiaalisia merkityksiä ja muodon valintaan vaikuttaneita motiiveja. Toisen kielenpiirteiden ottamisella mukaan analyysiin laajennan kielenpiirteisiin liittyvien sosiaalisten merkitysten ja edelleen kieli-ideologioiden tutkimista. Kuten edellä tulee ilmi, ideologioita tarkastellaan työssä myös eksplisiittisellä tasolla.

Aiheen tutkiminen on relevanttia, sillä Frimanin kirjeitä ei ole tätä aikaisemmin tutkittu kielitieteellisestä näkökulmasta. Friman taas kuuluu niihin aikalaistensa varjoon jääneisiin henkilöihin, jotka ovat elämäntyöllään pyrkinet vaikuttamaan suomen kielen ja kirjallisuuden kehittämiseen ja kansan sivistämiseen 1800-luvulla. Tutkielma tuo myös pietarinsuomalaisen näkökulman suomen ortografian kehittämiseen liittyviin kieli-ideologioihin. Tämä eroaa esimerkiksi aikaisemmasta kansankirjoittajien teksteihin kohdistuvasta tutkimuksesta, joka on keskitynyt lähinnä silloisen Suomen suuriruhtinaskunnan sisäiseen kirjalliseen toimintaan. Näkökulma on tuore siitäkin syystä, että kirjeiden synty sijoittuu 1800-luvun puolivälin Pietariin, jossa aatteisiin, arvoihin ja asenteisiin ovat vaikuttaneet kaikkinsa hieman erilaiset tekijät kuin Suomessa. Olennaista on, että yhteisössä vallinneet ideologiat ovat osaltaan vaikuttaneet kirjoittajan kieli-ideologioihin ja nämä edelleen piirteiden saamiin sosiaalisiin merkityksiin ja yksilön kielenkäyttöön. Tutkimus asettuu käytettyjen menetelmien ja tutkimusongelman kannalta kansankirjoittajista tehdyn tutkimuksen jatkumoon. Työn tarkoituksena on yleisemmin

saada lisää tietoa siitä, miten yksilön kieli-ideologioita ja identiteettiä voi tarkastella hänen kielellisten valintojensa kautta.

Kirjeaineisto sijoittuu Suomen historiassa myös taitekohtaan, jossa käytiin kiivasta neuvottelua siitä, tulisiko kirjakieltä kehittää enemmän itä- kuin länsimurteiden pohjalta. Tutkimus tuo näin ollen myös uudenlaisen näkökulman siihen, millä tavoin kirjakielen ja kirjallisuuden kehitykseen otettiin kantaa mikrotasolla. Laajemmasta näkökulmasta katsottuna tutkimuksen tavoitteena on myös osin purkaa Gottlundin ristiriitaista mainetta kulttuurihäirikkönä ja kielianarkistina. Frimanin kirjeistä ilmenee, että Gottlundin vaikutus on osaltaan innoittanut häntä tekemään töitä suomen kielen ja kirjallisuuden kehittämisen eteen omassa verkostossaan Pietarissa. Myöhemmin Friman muun muassa osallistui ensimmäisen pietarilaisen suomenkielisen sanomalehden perustamiseen 1870-luvulla.

Tutkielma etenee niin, että seuraavaksi esittelen työni teoreettiset lähtökohdat. Tämän jälkeen esittelen kolmannessa luvussa tarkemmin käyttämäni aineiston taustoittamalla kirjoittajan ja vastaanottajan elämäntyötä, heidän välistänsä suhdetta sekä Frimanin kirjeissään käyttämää kielimuotoa. Neljännessä luvussa analysoin julkilausuttuja eli eksplisiittisiä kieli-ideologioita. Nämä tulevat esiin muun muassa asennoitumisina eri kielimiesten näkemyksiin ja Inkerinmaan suomalaisten kielimuotoon liitettyinä uskomuksina. Viidennessä luvussa tarkastelen kahta kielinpiirrettä, geminaatallisia NUT-partisiippeja ja pitkävokaalisia monikon 3. persoonamuotoja, ja selvitän niissä tapahtuvaa variaatiota, murrelevikkiä ja edustusta varhaisnykysuomen teksteissä. Viimeisessä eli kuudennessa luvussa kokoan yhteen saamani tutkimustuloksia ja pohdin niiden kautta laajemmin, mitä Frimanin kieli-ideologiat kertovat hänen pyrkimyksistään suomen kielen ja kirjallisuuden hyväksi. Nämä kirjoittajan pyrkimykset suhteutan edelleen myös laajempaan yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen kehykseen.

2 Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat

Koska aineistonani ovat 1800-luvulta peräisin olevat kirjeet ja tarkastelun tavoitteena yksilön kieli-ideologioiden selvittäminen, asettuu tutkielmani historiallisen sosiolingvistiikan tutkimusalaan (luku 2.1). Kirjeiden sosiolingvistisen tutkimuksen esittelyn lisäksi määrittelen luvussa 2.2 erikseen myös kieli-ideologian käsitteen ja esittelen sen tarkemmin oman tutkimukseni kontekstissa (s. 9). Geminaatallisten NUT-partisiippien ja monikon 3. persoonamuotojen murretaustan ja levikin tarkastelu pohjaa dialektologiaan ja äännehistoriaan, joita käsittelen luvussa 2.3. Piirteiden erittely on taustojen selvittämisen vuoksi pääosin laadullista, mutta kokonaisanalyysi vaatii myös määrällisten metodien käyttöä. Avaan tutkimusmenetelmiä lähemmin alaluvussa 2.4.

2.1 Historiallinen sosiolingvistiikka kirjeiden tutkimuksessa

Sosiolingvistiikaksi kutsutaan kielitieteen alaa, joka tutkii kielen ja yhteiskunnan suhdetta. Kielettutkimuksen suuntaus pyrkii muun muassa selvittämään, miksi yksilö käyttää kieltä eri tavoin erilaisissa konteksteissa. Näin kielen kautta on mahdollista päästä tarkastelemaan yhteisön sosiaalisten verkostojen sisäisiä suhteita ja sitä, miten puhujat luovat ja tuovat ilmi omaa identiteettiään. Tarkemmin katsoen alalla keskitytään tutkimaan muun muassa yksilön kielen tilanteista vaihtelua eli variaatiota, kielen muutosta, monikielisyyttä ja kieliasenteita. Tutkimuksessa käytetään kvantitatiivisia ja kvalitatiivisia menetelmiä, ja lisäksi aineistot ovat monenlaisia. (Holmes & Wilson 2017: 1–8; Lappalainen 2008: 66; Nuolijärvi & Lappalainen 2020: 864.) Tieteenalalla voikin nähdä toteutettavan suhteellisen monipuolista ja laaja-alaista tutkimusta. Moninaisuus syntyy osin myös siitä, että sosiolingvistiikka on tiiviissä yhteydessä myös naapuritieteenaloihinsa. Näitä muun muassa kielisosiologia, lingvistinen antropologia ja diskursusintutkimus (Nuolijärvi & Lappalainen 2020: 865–867; Gruzdeva & Janhunen 2020: 724; Harkunpää, Niemi & Sorjonen 2020: 923).

Historiallinen sosiolingvistiikka on suuntauksen erikoisala, joka tutkii menneitä kielimuotoja. Tieteenala siis tarkastelee kielen vaihtelua ja muutosta historiallisissa konteksteissa ja pidemmällä aikavälillä sosiolingvistiikan menetelmiä käyttäen. Alan tutkimus pohjautuu muun historiallisen kielitieteen tavoin uniformitaarisuuden periaatteelle (*uniformitarian principle*), jonka mukaan kielen variaatio ja muutos ovat historiassa tapahtuneet samojen periaatteiden mukaan

kuin nykyisinkin. Samojen lainalaisuuksien katsotaan siis vallinneen sekä historiallisena aikana että nykyisin. Toisaalta kompastuskivenä voi olla anakronismi, jolloin mennyttä keskitytään tutkimaan liikaa nyky maailman ilmiöiden valossa. Käytännössä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että 1800-luvun tekstiaineistossa havaittavia kirjakielen variantteja tutkitaan nykyisen standardikielimuodon normeihin peilaten, vaikka normisto ei ollut vielä tuolloin täysin vakiintunut (Nordlund 2003). Historiallisessa sosiolingvistiikassa tarkastelun kohteena on tavallisesti kirjoitettu kieli, sillä mitä kauemmas ajassa liikutaan taaksepäin, sitä todennäköisimmin kirjoitetut tekstit tarjoavat ainoan kurkistusaukon kielen käyttöön menneisyydessä. Painettujen tekstien ohella on viime vuosina lisääntynyt erilaisten käsinkirjoitettujen tekstien tutkimus, ja erityisesti egodokumenttien², kuten kirjeiden ja päiväkirjojen, lingvistinen analyysi. Tämän myötä uusia näkökulmia muun muassa puhujien taustamuuttujien vaikutukseen on avautunut entisestään. (Nevalainen & Raumolin-Brunberg 2012: 24–25, 28–29.)

Kielitieteellisessä tutkimuksessa laajemmin puhuttanut ongelma on kirjoitetun ja puhutun kielen välinen suhde. Kun on kyse ei-fiktiivisistä historiallisista teksteistä, kirjeiden nähdään olevan niistä kaikkein lähimpänä puhuttua kieltä. (van der Wal & Rutten 2013: 1.) Lähtökohtaisesti kirjeet ovatkin vuorovaikutusta, ja niiden kirjoittaminen on yksi yhteisöjen laajimmin levinneistä kirjallisista toiminnoista. Kirjeen tärkein ominaispiirre on, että kirjoittaja voi ajasta ja välimatkasta huolimatta luoda kommunikatiivisen tilan vastaanottajan kanssa ja käyttää sen muodostamiseen erilaisia kirjeen kirjoittamiseen vakiintuneita konventioita. Tällaisia ovat esimerkiksi erilaiset formulat, joita käytetään paitsi luomaan vuorovaikutusta myös jäsentämään tekstiä. Vuorovaikutusta luovia formuloita ovat esimerkiksi aloitus- ja lopetusformulat (Nordlund 2013: 107, 111, 130) Kirjeaineistossa on erityisesti otettava huomioon kirjoittajan ja vastaanottajan asema ja pyrkimykset. Frimanilla kirjeenvaihdon tavoitteena on päästä Gottlundin suosioon ja kehittää suomen kirjakieltä omien näkemystensä pohjalta. Informaation välittäminen siis on tärkeää, mutta vastaanottajan myötä kielelliset valinnat ovat ehkä tavallista tiedostetumpia ja niitä käytetään jonkin ideologian esiin tuomiseksi ja identiteetin rakentamiseksi.

Erilaisia kirjeitä on historiallisen sosiolingvistiikan piirissä tutkittu enenevässä määrin myös Suomessa. Perinteisesti kiinnostuksen kohteena ovat olleet niin kutsutun eliitin tuottamat dokumentit, mutta huomiota on alettu kiinnittää tämän lisäksi myös erityisesti alemman sosiaali-

² Yksinkertaisen määritelmän mukaan egodokumentit ovat kirjoituksia, joissa kirjoittaja tuo esiin omia tekojaan, ajatuksiaan ja tunteitaan (ks. esim. Kauranen 2013: 22, 464).

luokan teksteihin (Litola, Nordlund & Utriainen 2016: 298). Viime vuosikymmenen aikana tutkimuskentällä on kiinnostuttu muun muassa itseoppineiden kansankirjoittajien tuotannosta 1800-luvun Suomessa. Kirjoittavien talonpoikien tekstien kautta on päästy tutkimaan kirjallistumista alhaalta kansan tasolta käsin. Kirjallistumisella tarkoitetaan prosessia, jossa kirjoitettu ja painetun sanan merkitys alkaa kasvaa yksilöiden elämässä aina yhteiskunnan tasolle saakka. Informanttini sijoittuu taustaltaan eräällä tapaa sivistyneistön ja itseoppineiden kirjoittajien välimaastoon. Friman kävi koulunsa venäjäksi, mutta oppi kirjoittamaan suomeksi mitä todennäköisimmin hyvin omatoimisesti.

Friman ei päässyt nousemaan ylempään sosiaaliseen asemaan puutteellisen kielitaitonsa vuoksi, eikä hän ruotsia taitamattomana voinut siirtyä luomaan uraa suomeen. Ruotsi oli toiminut jo pitkään hallinnon kielenä ja 1700-luvulta asti myös korkeimman opetuksen kielenä latinan ohella, ja lisäksi se oli laajemmin valjastettu kulttuurin käyttöön. Myös alempisäätyisillä virallisten asioiden hoitaminen edellytti ruotsin kielen taitoa. Ruotsin kielen asema oli vahvimmillaan autonomian ajan alusta 1800-luvun puoliväliin ja sen sseman lujittumiseen vaikutti epäsuorasti saatavilla oleva kirjallisuus ja kasvava suomenkielisten lukijoiden joukon kasvu. Lukutaitoisia suomenkielisiä alkoi olla yhä enemmän, mutta suurimmaksi osaksi saatavilla oleva kirjallisuus oli ruotsiksi. Tämä piti osaltaan yllä kaksikielisyyttä monen sukupolven ajan ja vaikutti jopa suomen kirjakielen muotoutumiseen, sillä varhaisimmat suomen kehittämistehtävistä kiinnostuneet (esim. A. Ahlqvist, E. Lönnrot, C. A. Gottlund, K. N. Keckman) olivat saaneet oman koulutuksensa ruotsiksi³. (Engman 2018: 98, 101–103). Ruotsin lujittuneen kirjallisen aseman vuoksi Friman ei olisi siis olisi pystynyt Suomessa suorittamaan virallisia asioitaan, saati sitten virkaansa kokonaisvaltaisesti.

Historiallisia kirjeitä on sosiolingvistiikassa tutkittu usein etenkin variaationtutkimuksen lähtökohdista. Yksityisten henkilöiden kirjekokoelmien kohdalla tämä tarkoittaa tekstien kielessä tapahtuvan vaihtelun kartoittamista ja sen funktioiden selvittämistä. Itseoppineiden kirjeitä variaationtutkimukseen, asennoitumiseen ja murrepiirteiden kartoittamiseen fokusoiden ovat aikaisemmin tutkineet etenkin Taru Nordlund ja Lea Laitinen osana monitieteisiä tutkimusverkostoja (mm. 2003, 2013). Nordlund on käsitellyt tutkimuksissaan erään kansankirjoittajan päiväkirjan kielellistä vaihtelua sekä kirjeitä niiden kommunikatiivisten käytänteiden näkökulmasta. Maisterintutkielmissa kansankirjoittajien kieltä on tarkasteltu viime vuosina esimerkiksi merimiesten (Salminen 2013), vuoden 1918 sisällissodan vankien (Kääriälä 2017), lammilaisen

³ Suomenkielinen koulujärjestelmä kehittyi vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla.

talonpojan (Seppälä 2020) ja eteläpohjalaisten siirtolaisnaisten (Ylinen 2020) kirjeissä. Vaikka oman aineistoni kirjoittajaa ei voi täysin luokitella itseoppineiden kansankirjoittajien joukkoon, näen työni asettuvan silti edellä esitetyn tutkimuksen muodostamaan kielellisten valintojen ja kieli-ideologioiden kartoittamisen jatkumoon.

2.2 Kieli-ideologian käsitteestä

Kieli-ideologia on käsitteenä melko monitasoinen ja laaja. Yleisen määritelmän mukaan kieli-ideologioilla viitataan kieleen liittyviin asenteisiin ja arvoihin. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kieli-ideologioiksi voidaan luonnehtia kaikenlaiset näkemykset kielten ja kielellisten käytäntöjen arvoista, normeista ja käytänteistä. Kieli-ideologioiden ytimeen voi päästä muun muassa selvittämällä, mitä kieli merkitsee kielenkäyttäjälle ja yhteisölle, miten kieleen suhtaudutaan ja mitä sillä tehdään. (Mäntynen, Halonen, Pietikäinen, & Solin 2012: 325.) Koska kieli-ideologia on yksi työni keskeisimpiä käsitteitä, käyn tässä alaluvussa läpi, miten sitä on määritetty. Samalla myös käsittelen, mihin kieli-ideologioiden tutkimus sosiolingvistiikassa perustuu. Tämän tarkastelun pohjalta myös esitän, miten kieli-ideologian käsite asettuu oman tutkimukseni kontekstiin.

Kieli-ideologioita on tarkasteltu sosiolingvistiikan lisäksi myös diskurssintutkimuksen ja lingvistisen antropologian alalla. Pohjimmiltaan kieli-ideologioiden tutkimuksessa tavoitteena on selvittää kielen käytön ja siitä käytävien keskustelujen taustalla vaikuttavia erilaisia mielikuvia, uskomuksia ja arvoja. (Mäntynen, Halonen, Pietikäinen, & Solin 2012: 325.) Olennaista on huomioda, että käsite saa erilaisia painotuksia erilaisissa tutkimuksissa. Ensinnäkin kieli-ideologioilla on eri yhteyksissä saatettu tarkoittaa tilanteisia käsityksiä kielestä ja kielenkäytöstä. Nämä käsitykset voivat olla joko julkilausuttuja, tai ne saattavat tulla ilmi ruumiillistuneina vuorovaikutuksen käytäntöihin (Kroskrity 2004: 496). Kieli-ideologiat siis ilmenevät kahdella erillisellä tasolla: kielestä puhuttaessa eli metakielellisinä arvioina tai kielenkäytössä kielellisinä valintoina (Woolard 1998: 9). Nimitän metakielellistä eli julkilausuttua tasoa tutkielmassa eksplisiittiseksi ja kielellisinä valintoina tapahtuvaa tasoa implisiittiseksi.

Toiseksi kieli-ideologiat voi hahmottaa jaetuiksi arjen käsityksiksi kielen luonteesta ja olemuksesta maailmassa. Tämä määritelmä on kuitenkin siitä ongelmallinen, että se saattaa antaa liian yksipuolisen kuvan tutkittavan ryhmän keskuudessa esiintyvien kieli-ideologioiden sosiaalisesta luonteesta. Toisin sanoen jaettujen käsitysten tarkasteleminen ei välttämättä anna tilaa

kieli-ideologisen variaation ymmärtämiseen, jota tapahtuu esimerkiksi eri ikäluokkien, sukupuolten ja sosiaaliluokkien välillä. (Kroskrity 2004: 496.) Kolmanneksi kieli-ideologioilla voidaan tarkoittaa laajemmin sosiaalisten ja kielellisten suhteiden käsityksistä koostuvaa kulttuurista järjestelmää, joka kantaa sisällään näiden suhteiden moraalisia ja poliittisia painotuksia. Kyseinen määritelmä korostaa, että kieli-ideologiat ovat moninaisia ja rakentuvat tiettyjen poliittis-taloudellisten näkökulmien pohjalta, mikä taas edelleen vaikuttaa kulttuuriin käsityksiin kielenkäytöstä. (Kroskrity 2004: 497–498.) Sen lisäksi että kielen ideologiat syntyvät aina tietystä poliittisesta perspektiivistä, niiden esittämä käsitys kielestä palvelee tavallisesti jonkin ryhmän etuja jopa muiden ryhmien etujen kustannuksella (Mäntynen ym. 2012: 328; Salmon 2021: 7). Tämä seikka on olennainen myös Frimanin kieli-ideologioiden kannalta: voiko julki lausutuista asenteista ja käytetyistä kielenpiirteistä havaita, millaisen ryhmän tai ryhmien etuja hän pyrkii ajamaan?

Kieli-ideologioiden tutkimuksen juuret voi sijoittaa lingvistiseen antropologiaan, mutta sosiolingvistiikassakin kieli-ideologian käsite on noussut keskeiseksi kieliantropologi Michael Silversteinin myötä. Hän määrittelee käsitteen olevan joukko kieleen liittyviä uskomuksia, joita julki lausumalla puhuja järkeistää ja perustelee hahmottamiaan kielen rakenteita ja niiden käyttöä. Kieli-ideologiat ovat keskeisiä kielen muokkaajia, joten niiden ymmärtäminen on tärkeää kielen muutoksen tutkimiseksi. (Mäntynen ym. 2012: 326; Kroskrity 2004: 497; Woolard 1998: 11–12.) Silverstein liittyy kieli-ideologioihin myöhemmin myös kielen indeksisyyden: ideologiat ylläpitävät indeksisiä suhteita, ja vastavuoroisesti indeksiset suhteet konstruoivat kieli-ideologioita. Tiettyjen kielenpiirteiden yhdistäminen tiettyyn alueelliseen ja edelleen sosiaaliseen kategoriaan tapahtuu kieli-ideologioiden tasolla. (Silverstein 1998: 128–129; Mäntynen ym. 2012: 327).

Sosiolingvistiikan kontekstissa hyviä esimerkkejä kieli-ideologisista prosesseista ovat vaikkapa neuvottelut kielen ja murteen rajasta ja eri kielimuotojen paremmuudesta. Ilmiön tarkastelua on jo, kun pohditaan vaikkapa motiiveja puhekielisten, murteellisten tai yleiskielisten varianttien takana tietyssä kontekstissa. Kieli-ideologiat voisi pohjimmiltaan nähdä juuri asennoitumisena ja käsityksinä, joiden pohjalta yksilöt ja yhteisöt toimivat tehden eräänlaisia kieli-ideologisia valintoja. Näin ollen sosiolingvistinen kieli-ideologioiden tutkimus kietoutuu myös asennoitumisen tutkimukseen, jossa tarkastellaan, miten kielenkäyttäjät rakentavat asenteitaan ja suhtautumistaan kielellisillä valinnoilla. Asennoituminen kantaa näin ollen mukanaan oletuksia kie-

lellisten valintojen suhteesta sosiaalisiin suhteisiin ja identiteetteihin sekä tiettyihin diskursseihin eli tapoihin käyttää kieltä. On huomioitava, että kielenkäyttäjän ilmaistessa asennetta hän ilmaisee sitä sekä yksittäiseen käsillä olevaan asiaan että muihin kielenkäyttäjiin ja kielenkäyttötapoihin. Näin asennoituminen kantaa sisällään myös laajempia sosiokulttuurisia asenteita. (Jaffe 2009: 16–17; Mäntynen ym. 2012: 327–329.)

Tutkielmassa keskityn selvittämään, millaisia kieli-ideologioita voi havaita Thomas Friman Carl Axel Gottlundille osoitetuissa kirjeissä. Kun puhun Thomas Frimanin kieli-ideologioista, tarkoitan niitä yksilötason arvoja, asenteita ja uskomuksia, joita hän liittää eri kieliin, kielimuotoihin ja niiden käyttöön. Määrittelen arvojen tässä tarkoittavan erilaisten asenteiden ja uskomusten takana vaikuttavaa ideologista tasoa, jolla jokin kieleen liittyvä seikka nähdään itselle merkityksellisenä. Arvojen kohdalla otan huomioon laajemman sosiokulttuurisen ja historiallisen kontekstin, johon syvennyn Frimanin kirjeistä nousevia asenteita ja uskomuksia tarkastelemalla. Asenteiden kohdalla tutkin tarkemmin, miten kirjoittaja suhtautuu ja asennoituu erilaisiin kieliin ja kielimuotoihin. Uskomuksilla taas tarkoitan niitä käsityksiä, joita Frimanilla on tietyistä kielimuodoista ja niiden puhujista.

Kiinnostuksen alaisena ovat sekä Thomas Frimanin eksplisiittisten että implisiittisten kieli-ideologioiden taso. Eksplisiittisten ideologioiden kohdalla tutkin, lausuuko Friman kirjeissään julki kieleen liittyvä asenteita, arvoja ja uskomuksia ja pyrkiikö hän niitä esiin tuomalla rakentamaan itselleen kielellistä tyyliä, jolla koettaisi erottautua kirjallisilla markkinoilla. Tyyli on yleisesti erottautumisen keino, olivat ne sitten kielellisiä tai eivät. Ne muodostavat eräänlaisen erottautumisen järjestelmän, jossa tyyli asettuu vastakkain muihin mahdollisiin tyyliin nähden ja sen ilmaisema sosiaalinen merkitys eroaa muiden tyylien ilmaisemista sosiaalisista merkityksistä. (Irvine 2001: 22–23) Näin ollen tyylin ja tyylien ilmaisemien sosiaalisten merkitysten kautta on mahdollista tarkastella kielen indeksisyyttä.

Kielen sosiaalisten merkitysten eli sosiaalisen indeksisyyden tarkastelemiseksi voidaan lähteä liikkeelle myös implisiittiseltä tasolta, jolla tutkitaan ilmiötä kielenpiirteiden lähtökohdista. Niiden kautta on olennaista selvittää, mitä indeksisiä merkityksiä kielellinen merkki kantaa. Tämän jälkeen voidaan tutkia, mitä näiden merkitysten edustus kertoo puhujan tai kirjoittajan kieli-ideologioista. Tätä varten olen poiminut tarkasteltavaksi kaksi kielenpiirrettä, geminaatalliset NUT-partisiipit ja pitkävokaaliset *sanoovat*-muodot, joiden mahdollisia sosiaalisia merkityksiä selvitän indeksisen järjestyksen (*indexical order*) teorian kautta.

Indeksisyydellä tarkoitetaan kielellisen merkin kykyä viitata itsensä ulkopuolelle tai ilmaista jotakin siitä tilannekontekstista, jossa sitä käytetään. Indeksit voidaan jakaa referentiaalsiin, kuten esimerkiksi deiktisiin ilmauksiin, sekä ei-referentiaalsiin, jollaisina voi pitää esimerkiksi äänne- ja muoto-opillista vaihtelua. Sosiaalisen indeksisyyden tutkimisessa hyödynnettävä indeksinen järjestys pitää sisällään kolme tasoa. Ensimmäisen asteen indeksinä eli indikaattorina voidaan pitää vaikkapa sellaista kielenpiirrettä, joka kertoo jotakin puhujansa alueellisesta tai sosiaalisesta taustasta. Toisen asteen indeksisyyden tasolla ollaan silloin, kun jokin ensimmäisen tason indeksin kielenpiirre alkaa kantaa tyylillistä merkitystä tai liittyy itseensä assosiaatioita sitä käyttävän ihmisryhmän ominaisuuksista, kuten vaikkapa älykkyydestä. Toisen tason indeksiä nimitetään myös markkeriksi. Indikaattori ja markkeri ovat molemmat alun perin sociolinguivisti William Labovin käyttöön ottamia käsitteitä. Kolmannen asteen indeksisyydessä ollaan, kun jokin edellisen tason ominaisuus tulkitaan uudessa ideologisessa kehyksessä. (Ks. Sorjonen, Lehtonen & Rouhikoski 2015: 17–19; Tieteen termipankki: *markkeri*.) Tavoitteena on lopulta tutkia, heijastelevatko eksplisiittisten eli julkilausuttujen ja implisiittisten eli kielenpiirteiden tasot toisiaan eli ovatko niistä kumpuavat kielen ideologiat linjassa keskenään.

2.3 Dialektologia ja kielenpiirteiden tausta

Suomessa äännehistoria on ollut hyvin suosittu kielitieteen osa-alue tutkimusperinteen alkumetreistä saakka. 1900-luvulla kielen yleispätevien äänne- ja paikallismurteiden kuvauksen lisäksi on suuntauduttu laajalti myös tutkimaan yksittäisten alue- ja paikallismurteiden vaiheita samaisista näkökulmista, minkä myötä yksityiskohtaisia äännehistorioita eri murrealueiden kielimuodoista on ilmestynyt melkoisen kattavasti. (Ks. Karlsson & Enkvist 2000: luku 3.1.) Äännehistorian tutkimuksen avulla on tarkoituksena saada selville kielihistoriallista taustaa ja niitä mahdollisia analogioita, jotka ovat geminaatallisten NUT- partisiippien, kuten *sanonnut* ja *rakastannut* -muotojen takana. Analogialla tarkoitan tutkielmassa kielenpiirteiden kehitykseen mahdollisesti vaikuttaneita seikkoja, joita on mahdollista selvittää juuri äännehistorioita tarkastelemalla. Tarkemmin analogialähteet voivat olla esimerkiksi muita kielenpiirteitä, jotka ovat antaneet äännehistoriallisesti analogisen mallin tutkittavalle muodolle. Näiden kautta selvitan myös pitkävokaalisten *sanoovat*-tyyppisten muotojen taustoja. Käytännössä tämä tarkoittaa, että rakennan analyysilleni pohjaa selvittämällä kyseisten partisiippimuotojen kehittymiseen mahdollisesti vaikuttaneita kielenaineiksia. Mahdollisimman kattavan kokonaiskuvan saa-

miseksi tarkastelen ilmiöitä sekä suomen kieltä yleistasolla kuvaavien että yksittäisten paikallismurteista koottujen äännehistorioiden kautta. Frimanin taustan vuoksi kiinnostuksen kohteena ovat ensisijaisesti Luoteis-Laatokan alueen kaakkoismurteet, joiden lisäksi vastauksia esittää muidenkin murrealueiden kuvauksista.

Koska kiinnitän tutkimuksessani huomion eri murrealueiden ja jopa paikallismurteiden äännehistorioihin myös vertailevalta kannalta, työni pohjautuu äännehistorian lisäksi myös jossain määrin dialektologiaan eli aluemurteiden tutkimukseen. Dialektologiaa on perinteisesti pidetty sociolingvistiikan edeltäjänä. Meyerhoffin (2006: 11–15) mukaan dialektologian tutkimusta voi lähestyä kahdesta eri näkökulmasta. Hänen mukaansa ensimmäinen, perinteisemmäksi hahmotettava dialektologian muoto pohjautuu alueellisten murre-erojen kartoittamiseen (*regional dialectology*), kun taas toinen on kiinnostunut esimerkiksi tutkimaan kielellistä vaihtelua suhteessa puhujan osallisuuteen erilaisissa yhteisöissä (*social dialectology*). Alueellisten erojen tutkimukseen suuntautuneen dialektologian metodeja on hyödynnetty myös tällaiseen sosiaalisen aspektin tarkasteluun siirryttäessä. (Mts. 20.) Tätä myötä myös sociolingvistiikka tutkimus-suuntauksena on saanut alkunsa.

Dialektologisen tarkastelun avulla pyrin ensisijaisesti selvittämään tarkemmin geminaatallisten NUT-partisiippien ja pitkävokaalisten monikon 3. persoonan verbimuotojen levikkiä, minkä puolestaan näen avaavan edelleen näkökulmia kyseisten kielenpiirteiden käytön motiiveihin ja tämän myötä myös kirjoittajan kieli-ideologioihin. 1800-luvun alkupuolen kirjakielessä ilmeni myös paljon alueellista vaihtelua, minkä vuoksi on selvitettävä, miten kirjoittajan oma murretausta vaikuttaa havaittavien muotojen valintaan.

Dialektologian soveltamisesta tutkimuksessani pitää ennen kaikkea huomioida, ettei 1800-luvulla kirjoittaneen kieltä voi täysin analysoida murteiden nykytilaa kuvaavien teosten kautta. Siksi on olennaista tukeutua murteista aikaisemmin tehtyihin äännehistorioihin, jotka kuvaavat kielimuotoa aikaisemmassa tilassaan. Kielen tarkastelua saattaa vaikeuttaa sekin, että nykylinssin läpi murteelliselta vaikuttava piirre on voinut 1800-luvun kirjakielen perspektiivistä olla neutraali (Nordlund 2003: 46; 2013: 119.) Tämän vuoksi on oltava tietoinen myös pipliasuomessa esiintyvistä piirteistä. Pipliasuomella tarkoitetaan länsimurteiden varaan rakennettua, Mikael Agricolan kehittämää suomen kirjakieltä, jota siis käytettiin alun perin uskonnollisissa teksteissä. Analyysissäni tukeudun murteiden tarkastelun lisäksi myös osin historian tutkimukseen, sillä taustana työssäni hyödynnän tutkimuskirjallisuutta sekä Suomen kielikeskustelusta 1800-luvun puolivälissä että inkerinsuomalaisten oloista tuon ajan Pietarissa. Tällaista

lähestymistapaa voidaan kutsua historialliseksi etnografiaksi, ja avaan sitä tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

2.4 Menetelmät ja hypoteesi

Tutkimuksen lähtökohdissa on tärkeää ottaa huomioon myös aineiston edustama tekstilaji ja historiallinen konteksti, joita tarkastelemalla saa tietoa kirjoittajan kielellisiin valintoihin vaikuttaneesta kulttuurisesta ja kielellisestä kontekstista. Laajemmin kyse on niin kutsutusta historiallisesta etnografiasta. Se on teoreettinen lähestymistapa tai menetelmä, jonka avulla tekstiä ja siinä esiintyviä kielenpiirteitä on mahdollista tutkia suhteessa kirjoittajaan ja hänen tavoitteisiinsa. Näiden rinnalla kulkevat myös tekstin välittämiseen ja vastaanottoon liittyvät seikat. (Nordlund 2012: 34–35.) Historiallinen etnografia saa omassa tutkimuksessani nimenomaan menetelmän roolin, sillä se on keskeinen kokonaismerkityksen selvittämisen työkalu.

Historiallisen etnografian rinnalla puhutaan myös tekstin etnografiasta, jossa olennaisinta on tekstin ja sen tuottamisen yhteyden sekä sen tilannesidonnaisuuden ymmärtäminen. Tekstin etnografian avulla yritetään laajemmin ymmärtää sekä nykyisessä että menneessä ajassa kirjoitettuja tekstejä. (Nordlund 2012: 35; Blommaert 2008: 12–13.) Etnografia perustuu siis tarkemmin katsottuna kontekstien jäljittämiseen: teksti ei synny tyhjiössä, vaan se on aina syntynyt jonkun kirjoittamisen tuloksena, ja tällä yksilöllä on ollut tietynlainen tavoite ja tausta. Ei ole toisin sanoen tekstiä, jolla ei olisi jonkinlaista kontekstia, vaan näkyvien asiayhteyksien puuttuessa teksti pyritään kontekstualisoimaan. Tällöin tutkimuksen tavoitteena on paikata tarvittavat aukot kokonaismerkityksen selvittämiseksi. Etnografia liittyy läheisesti oppialoihin, joissa induktiivinen lähestymistapa on oleellisempi kuin deduktiivinen. Näitä oppialoja ovat esimerkiksi historiantutkimus, oikeustiede ja arkeologia. (Blommaert 2008: 14–15.) Kun tarkastellaan historiallisia tekstejä, on kyse tarkemmin siis tekstin historiallisesta etnografiasta.

Historiallisen etnografian avulla tavoitteenani on selvittää useita erilaisia seikkoja, kuten kirjenvaihtoon osallistuneiden henkilöhistoriaa, yhteiskunnallista ja laajemmin aatteellista taustaa sekä kirjoittajan sosiaalisia verkostoja. Henkilöhistoriaan perehdyn elämäkerrallisten julkaisujen avulla ja yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen taustaan 1830- ja 1840-luvun kielikeskustelua tarkastelemalla. Kielen standardisointiin liittyviä keskusteluja etsin etenkin monipuolista historiallähteistä. Sosiaalisten verkostojen tutkimiseksi on tärkeää saada selville kirjeissä

mainittujen Frimanin virkaveljien ja Pietarin tiedeyhteisön tuttavien taustoja ja heidän kielinäkemyksiään. Näin on mahdollista ymmärtää kokonaisvaltaisemmin Frimanin kielellisiä valintoja ja edelleen niihin vaikuttaneita kieli-ideologioita.

Tekstin syntytaustojen ja tilannesidonnaisuuden huomioiminen on siis kokonaistulkinnan kannalta tärkeää. Itse kielenpiirteiden tutkimuksessa hyödynnän kuitenkin myös variaation tutkimuksen menetelmiä, sillä tavoitteena on myös selvittää, ilmeneekö valituissa kahdessa muotoryhmässä vaihtelua ja miten eri variantit edustuvat eri kirjeenvaihdon vuosina (tutkimuskysymys 1). Tämän selvittämiseksi käytän kvantitatiivisia menetelmiä eli kerään muotoryhmien eri varianttien esiintymät aineistosta ja esitän ne taulukkomuodossa. Sitten analysoin kvantitatiivisia tuloksia kvalitatiivisesti. Laadullisin menetelmin selvitän mahdollisen variaation ja esiintymissä tapahtuvien muutosten takana vaikuttavia syitä. Tutkielmani kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että paneudun äännehistorian ja dialektologian avulla kirjoittajan käyttämiin NUT-partisiippeihin ja *sanoovat* -tyyppisiin verbimuotoihin kartoittaen niiden murrelevikkiä ja esiintymiä varhaisnykysuomen teksteissä ja pohtien piirteitä myös mahdollisen sosiaalisen indeksisyyden kannalta (tutkimuskysymys 2). Näiden myötä kvalitatiivinen tarkastelu ulottuu myös tarkemmin kieli-ideologioiden yhteyksien selvittämiseen. Etenkin eksplisiittisten eli julki lausuttujen ideologioiden erittely tapahtuu laadullisesti (tutkimuskysymys 3).

Kandidaatintutkielmassani (Salonen 2020) päädyin NUT-partisiipin analyysissä siihen tulokseen, että piirre saattaisi olla vaikutusta joko Gottlundin käyttämästä savolaismurteesta tai Inkerissä puhuttavista kielimuodoista. Päätin, että mikäli kielenpiirre olisi vaikutusta Inkerin alueen murteista, Friman saattoi niitä käyttämällä pyrkiä tietoisesti edustamaan jonkinlaista Inkerinmaan suomen ja suomen lähisukukielten yhteisidentiteettiä. Tällöin niitä käytettäisiin osin tyylillisessä merkityksessä. Tässä tutkielmassa tarkennan implisiittisten kieli-ideologioiden kuvaa uusilla aineistolähteillä ja ottamalla analyysiin myös toisen kielenpiirteen eli *sanoovat*-tyyppiset verbit. Keskeistä on tutkia, tukeeko näiden murretausta aikaisempaa hypoteesiani ja tutkimustulosta NUT-partisiippien käytöstä ja indeksisyydestä. Samalla tavoite on saada selville, avaavatko *sanoovat*-muodot täysin uusia näkökulmia kirjoittajan kieli-ideologioihin yhdessä kirjeisiin esille kirjoitettujen asenteiden rinnalla.

3 Frimanin kirjeet tutkimusaineistona

Tutkimusaineistonani ovat kirjeet, jotka Thomas Friman on lähettänyt Carl Axel Gottlundille Pietarista vuosina 1842–1856. Kirjekokoelma käsittää yhteensä 46 kirjettä, mutta olen joutunut jättämään niistä kaksi liian haalistunutta ja haurastunutta analyysini ulkopuolelle. Käyttämäni aineistoon kuuluu siis tarkalleen 44 kirjettä. Myös käsiala on paikoittain hieman vaikeaselkoista, minkä vuoksi olen joutunut jättämään joitakin mahdollisia tutkimieni kielenpiirteiden esiintymiä pois. Nämä tapaukset ovat suhteessa muihin esiintymiin varsin harvassa, joten ratkaisu ei vaikuta lopputulokseen. Frimanin kirjeiden kielen tutkimiseksi etsin tukea analyysiini selvittämällä myös vastaanottajan kielellisiä valintoja. Gottlundin lähettämiä vastauskirjeitä on kuitenkin säilynyt vain yksi, joten joudun tukeutumaan muihin lähteisiin. Loput kirjeet ovat valitettavasti tuhoutuneet toisen maailmansodan aikana. Frimanin kirjeitä ja Gottlundin ainoakaista vastausta säilytetään kaikkia Kansalliskirjaston käsikirjoitusarkistossa.

Kirjeissä on muutamia venäjänkielisiä jaksoja, joita en ole lukenut analyysiini. Olen valokuvannut ja digitoinut kirjeet tutkimuskäyttöä varten. Kandidaatintutkielmaani lukuun ottamatta aineistoa ei ole tutkittu aikaisemmin varsinaisesti lingvivistisistä lähtökohdista, eikä Friman ole myöskään suomen kielen ja kirjallisuuden historiassa kovin tunnettu hahmo. Uskon, että kirjeiden kielitieteellinen selvittely avaa uusia näkökulmia 1800-luvun puolivälissä vaikuttaneisiin kieli-ideologioihin ja valaisee suomen kirjakielen ja kielitieteen kehittämisessä tapahtunutta liikehdintää tuon ajan Pietarissa. Esittelen seuraavaksi kirjeenvaihdon osapuolten eli Thomas Frimanin ja Carl Axel Gottlundin taustoja ja asemaa, minkä jälkeen siirryn käsittelemään tarkemmin kirjeenvaihtoon vaikuttaneita motiiveja. Lopuksi pohdin tarkemmin, millaista kielimuotoa Frimanin kirjeet tarkalleen edustavat – murretta vai jonkinlaista tavoitellun kirjakielen standardia.

3.1 Thomas Friman – opettaja, lehtimies, kirjailija

Thomas Friman on jäänyt suomalaisessa historiassa varsin tuntemattomaksi henkilöksi. Tämä johtunee osittain siitä, ettei Friman päässyt vaikuttamaan suomen kirjakielestä käytävään keskusteluun itse neuvottelun ytimessä, silloisessa Suomen suuriruhtinaskunnassa. Sitä vastoin hänen työpanoksestaan Pietarin tiede- ja kulttuuriyhteisöissä löytyy kattavampaa tietoa. Vaikka

Frimanin voidaan katsoa kuuluvan suomenkielisen rahvaan ja eliitin välimaastoon, voidaan hänet lukea vaikutusalsansa myötä lukea myös ajan pietarinsuomalaiseen älymystöön. Pietarinsuomalaisuuden rajaaminen ei kuitenkaan ole mutkatonta, sillä identiteetti on voinut Engmanin (2004: 22–23) mukaan koostua eri yhdestä tai useammasta eri tekijästä. Näin ollen pietarinsuomalaisia täytyy etsiä eri lähteistä eri kriteerejä käyttäen. Tällaisiksi voidaan nähdä esimerkiksi syntymäpaikka, (luterilaiseen) seurakuntaan kuuluminen ja suomalaisille vuoden 1809 jälkeen perustettu erillinen Suomen alamaisuus⁴.

Jaakkimassa syntynyt, myöhemmin lapsena Pietariin muuttanut Thomas (Tuomas) Friman (1821–1886) toimi elämänsä aikana opettajana, kirjailijana ja toimittajana. Hänet voidaan lukea harvoihin silloisen sääty-yhteiskunnan nousukkaisiin. Hänen isänsä oli taustaltaan kauppias, ja isoisänsä alkujaan virolainen maaorja. Friman kävi 16-vuotiaaksi asti kirkkokoulua. Tämän jälkeen hän aloitti työnsä Pietarin merikadettikoulun kirjastonhoitajan apulaisena vuonna 1837, mutta hän jatkoi opintojaan samalla itsenäisesti voidakseen työskennellä opettajana. Hän kävi koulunsa venäjäksi, mutta opetteli itse kirjoittamaan äidinkielellään suomeksi. (Riikonen 2003; Huttunen 1981: 39.) On otettava huomioon, että kyseisessä yhteisössä suomen kirjallisia malleja on mitä luultavimmin ollut melko hankalasti saatavilla. Juuri rämän perusteella Friman voidaan nähdä myös itseoppineena kirjoittajana. Gottlundille lähetetyistä kirjeistä ilmenee, että Friman sai säännöllisesti sanomalehtiä ja kirjoja Suomesta yksityisteitse luettavakseen.

Friman sai opettajanviran Pietarista Pyhän Marian kirkkokoulusta vuonna 1844 ja siirtyi lopulta myös oppilaitoksen johtajaksi. Opetustehtävien ja toimitustyön ohessa hän kirjoitti ja käänsi erilaisia tekstejä. Monipuolisesta tuotannosta mainittakoon esimerkiksi novelli *Suomen rahvaan olo Pietarissa. To'ellinen tapaus* (1849), joka kuvaa suomalaisten kerjäläisten huolestuttavaa määrää venäläisessä suurkaupungissa. (Huttunen 1981: 39; Riikonen 2003.) Arvelaan, että kyseinen Venäjän silloisen pääkaupungin oloja avoimesti kuvaava kertomus oli osasyy vuoden 1850 sensuuriin (Nurmio 1947: 215–230; Railas 1961: 111; Engman 2004: 318).

Kohua herättäneen novellin päähenkilö on jaloluontoinen jaakkimalainen Matti Kilkki. Hän on taidostaan tunnettu venemies, joka kuljettaa Pietariin voita ja pajunkuorta. Tarinassa Kilkki lähtee kesäkuussa 1834 veneellä kahden soutajan kanssa kuljettamaan sokeaa miestä sekä

⁴ Venäjällä oleville suomalaisille kehittynyt Suomen alamaisuus merkitsi erillistä juridista asemaa, johon kuuluivat oikeudet olivat erilaisia kuin samoihin sosiaaliryhmiin kuuluvien venäläisten. Suomalaiset käyttivät tämän myötä Suomen passiviraston passeja. Lisäksi heitä pidettiin Venäjällä säätyyn verrattavana ryhmänä aatelin, porvarin ja talonpoikien kanssa. (Engman 2004: 22.)

nuorta naista ja tämän lasta Pietariin kerjäämään. Matkalla tapahtuu kuitenkin onnettomuus, jonka myötä sattuneiden seurauksien kautta Kilkki päätyy seuraamaan vierestä suomalaisten kurjia asuinoloja. Tarina on mitä ilmeisimmin tarkoitettu suomalaisille varoitukseksi. Pietarissa asuvien suomalaisten olot olivat puhuttaneet jo aikaisemmin, kun Pietarin ruotsalaisen seurakunnan kirkkoherra Eric Gustaf Ehrström nosti 1820-luvulla esiin väitteen, että Pietarin ympäristön asukkaat harjoittivat kerjäläisyyttä tuottavana elinkeinona. Kerjääminen houkutti mitä ilmeisimmin köyhiä, jotka haaveilivat suurkaupungin mahdollisuuksista. Suomessa kerjääminen nähtiin pikemminkin viimeisenä vaihtoehtona, johon ei ryhdytty kuin pakon edessä. (Engman 2004: 186–187, 318–322.) Aikalaiskuvauksista heijastuu, että suomalaisten kerjuu nähtiin kansaa halventavana ja pakanallisena ilmiönä.

Frimanin käännöstyö keskittyi muun muassa ortodoksisen kirkon tekstien suomentamiseen, mistä hän mainitsee myös Gottlundille pariin otteeseen kirjeissään. Tämän lisäksi tiedetään myös jokusen näytelmän syntyneen Frimanin kynästä. Näistä esimerkiksi pienoisenäytelmä *Hyvä lapsi* julkaistiin Gottlundin perustamassa *Suomi*-lehdessä vuonna 1849 (Laitinen 2013: 273). Tosin ei ole selvää, onko Gottlund muokannut jossain määrin Frimanin kirjoittamia tekstejä ennen niiden julkaisua. Kirjeistä selviää lisäksi, että Friman työsti myös jonkinlaista kielioppia, sillä kovin moni olemassa olevista kielioppeista ei hänen mukaansa esittänyt suomen rakenteita tarpeeksi hyödyllisesti Suomen rahvaalle:

- 1) Lähetä veijoni Bekkerin Kielioppia jos vaan mistä sen löytänet, minulla on Strahlmannin kielioppi, mutta Bekkerin koetusta sanotaan paremmaksi, eipä Strahlmannin kieliopissa olekkaan justinsa mitä kiittämistä. (14.10.1843)
- 2) Kielioppiani aattelen arkittain Sinulle kesällä lähettää katseltavaksi, ja jos nähään soveliaaksi, niin silloin ehkä tulisi painetuksiki. Ummikko Suomalaisille minä olen kokenut sitä kirjoittaaki, vaan kirjan lopulla ehkä olis sovelias sovitta ouommat sanat käännettynä muille kielille – oppineita varten. Boreniuksen kielioppia mulla ei ole, ja kuin tulee sovelias tilapää niin lähetä se minulle verratakseni [?] keralla. Mulla on Koranderin kielioppi, vaan siitä ei ollut minulle vähäkään apua, se on varsin vaillinen Suomalaisen tarpeeksi. (14/2 p. huhtikuuta 1847)

Ensimmäiset suomenkieliset pietarilaiset sanomalehdet perustettiin vasta 1870-lvulla. Siihen saakka suomenkielisiä sanomia oli mahdollista saada luettavaksi vain Suomesta tilaamalla. Ensimmäisen lehden, *Pietarin Sanomien* (1870–1873), perustamisen perimmäisenä tarkoituksena oli, että Pietarin ja Inkerinmaan suomalaisväestö saisi viimein oman äänenkannattajan. Tehtävänä oli ajankohtaistiedon levittäminen ja Inkerimaan maanviljelijöiden neuvominen ja ohjeistaminen, mutta myös huvitusta pyrittiin tarjoamaan erinäisten kaunokirjallisten kertomuksien

muodossa. Friman osallistui itse Pietarin suomenkielisten sanomalehtien toimittamiseen. *Pietarin Sanomien* toimittamista hän edisti kirjoittamalla lehden kertomussarjoja, joita olivat muun muassa *Tyhmenit* ja *Anninriuha*. Hänen uransa lehden parissa tuli tosin päätökseen ensimmäisen ilmestymisvuoden jälkeen. (Huttunen 1981: 15–31.) Lehtimiehen aikeet eivät kuitenkaan päättyneet tähän, vaan toimittajaura jatkui muiden sanomien parissa.

Muun ohessa Friman ryhtyi toimittamaan *Pietarin Sunnuntailehteä* (1871–1874), jolla oli kansallisia, sivistyksellisiä ja hengellisiä tehtäviä. Sen ensimmäisessä numerossa ilmoitettiin tarkemmin, että lehden keskeisenä päämääränä oli antaa sanomia kodista, koulusta ja kirkosta. Kirkollinen tavoite näkyi uutisina pakanoiden parissa tehdystä lähetystyöstä. Hänen lehdistöuransa jatkui vielä *Pietarin Lehden* perustamisen ja toimittamisen parissa, jossa sanomien tavoitteet laajentuivat. Friman näki olennaiseksi perustaa lehensä ohjelman yhteiskunnallisesta elämästä, koulusta, kirkosta ja lähetystyöstä levitetyn tiedon välittämiseen. Erityisesti lehden oli vastattava tarpeeseen huomioida Pietarin ja Inkerinmaan suomalaisten tapahtumat. (Huttunen 1981: 40, Riikonen 2003; Sihvo 1991: 351.) Luon luvussa 4 katsauksen siihen, miten Friman puhuu kirjeissään Inkerinmaan suomalaisista.

1870-luvun alussa ilmestyneessä *Pietarin sanomien Tyhmenit*-kertomussarjasta voi huomata, että Frimanin kirjoittama kieli on selvästi erilaista kuin Gottlundin kirjeenvaihdon aikana käytetty. Hän on muun muassa ryhtynyt käyttämään *d:tä t:n* heikon asteen vastineena, vaikka kirjeissään 1840–1850-luvuilla hän käyttää itämurteista varianttia (ks. luku 3.4). Tämä kielii siitä, miten kokeilevasti Friman on suhtautunut vuosisadan alkupuolella käyttämäänsä kieleen ja miten suuri muutos vuosisadan alun ja lopun ajattelutavoissa on havaittavissa.

3.2 Carl Axel Gottlund

Carl Axel (Kaarle Aksel) Gottlund (1796–1875) toimi suomen kielen lehtorina Helsingin yliopistossa. Lehtorin tehtävien lisäksi hän toimi monialaisena tutkijana, kirjailijana ja lehtimiehenä, mutta erityisesti hän on jäänyt historiaan suomen kielen asemasta taistelleena kieliaktivistina. Kielentutkimuksen kentällä Gottlundin merkittävimpiä ansioita olivat selvitykset metsäsuomalaisista, kun taas kirjallisuuden alalla julkaisi hän kuuluisan, Juvalla oppimallaan Savon murteella kirjoitetun *Otava*-teoksensa (I–II, 1828–1832), jonka perimmäisenä tavoitteena oli suomen kansan valistaminen. 1840-luvulla hän toimitti muiden tehtäviensä lisäksi omia sa-

nomalehtiään *Suomalainen* ja *Suomi*. Gottlund pyrki kolmesti myös suomen kielen professori vuodelle 1850 jälkeen, kun virka oli perustettu. Kirjeenvaihdon aikana eli 1840–1850-luvulla Gottlundin ura oli jo alkanut hiipua. Hän julkaisi *Otavan* jälkeen vuonna 1840 vielä *Runola*-eepoksen, jonka oli tarkoitus toimia vastaiskuna *Kalevalalle*. *Runola* kuitenkin perustui vuosien 1815–1816 runonkeruumatkojen seksuaalisväritteeseen materiaaliin, minkä vuoksi se ei saanut positiivista vastaanottoa vaan pikemminkin aiheutti kirjoittajansa uran laskun. (R. Pulkkinen 2004.) Frimanin aloittaessa kirjeenvaihdon vuonna 1843 Gottlundin henkilökuvaan suhtauduttiinkin jo melko ristiriitaisesti.

Ennen *Otavaa* Gottlund teki kaksi laajaa tutkimusmatkaa Keski-Skandinavian suomalaismetseen vuosina 1817 ja 1821–1822 (R. Pulkkinen 2004). Retket saivat alun perin innoituksen eräänlaisesta teologisesta väittelystä, joka liittyi suomalaisten muinaisuskoon. Gottlund olikin kiinnostunut selvittämään kansanrunouden keruun kautta suomalaisen mytologian saloja ja intoutui matkaamaan suomalaisesta kulttuurista eristyksissä olleiden metsäsuomalaisten pariin (Pulkkinen 2003: 66–72.) Metsäsuomalaisten esi-isät olivat käytännössä katsoen itäsuomalaisia siirtolaisia, jotka asuttivat Keski-Skandinavian alueen metsiä 1500- ja 1600-luvulta lähtien. Metsäsuomalaisilla ei ollut samanlaista kirjoitetun suomen mallia kuin Suomessa elävillä talonpojilla, minkä seurauksena heidän lähettämässään kirjeistä on mahdollista havaita verrattain enemmän selkeitä murteellisuuksia. Gottlundille lähetettyjen kirjeiden kieleen on toki vaikuttanut myös vastaanottajan asema ja hänen kieli-ideologiansa; savolaismurretta kirjoittamalla tavoiteltiin jonkinlaista standardia, jota juuri Gottlundin ajateltiin edustavan (Laitinen & Nordlund 2013: *The Language of the Self-educated and the Intended Standard*.)

Otava-teoksen (I–II, 1828–1832) Gottlund oli suunnitellut suomalaisen kirjallisuuden perustaksi. Sen luonteen oli pyrkimys osoittaa, että suomen kieli on kulttuurikieli, joka taipuu kaikille sivistyksen osa-alueilla. Teoksen suosio ei kuitenkaan kestänyt, koska siinä käytetty Savon murre nähtiin osin virheelliseksi ja koska kolme vuotta teoksen ilmestymisen jälkeen julkaistiin Elias Lönnrotin *Kalevala*. Gottlundin tavoite oli teoksensa avulla valaista kansaa, mutta tämä valistuksellinen pyrkimys ei kuitenkaan kantanut ajan yhteiskunnallisessa tilanteessa pidemmälle. (R. Pulkkinen 2004.) Myös Frimanin 1840-luvulla lähettämistä kirjeistä ilmenee valistushenkisyyttä, sillä yhtenä tavoitteena hänellä oli myös kirjoittaa teoksia ensisijaisesti ”ummikko Suomalaisten” valaistukseksi. Käsittelen tätä tutkielmani myöhemmissä luvuissa enemmän.

Gottlundin on aikaisemmassa tutkimusperinteessä suhtauduttu melkoisen ristiriitaisesti. Hänen maineensa ajan kulttuurielämän häirikkönä on usein jättänyt varjoonsa monipuolisen tuotannon ja työpanoksen. Myös kainostelematon sanomalehtikirjoittelu ja taipumattomuus yhteistyöhön jättivät eloon aikalaiskäsityksen vaikeasta ja itsekeskeisestä persoonasta. Häntä ei luonteensa puolesta nähty sopivaksi suomalaisten suurmiesten, kuten Lönnrotin, Runebergin ja Snellmanin, rinnalle, sillä Gottlundin ominaisuuksista katsottiin puuttuvan sellaista ”kainoutta ja hyvätapaisuutta”, joiden uskottiin edustavan suomalaista ihannekuvaa. (R. Pulkkinen 2003: 3–4, 2004.) Nykytutkimuksessa Gottlundin on alettu suhtautua kuitenkin neutraalimmin, kun häntä on tarkasteltu erillään 1800-luvun kansallisesta ihanneluonteesta. Neutraalimpi suhtautuminen näkyy kielentutkimuksessa esimerkiksi siten, että Gottlundin tekstien morfologiaa, ortografiaa ja edelleen kieli-ideologioita tutkitaan tasavertaisesti muiden kielimiesten tekstien rinnalla (mm. Lauerma 2007; 2008). Näkisin neutraalin tutkimuksen lisääntymisenä myös sen, että lingvistiikassa kiinnostus Gottlundin nostattavan vaikutusten ulottumisesta esimerkiksi kansankirjoittajiin ja muihin marginaalissa olleisiin on lisääntynyt (esim. Laitinen & Nordlund 2013; Seppälä 2020). Myös tämä tutkimus vastaa omalta osaltaan tähän tarpeeseen.

3.3 Kirjoittajan ja vastaanottajan välinen suhde

Thomas Friman oli Pietarista käsin kiinnostunut osallistumaan suomen kielen ja kirjallisuuden aseman edistämiseen. Mietteidensä esiin tuomiseksi hän päätti nimeltä mainitsemattoman ystävänsä rohkaisusta vuonna 1842 kirjoittaa kirjeen Gottlundille, jota hän ei henkilökohtaisesti tuntenut, mutta jonka tuotantoa ja ajatuksia hän suuresti kunnioitti. Kirjeissään Friman tuo julki omia kielinäkemyksiään ja lähettää suomalaisen kirjallisuuden edistämiseksi muun muassa runon ja muutamia satuja. Lisäksi hän pyytää Gottlundia usein toimittamaan Pietariin kirjoja, joita voisi kaupata eteenpäin suomen kielen ja kirjallisuuden kehittämisestä kiinnostuneille. Vastaanottajaa lähestyessään Friman esittelee itsensä ensisijaisesti kotimaataan ja äidinkieltään rakastavana miehenä.

- 3) – mutta tähän asti en uskaltanut tietten Teitä ainoastaan Teiän kuuluvista kirja-toimituksistanne; enkä nytkään olis rohennut, ellei yksi Suomessa oleva tuttuni olis neuvonnut Teille kirjoittamaan ja vakuuttannut siitä, ettei lähetys-kirjani tie Teillen mieli harmia. – **Minä jo lapsuudesta asti olen rakastannut Suomea ja oppinut äitini kieltä**, myöskin jo kokennut monjaita vuosia kirjoitella joita-kuita aineita. (10.7.1843)

Frimania kirjeenvaihtoon juuri Gottlundin kanssa innoittivat etupäässä tämän kieli-ideologiat. Murteiden taistelussa Gottlundin on perinteisesti nähty edustavan sitä joukkoa, jonka aikeena

oli kehittää suomen kirjakieltä itämurteiden pohjalta. Hän pyrki kirjoittamaan *Otava*-teoksensa oppimallaan savolaismurteella noudattaen näin omaa kieliperiaatettaan ”kirjuta niin kuin puhutaan! ja puhu niin kuin hoastetaan!” Voidaan siis katsoa, että hän pikemminkin kehotti jokaista kirjoittamaan oman kotimurteensa mukaisesti, eikä ainakaan ehdottomasti vaatinut kirjakielen rakentamista itämurteiden pohjalle. Hänen aikomuksenaan ei muutoinkaan ollut asettaa yhtäkään tiettyä aluemurretta perustukseksi kirjakielelle. (P. Pulkkinen 1972: 16–17; Lauerma 2004: 154–155.) Frimania Gottlundin periaate selvästi miellytti. Ensimmäisestä kirjeestä myös ilmenee, että hän oli tyytyväinen saadessaan kirjoittaa ”viljelemättömällä Suomella”.

Friman itse käytti kirjeissään jonkin verran oman kotipitäjänsä, Jaakkiman murteen piirteitä. Kaakkoismurteiden alueeseen lukeutuen se kuuluu Gottlundin suosiman Savon murteen tapaan Suomen itämurteisiin. Riikosen (2003) mukaan Friman aluksi kannattikin itämurteiden asettamista kirjakielen pohjaksi. Murreongelman lisäksi hän aineiston perusteella näyttäisi pohtivan kielikysymystä myös laajemmasta näkökulmasta. Yksi kansa, yksi kieli -ajattelu on selvästi herättänyt Frimanissa kannatusta, sillä hän näkee ruotsalaisuuden olevan suomelle potentiaalinen uhka.

- 4) Suomea on sorrettu satoja vuosia, mutta se luonnonsa rikkaudessa on vielä etusampi sortajiinsakin ja pysyy vastakin sulosempana ja parempana heitä, **ehkä nytkin vielä on kuristettu kovalla köyellä – Ruotsalaisuella.** (5. lokakuuta 1842)

Suomen kielen aseman edistämiseksi Friman oli kiinnostunut myös vaikuttamaan koululaitoksen kehittämiseen ja talonpoikien sivistämiseen. Kirjeissään hän mainitsee muutamia ehdotuksia koulutusjärjestelmän parantamiseksi. Frimanin suurimpana toiveena olisi ollut päästä toteuttamaan omia pedagogisia näkemyksiään Suomeen, minkä vuoksi hän hakikin opettajan paikkaa muutamaan otteeseen kotimaastaan. Puutteellisen koulutuksen vuoksi sekä maineeltaan kiistanalaisen Gottlundin ystävänä hän ei kuitenkaan koskaan tullut valituksi. Asiaan vaikutti olennaisesti myös se, ettei Friman osannut lainkaan ruotsia. Kirjeistä ilmenee, että unelmansa saavuttamiseksi Friman kuitenkin koetti aluksi turvautua myös kirjetoverinsa asemaan. Hän esimerkiksi pyysi Gottlundilta suosituksia tiettyjä tehtäviä varten.

Frimanin kannattamat pedagogiset näkemykset toteutuivat Suomessa osittain vuoden 1866 kansakouluasetuksen myötä Uno Cygnaeuksen toimesta. Cygnaeus oli 1800-luvun Suomessa vaikuttanut uudistusmielinen kansakoulujen ylitarkastaja, pappi ja Jyväskylän seminaarin johtaja. Ennen Suomen koululaitoksen parissa työskentelemistä hän toimi Pietarissa Pyhän Marian

kirkkokoulun johtajana vuosina 1846–1858. Hän oli siis Frimanin kollega kirjeenvaihdon aikana. Näiden kahden välisen yhteistyön myötä on uskottu, että juuri Friman on saattanut vaikuttaa Cygnaeuksen kasvatuksellisiin kehitysideoihin. (Railas 1961: 109–110; Luukkanen 2000.)

Ensimmäisessä Gottlundille lähetetyssä kirjeessä lähestymistapa on hienovarainen: aloitusformula ”Korkeasti kunnioitettava Herra!” sekä teitittely kertovat siitä, että kirjoittaja pyrkii toimimaan tekstilajin odotusten mukaan. Tarkemmin katsottuna kyse on sosiokulttuurisista konventioista, joita noudattamalla kirjoittaja osoittaa kunnioitustaan vastaanottajalle (Nordlund 2013: 114–115). Yhteisön hierarkkinen rakenne heijastui yleisesti kirjeessä käytetyistä formuloista, ja puhuttelutavan valintaan vaikuttivat sekä vastaanottajan että kirjoittajan asema. Henkilökohtaisessa kirjeenvaihdossa kuitenkin ylempiin sosiaaliluokkiin kuuluneiden lähettämät kirjeet saattoivat muistuttaa vähemmän koulutusta saaneiden kirjeitä ja olla vapaamuotoisempia; näin näyttää olevan erityisesti silloin kun kirjeen vastaanottaja kuului statukseltaan alempaan yhteiskuntaluokkaan ja kirjeenvaihto oli perheen sisäistä. (Laitinen & Nordlund 2012: 68.) Myöhempien kirjeiden tervehdykset, kuten ”Veli Kultasein!” ja ”Ylimmäinen ystäväni!” sekä sinutteluun siirtyminen jo itsessään antavat vihiä kirjetovereiden välisestä tuttavuudesta. Frimanin käsitys läheisistä väleistä näkyy erityisesti 14/2 p. lokakuuta 1843 päivätyssä⁵ kirjeessä, jossa hän pyytää Gottlundia ryhtymään esikoisensa kummiksi. Muutaman muistutuskirjeen jälkeen ilmenee, että pyyntöön on suostuttu. Vastaanottajan ahkeran kehumisen lisäksi Friman uskaltaa myös kritisoida toisen osapuolen toimintaa avoimesti. Alla olevassa kirjekatkelmassa Friman on sivuteitse kuullut, että Gottlund on haukkunut häntä kiivaasti. Syynä tälle ovat Gottlundin lähettämät kirjat, joita Friman ei ollut saanut myytyä eteenpäin Pietarissa.

- 5) **Jopas nyt joutavia joriset, kuin rupeisit senlaiseen vimmaan ja hätään kirjaisi tähän, pitäen minua narrina, ja ehkä vielä pahempanakin; vaan hullu pilaan suuttukoon, enpä tuona taho ollakkaan; mutta kuitenkin sanon, että oisithan ensin kirjuttannut minulle, ja jos ei siitä ois selvää tullut, niin sitten olisit ehtinnyt muille kirjuttaa.** (30/18 p. heinäkuuta 1844)

Friman poikkeaa avoimessa kritiikissään hieman esimerkiksi Gottlundille kirjoittaneesta talonpojasta, Adam Jaakkolaisesta, joka puhuttelee kirjeidensä vastaanottajaa lähes poikkeuksetta

⁵ Suuri osa kirjeistä on päivätty myös juliaanisen kalenterin mukaisesti. Se on nykyisin 13 vuorokautta jäljessä Suomessa ja suurilta osin muualla länsimaissa käytetystä gregoriaanisesta kalenterista. Venäjällä uuteen kalenteriin siirryttiin vasta vallankumouksen jälkeen vuonna 1921. (Oja 2013: 41–45.)

myönteisin ilmauksin. Pieni ristiriita Jaakkolaisen ja Gottlundin välillä ilmenee kuitenkin eräässä kirjojen myyntitapauksessa, jossa Jaakkolainen kieltää moneen otteeseen saaneensa hänelle lähetettyjä kirjoja. Tällöin hän kylläkin puolustaa itseään ja osoittaa hienovaraisesti jopa loukkaantumisensa kohtaamistaan väitteistä. (Seppälä 2020: 41–45.) Tästä huolimatta talonpoikaistaustainen Jaakkolainen ei kuitenkaan näytä uskaltavan esittää vastaanottajaansa kohtaan yhtä avointa kritiikkiä kuin Friman yllä olevassa näytteessä. Onkin siis mahdollista päätellä, että Friman koki itsensä jossain määrin melko tasavertaiseksi Gottlundin kanssa. Suhteen suotuisuuteen on varmasti vaikuttanut yhteinen tavoite suomen kielen ja kirjallisuuden edistämiseksi ja edelleen se, että Friman koki töidensä lähettämisen johdosta vastaanottajalta arvostusta. Kuten edellä on jo tullut esiin, Friman sai tekstejään julkaistuksi Gottlundin sanomalehdessä (mm. Laitinen 2013: 273).

3.4 Kirjeiden kielimuodosta

Kirjeiden kielessä on havaittavissa sekä oletetun standardin tavoittelua että itämurteisuuksia. Tässä kohtaa on syytä vielä tarkentaa, että koska kirjakieli ei ollut vakiintunutta vielä 1800-luvun puolivälissä, täytyy puhua eräänlaisesta oletetusta standardista, joka pohjautuu siis kirjoittajan mielikuvan mukaisen prestiisivariantin eli länsimurteisen pipliasuomen tavoitteluun. On tutkittu, että itseoppineet ovat usein pyrkineet kirjoittamaan tällaisen prestiisivariantin mukaisesti sen sijaan, että pyrkisivät käyttämään omaa murrettansa. Tämä perustuu siihen, että kansankirjoittajat ovat koettaneet mukauttaa kirjeidensä kieltä vastaanottajan mukaan, jolloin esimerkiksi liikesuhteiden hoitamiseen on käytetty oman itämurteen sijasta länsimurteisiin pohjautuvaa pipliasuomea. (Mm. Nordlund 2013: 118–119.) Frimania ei kuitenkaan voi luokitella täysin itseoppineeksi, sillä hän asettuu taustansa ja ammattinsa puolesta eliitin ja rahvaan väli-maastoon. Lisäksi hänen kirjeensä ja henkilöhistoriansa osoittavat, että hän oli kulttuurisesti ja kielellisesti valveutunut yksilö. On myös otettava huomioon, että kielellisiin valintoihin on todennäköisesti vaikuttanut vastaanottaja eli Gottlund ja hänen kielinäkemyksensä, jolloin Frimanilla on saattanut käyttää tekstissään tietoisesti oman murteensa piirteitä.

Thomas Frimanin kotimurre eli Jaakkiman murre kuuluu varsinaisten kaakkoismurteiden ryhmään. Nyky-Suomessa kaakkoismurteita puhutaan vain 18 pitäjässä, sillä suuri osa aikaisemmasta murrealueesta luovutettiin Neuvostoliitolle vuoden 1947 Pariisin rauhassa. Tähän alueeseen kuuluivat Luoteis-Laatokan, Suomen Karjalankannaksen ja Inkerinmaan seutu nykyisen Venäjän puolella. Kaakkoismurteet on perinteisesti jaettu kahteen pääryhmään: varsinaisiin

kaakkoismurteisiin sekä Inkerin suomalaismurteisiin. Tämän lisäksi puhutaan myös Lappeenrannan ja Sortavalan välimurteista, jotka tosin ovat reilusti suppeampia kuin edellä mainitut. (Lyytikäinen, Rekunen & Yli-Paavola 2013: 577.)

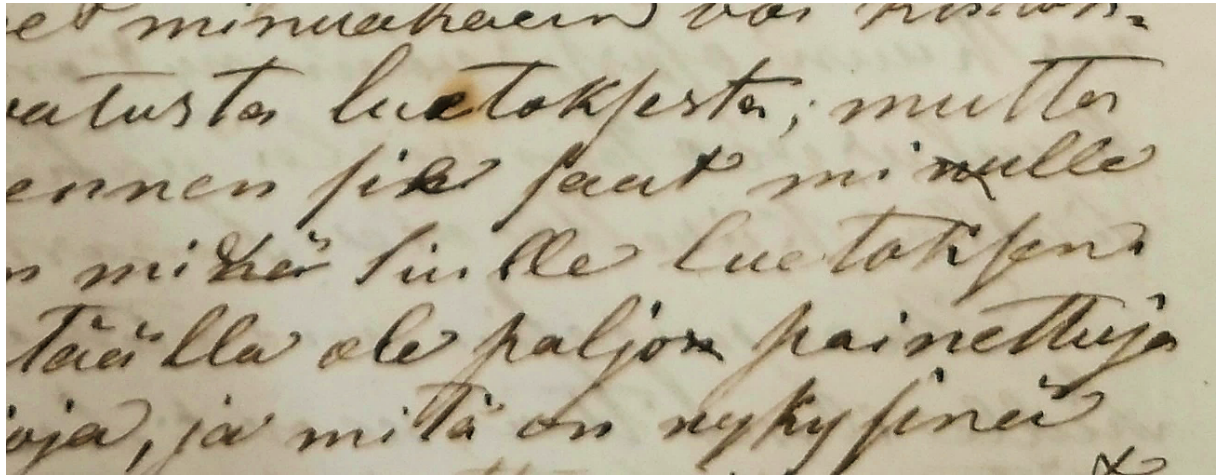
Muihin aluemurteisiin verrattuna kaakkoismurteet näyttävät melko hajakoosteisina, ja monet niiden tunnusomaisista piirteistä ovat suhteellisen yleisiä itämurteisuuksia, joita tavataan laajalti myös savolaismurteissa. Tämän vuoksi Frimanin kieltä on tutkittava yksittäisten äännehistorioiden avulla, koska murrealueen laajalevikkisiin yleispiirteisiin vertaaminen ei anna tarpeeksi tarkkaa suuntaa analyysille. Kaakkoismurteiden salientteina⁶ piirteinä voidaan kuitenkin pitää esimerkiksi yksikön persoonapronomineja *mie* ja *sie* sekä monikon *loi*-tunnusta (*tyttölöi* 'tyttöjä', *runoloi* 'runoja'). Murrealueella yleiskielen *d*:n tilalla on tavallisesti kato tai siirtymä-äänne *j* tai *v* (esim. *eestyny* 'edistynyt', *muojis* 'muodissa', *muuvos* 'muodossa'). Usein myös NUT-partisiipin tunnuksen *u* tai *y* on kadonnut (*muistant* 'muistanut', *hyötynt* 'hyötynyt'). (Lyytikäinen ym. 2013: 578, 580.)

Frimanin kirjeiden kielessä *d*:n tilalla tapaa tavallisesti kadon tai siirtymä-äänteen *j*, *v* tai *h*, kuten tapauksissa *kirjallisuuden*, 'kirjallisuuden', *tiejustaa* 'tiedustaa', *evuksi* 'eduksi' ja *näihen* 'näiden'. Luoteis-Laatokan sekä laajalti Savon alueella *h*:ta on tavattu siirtymä-äänteenä muun muassa Frimanin *näihen* ja *joihen* kaltaisissa astevaihtelutapauksissa, joissa *t*:n heikkoa astetta edeltää pitkä vokaali tai diftongi (Kettunen [1940] 1959: 73, Leskinen 1963: 99). Frimanin kirjeissä *d* toteutuu muutaman kerran myös *t*:nä, kun hän käyttää vuoroin muotoja *toistus* ja *totistus*. Tämä vaihtelu jää kuitenkin lekseemikohtaiseksi. Kirjeissä varsinaista *d*:tä käytetään pääsääntöisesti vierasperäisissä sanoissa ja henkilönnimissä. Ainoastaan 17/5 p. heinäkuuta 1846 päivätyssä kirjeessä Friman käyttää kahdesti *d*:tä sanan heikkoasteisissa muodoissa (*kirjallisuuden*, *tehdä*).

Kirjoittajan persoonapronominien valinnat ovat hyvin kiinnostavia. Yksikön puheaktipersoonissa hän käyttää pääasiassa pronomineja *minä* ja *sinä* etenkin nominatiivimuotoisissa tapauksissa, mutta välillä ulkopaikallissijoissa on valittu lyhyempi variantti, kuten *mulle* ja *sulta*. Mainitsemisen arvoista on myös se, että ainoastaan yhdessä vuoden 1843 kirjeessä on suosittu kaakkoismurteellisia variantteja *mie* ja *sie*. Näiden lisäksi on samaisessa tekstissä muutamaan otteeseen käytetty yksikön ensimmäisessä persoonassa *minä*-pronominia, mutta mitä ilmeisimmin kuitenkin vahingossa. Kuten alla olevasta kuvasta voi huomata, kirjoittaja on näissä tilanteissa

⁶ Tarkoitan salientilla piirteellä tässä sellaista, jotka tavanomaisesti nähdään kaakkoismurteille tunnusomaisena.

nähtävästi pyrkinyt tekemään korjauksia kieliasun yhtenäistämiseksi. Myöhemmin kirjeissä käytetään ainoastaan kirjakielisempiä pronomineja *minä* ja *sinä* ja lyhyempiä taivutusmuotoja *mulle* ja *sulle*, mutta ei enää kaakkoismurteisia *mie* ja *sie*.

Kuva 1: Korjauksia yks. 1. persoonan pronomini- ja taivutusmuodoissa 16/4 p. joulukuuta 1843.

Friman siis jatkaa käyttämällä *minä* ja *sinä*-pronomineja kaakkoismurteellisten varianttien sijaan, mutta pohtii kuitenkin eri persoonapronominien käyttöä kirjoitetussa kielessä vuonna 1848. Hän luonnehtii kirjoitustiheyttään eri tuotoksissaan ja siirtyy sitten esittämään ajatuksia kieleensä liittyen. Hän ajattelee, että voisi pyrkiä jatkossa kirjoittamaan enemmän kuten puhuu:

- 6) Kirjoittaissani heiän iäkäs jne seuraan tarkasti suullista puhettani, ja arvelen tästä lähin ruvetakseni kirjoittaakseni myö, työ hyö, mie, sie hään, miun, siun, jne, sillä näin puhunki, vaikka toisin olen kirjoittanut, ehkä mie, miun on kauniimpi kuin minä minun. Pysyväisyyttä kirjoituslaulleni en luule ikäpäivänä syntyväänkään, ja eikä siitä ole voittoakaan jos syntyisi, joten muuttuisin kiinalaiseksi, jotka tuhansia vuosia ovat yhdessä tilassa taitonsa suhteen. (24 p. lokakuuta 1848)

Näyte paljastaa olennaisia seikkoja kirjoittajan kielellisten valintojen perustasta eli hänen moninaisista kieli-ideologioistaan. Frimanin pyrkimys kirjoittaa puhutun kielen mukaisesti on yhteneväinen Gottlundin ideologian kanssa. Kuten aiemmin on jo noussut esiin, Gottlund muistetaan kehotuksestaan, jonka mukaan kaikkien tuli saada kirjoittaa tavalla, jolla puhuu. Näin ollen kirjakieli ei olisi tiettyyn tai tiettyihin murteisiin normitettua. Toisaalta Frimanin ajatuksissa ei ole havaittavissa aivan samanlaista liberaaliutta, sillä hän nostaa esiin kielimuotoihin liittyviä asenteita. Hän siis mainitsee, että saattaa pitää puheensa murteellista varianttia kauniimpana kuin kirjakielisempää *minä*-pronominia, jota on tähän mennessä kuitenkin käyttänyt. Kirjoittaja siis myös arvottaa eri kielimuotoja ja on itse sillä kannalla, että kaakkoismurteinen *mie* voisi

olla miellyttävämpi vaihtoehto. Toisekseen Friman toteaa, ettei välttämättä koskaan saa kirjoitustyylistään eheää eli mitä todennäköisimmin varioimatonta. Omaan kirjoitustyyliin liittyvään käsitykseen lienee vaikuttanut myös ymmärrys siitä, että aikakauden kirjakielessä ilmennyt alueellinen vaihtelu on ollut suurta.

Olennaista on huomata, että kirjoittaja käy neuvottelua myös itsensä kanssa siitä, miten hänen tulisi kirjoittaa. Frimanin kirjeiden kieli ei siis ole täysin ja tavoitteellisesti kaakkoismurteista, vaan siinä on toisaalta jonkinlaiseen oletettuun standardiin ja kirjekonventioiden tavoitteluun viittaavia piirteitä. Friman esimerkiksi itse avaa persoonapronominivalintaansa yllä olevassa sitaatissa kertoen, ettei käytä kirjoittaessaan samoja variantteja kuin puhuessaan. Kiintoisa on myös Frimanin käyttämään lopetusformulaan liittyvä ortografia. Koko kirjeenvaihdon ajan kirjeet päätetään muodolla *terveysiä*. Vanhassa kirjasuomessa *i* on merkitty diftongeissa eli tavunsisäisissä vokaaliyhtymissä usein *y*:nä: *ter-vey-si-ä* (VVKS: Katsaus vanhan kirjasuomen ortografiaan). Tämä voisi kertoa siitä, että Friman pitäisi arvossa niitä kirjekonventioiden staattisuutta. Tiivistäen yllä oleva näyte avaa olennaisen näkökulman 1800-luvun puolivälin normittamiseen ja murteiden taisteluun: sen lisäksi että yksilöt osallistuivat keskusteluun itä- tai länsimurteita puolustaen, he joutuivat pohtimaan eri kielimuotoihin liittyvien arvojen perustaa myös itse. Tässä Frimanin kirjeet tuovat taas yhden perspektiivin siihen, miten normitus ja kielellisten valintojen arvon määrittäminen tapahtui mikrotasolla. Päätökset eri varianttien käytöstä eivät siis tapahdu itsestään, vaan ajaa kielenkäyttäjän aina jossain kohtaa päätöksen äärelle.

Kirjeiden kielessä erityistä huomiota kiinnittävät NUT-partisiippimuodot ja *sanoovat*-tyyppiset monikon 3. persoonamuodot, joihin perehdyn viidennessä luvussa. Kaakkoismurteelle tavanomaista NUT-partisiipin päätevarianttia, jossa *U* olisi kadonnut, ei Frimanin kirjeistä löydy lainkaan. Hän suosii kirjeenvaihdon alkuvuosina geminaatallisia NUT-partisiippimuotoja, joista Leskinen (1963) ei ole Laatokan luoteisrannan paikallismurteiden yhteydessä maininnut geminaatiotapauksia eritellessä. Tällaisia ovat siis *sanonnut* ja *nainnut* -tyyppiset partisiippimuodot, jotka siis eivät suoranaisesti näyttäisi olevan Luoteis-Laatokan paikallismurteiden piirteitä. Myöskään pitkävokaaliset monikon 3. persoonamuodot eivät näyttäisi varsinaisiin kaakkoismurteisiin kuuluvan. Näiden kahden piirteen taustojen selvittämiseen keskityn viidennessä luvussa. Ennen tätä tarkastelen kuitenkin, miten Friman tuo eksplisiittisesti julki kieli-ideologioitaan.

4 Kieli-ideologisia kannanottoja

Tässä luvussa tarkastelen taustoittavasti eksplisiittisiä kieli-ideologioita, joita Friman kirjoittaa esille kannanottoina kirjeissään. Näiden erittelyssä on tärkeää ottaa huomioon ajallinen konteksti ja yhteiskunnallinen tilanne sekä Frimanin sosiaaliset verkostot, joita tarkastelemalla on mahdollista suhteuttaa yksilön arvoja ja asenteita laajempiin kyseisenä aikakautena vaikuttaneisiin kieli-ideologisiin ja -poliittisiin liikehdintöihin. Kannanottojen analyysi etenee siten, että ensin suhteutan Frimanin asennoitumista 1800-luvun puolivälin Suomessa vaikuttaneiden, tunnetuimpien kielimiesten näkemyksiin. Tämän jälkeen tutkin tarkemmin, millaisia uskomuksia eli käsityksiä Friman liittää Inkerinmaan kielimuotoihin. Tämän ohessa luon myös katsauksen inkeriläisten persoonapronominien indeksisyyteen Frimanin näkökannalta.

4.1 Asennoituminen eri kielimiesten ideologioihin

Kuten edellä on tullut ilmi, Gottlundin omalla murteella kirjoittamiseen liittyvät kieli-ideologiat ovat lähtökohtaisestikin vaikuttaneet Frimanin haluun lähestyä häntä. Tutkimuksen näkökulmasta Gottlund onkin keskeisin Frimanin kieli-ideologioihin vaikuttanut kielimies – onhan hän kirjeiden vastaanottaja ja aikanaan ristiriitaisena ja kielipoliittisesti radikaalinakin nähty hahmo. Aineiston ensimmäisessä kirjeessä Friman lähestyy vaikutusvaltaisena näkemäänsä kieliaktivistia seuraavasti:

- 7) Ketäs minä vois in pyytää, Ohjaajakseni ja opettajakseni, kuin ei **sitä, joka ensimmäinen alkoi äitini kielellä kirjoittaa, näyttäen, että voi viljelemättömällä Suomellakin kirjoittaa**, niin hyvästi, kuin niillä monija satoja vuosia, viljelleyillä kielillä joihen kaunistos on – – **Älkät ouostukoo, että Suomalaiselta lähetetyssä kirjassa tapaatte näin kehnoa Suomea**, ehkeis sillä puollan itsiäni, että olen elämän vaiheilta viskattu viien vuotisena tänne Suomettomaan Pietariin, jossa jo olen seitsemäntoista vuotta elännyt ja kunnollista Suomalaista puhetta tuskin kuullut – –. (10.7.1842)

Yllä olevassa näytteessä Friman viittaa Gottlundii henkilöinä, joka on aloittanut ensimmäiseksi kirjoittaa hänen äitinsä kielellä. Koska Gottlund ei suinkaan ollut ensimmäinen suomeksi kirjoittanut, viittaa kirjoittaja tässä todennäköisesti äidinkielen käsitteellä hänen ja vastaanottajan yhteiseen itämurteiseen taustaan, minkä perusteella Frimanin voi nähdä asetuttuvan läntisvai-kutteista kirjakieltä vastaan. Tämän jälkeen hän kuitenkin pahoittelee Gottlundille huonosti kirjoitettua suomeaan. Todennäköisesti Friman yrittää tällä viitata oman kaakkoismurteensa hio-mattomuuteen eikä välttämättä niinkään läntisen kirjakielen standardien hallitsemattomuuteen.

Friman oli todennäköisesti siis hyvinkin tietoinen häntä ympäröivien kielimuotojen vaikutuksesta, sillä hän kokee tarvetta mainita vastaanottajalle myös siitä, ettei ole kuullut Pietarissa ”kunnollista Suomalaista puhetta”. Mitä todennäköisimmin Gottlund on kuitenkin vastauskirjeissään ollut hyvin suopea kirjetoverinsa kirjoittamaa kieltä kohtaan ja rohkaissut tätä, sillä vastaavanlaisia pahoitteluita ei kirjeistä myöhemmin ole havaittavissa. Päinvastoin Frimanin kirjeistä miltei huokuu ylpeys omaa puheenpartta kohtaan. Frimanin saamaa rohkaisua voi lyhykäisesti tarkastella ainokaisen vastauskirjeen valossa. Gottlund esimerkiksi kääntää Frimania karaisemaan karjalaista luontoaan ja viittaa tähän samassa yhteydessä oivana miehenä.

Frimanin näkökanta vanhaan kirjasuomeen eli pipliasuomeen selviää myös aineistosta. Vuonna 1843 kirjoitetuista kirjeistä selviää, että hän paheksuu pipliasuomen liiallista käyttöä erään pietarilaisen toverinsa teksteissä. Hän kehuu tuttavaansa, Uspenskia, suomea rakastavaksi mieheksi, vaikka tosin toteaa tämän kielitaidoltaan heikoksi. Tämän jälkeen Friman kuvailee tämän tekstien olevan ”orjallista raamatun Suomea”. Myöhemmin samana vuonna hän tuo ilmi käsityksensä ruotsin vaikutuksesta länsimurteisiin: kuten näytteestä 9 voi havaita, hän kiittelee jälleen Gottlundia siitä, että tämä on alkanut kirjoittaa ”syvää suomalaista puhetta”. On selvää, että suomalaisella puheella ja äidinkielen käsitteellä viitataan jälleen itämurteisiin, joita kirjoittaja näyttäisi pitävän kielen puhtaimpana muotona.

- 8) Myöskin olin Uspenskoille, **hän näyttää olevan Suomen kieltä rakastavainen kelpo mies, vaan heikko Suomen kielessä**, sentähän kuin on saannut huonot perustukset kielitämme oppeissa. Tulevana perjantaina pyysi minua luokseen ottamaan hänen töitä parannella; hänen anomuksen minä mielelläni täytän, vaikka **harmittaa kuin ovat orjallista raamatun Suomea**. (17/5 p. kesäkuuta 1843)
- 9) **Kuka katkais ne muukalaiset köyet, joilla köytiin Suomalaisia sanoja muukalaisten puheihin tapaan** ja sitten kirjuttamisella [?] kuvailtiin [?] tätä muukalais-Suomea, ettei ummikko Suomalainen tunnennut sitä äitinsa kielen kuvaksi? **Kuka oli se ensimmäinen, paitsi sinua, joka alkoi kuvata syvää suomalaista puhetta, sanoineen, siteineen ja luontoneen?** (30/18 p. syyskuuta 1843)

Kirjeessään 30/18 p. syyskuuta 1843 Friman tuo esiin myös suhtautumistaan ruotsin kieleen ja tämän kautta Ruotsin valtaan liittämiään asenteita. Hän näkee, ettei kansanihminen tunnista länsimurteille pohjautunutta kirjoitetun suomen kielimuotoa eli ”muukalais-Suomea” omaksi äidinkielekseen. Käsitys perustuu ilmeisimmin siihen, että länsimurteet saivat vaikutteita myös ruotsista ja että tästä johtuva vaikeaselkoisuuden ongelma olisi ratkaistavissa juuri itämurteisiin pohjautuvalla kirjakiielellä. Friman luultavasti suhtautui negatiivisesti ruotsin kieleen osittain myös sen vuoksi, ettei itse osannut kieltä eikä siksi saanut koskaan virkaa Suomesta. Kiinnos-

tavaa on, miten avoimesti Friman esittää ruotsiin liittyviä asenteita juuri Gottlundille, joka puhui itse ruotsia äidinkielenään. Toki hänetkin voi nähdä eräässä mielessä kaksikieliseksi. Vaikka kotikieli oli ruotsi, hän vietti varttuessaan aikaa myös Savon suomenkielisen rahvaan parissa (R. Pulkkinen 2003: 42, 44).

Gottlundin kirjoitustavan ylistämisen lisäksi Friman viittaa myös suoraan sellaisiin tunnettuihin kielimiehiin, joiden länsimurteita kannattavia kielinäkemymiä hän ei puoltanut. Yksi näistä oli Elias Lönnrot, joka tunnetaan *Kalevalan* kokoamisen ja muiden ansioidensa ohessa aikansa yhtenä edistyksellisimmistä tiedemiehistä. Hän teki työtä vakiinnuttaakseen *d*:n kirjakieleen, ja murteiden taistossa hän oli sillä kannalla, että olisi parasta säilyttää kirjakielen pohja länsimurteissa, mutta rikastuttaa sitä taas toisaalta itäisellä sanastolla. Hän alkoi myös työstää ensimmäistä suomenkielistä kielioppia näiden lähtökohtien mukaisesti vuonna 1837, mutta ei koskaan saanut koottua kuvauksiaan kokonaiseksi teokseksi. Hän julkaisi lopputulemiaan artikkelien muodossa *Mehiläinen*-aikakauslehdessä. (Majamaa 1997; Häkkinen 1994: 107–108.)

20/8 p. maaliskuuta 1847 päivätyssä kirjeessä Friman mainitsee lyhyesti erimielisyytensä Lönnrotin näkemysten suhteen siitä, miten ”suomalaisia sanoja” tulisi kirjoittaa. Mitä luultavimmin kritiikki kohdistuu etenkin ehdotukseen *d*:n vakiinnuttamisesta *t*:n heikoksi asteeksi. Tätä esimerkiksi Gottlundinkin tiedetään vastustaneen. Yleisesti ehdotus sai osakseen vastustusta siksi, että *d* ei kuulunut suomen murteisiin. Kirjakielen kehitystyössä Lönnrot kuitenkin pyrki yleiseen ymmärrettävyyteen, jota *d*:n käyttöönnotolla pyrittäisiin tukemaan: *t*:n heikon asteen vastineissa oli jo tuolloin suuria eroja eri murrealueiden välillä, eikä yhteisymmärrys olisi ollut taattu, jos joku näistä nousisi yksinään kirjakielen yleiseksi normiksi. (Kuukka, Majamaa & Vepsä 2002: 106–113). Friman pyrkii kirjeissään käyttämään pääsääntöisesti oman murteensa variantteja *d*:n sijaan, eli täsmällisemmin heikossa asteessa ilmenee kato tai siirtymä-äänne. Riikosen (2003) mukaan Frimanin itämurteiden kannatus kaatui lopulta, kun hän lakkasi vastustamasta yhteistä kirjakieltä Elias Lönnrotin vaikutuksesta. Kirjeenvaihdon perusteella kyseistä taitekohtaa ei kuitenkaan ole selvästi havaittavissa, sillä esimerkiksi *d*:tä Friman ei minään vuonna ota käyttöön *t*:n heikkona vastineena.

Kolmas Frimanin kieli-ideologioiden kannalta oleellinen henkilö on Viipurissa vaikuttanut Jaakko Juteini (Jacob Judén, 1781–1855), jonka kanssa hän oli myös itse tekemisissä kirjoitusten tarkistamisen ja painamisen merkeissä. Juteini oli Viipurin maistraatin sihteeri, kirjailija ja suomen kielen puolustaja ja kehittäjä. Hän toi esiin vakiintumattomaan ortografiaan liittyviä

ongelmia runossaan *Tuonelasta tulleen tarina suomen kielestä*, joka julkaistiin hänen toimittamassaan lehdessä *Sanan Saattaja Wiipurista* vuonna 1841. Pulmaan vaikutti se, että tuona aikana suomea kirjoittavat käyttivät omaa murrettaan esitystapansa lähtökohtana. Murteiden taistossa Juteini ei asettunut erikseen länsi- tai itämurteiden puolelle, vaikka identifioituikin opiskeluaikanaan hämäläiseksi. Hän pikemminkin vaati sopua murteiden taiston eri osapuolten välille. (Sala 2008.) Toisaalta Juteini kuitenkin piti ruotsia ”vieraskielenä” ja esitti vierasperäisten kirjainten, jopa *t:n* heikkona asteena käytettävän *d:n*, poisjättöä. Hänen kantansa oli palauttaa suomen kieli jonkinlaiseen alkuperäiseen, puhtaaseen tilaan ja luoda yhtenäinen kirjakieli, johon tulisi ottaa vaikutteita jokaisesta murteesta sopivia aineksia. (Lauerma 2004: 143.) Juteinin kieli-ideologiat voi nähdä murteiden taistoon osallistuneiden osapuolten näkemysten valossa jopa diplomaattisina.

Juteinin käyttämään kieleen otetaan myös kantaa Gottlundille osoitetussa kirjeessä 3.10.1847. Puolueettomuuteen pyrkineen Juteinin Friman häkee kirjakielen osalta länsimurteiden edustajana, mutta toisaalta hän korostaa tämän olevan selkein sellainen. Juteini ei Frimanista kuitenkaan seuraa orjallisesti pipliasuomen periaatteita:

- 10) Ei tuo tukistamisesi minua kovin koskenut, sillä luettuani havaitsin panneeni liikaaki Juteinille, mut’ **toen perään piän häntä selvimpänä länsi suomalaisena kirjottajana, eikä Raamatun suomen orjallisesti seuraajana**, jonka näen kirjastansa Erhetyksen Vaikutus pain. Viipur. 1837 ja Lauhuissansa painol. 1817 – –. (3.10.1847)

Kirjeistä siis jälleen ilmenee, että pipliasuomen tarkka seuraaminen on Frimanista huono asia, mutta hän ei kuitenkaan täysin tyrmää hänen silmissään länsimurteisiin perustuvaa kieltä, mikäli se on hänestä tarpeeksi ymmärrettävää. Sinällään olisi kiintoisaa tietää, mitkä kielenpiirteet Juteinin teksteissä tarkalleen luovat Frimanista selkeää vaikutelmaa, mutta tämä ei selviä kirjeistä. Myöhemmässä kirjeessään Friman viittaa Juteiniin pipliasuomea rakastavana kirjoittajana, kun mainitsee Gottlundille omista käännöksistään saaduista kehuista sekä ystävänsä Uspenskin kirjaan kohdistuvasta kritiikistä: ”mutta papit ~~sitä~~ kirjoituksessansa siitä eivät virkkaaneet mitään, ainoastaan kiittivät sumennoksiani hyväksi ja uspenskin kirjaa moittivat pahaksi; ja ymmärtämättömäksi, (niin sanoivat Sjögréni⁷ ja **Juteiniki, ehkä se oli heiltä rakastetulta**

⁷ Frimanin mainitsema Sjögrén on mitä todennäköisimmin historian, kielitieteen ja etnografian tutkijana ja tutkimusmatkailijana Pietarin akatemiassa toiminut Johan Anders Sjögrén (ks. esim. Branch 2002). Hänen kirjoitustyyliään Friman ei keskity erikseen arvottamaan.

Biblian murteella toimitettu – –).” Tämä on siitä huomionarvoinen maininta, koska tässä kirjoittaja jälleen tuo esiin – vaikkakin implisiittisemmin – asennoitumisensa läntiseen ja itäiseen kielimuotoon. Friman näyttäisi arvelevan, että hänen käännöksensä menestyksen ja selkeyden avain on itämurteisessa kirjoitustavassa.

4.2 Friman ja inkeriläinen puheenparsi

Seuraavaksi analysoin, miten Friman suhteuttaa kirjeissään käyttämänsä kielen spesifisempään alueelliseen kielimuotoon. Edellä esiin tulleista näytteistä ilmenee, että Friman selvästi puoltaa itämurteiden käyttöä kirjakielessä ja viittaa usein hänen ja Gottlundin ”yhteiseen” kieleen, joka ei noudata orjallisesti ruotsin värittämän pipliasuomen periaatteita. Laajemman itämurteiden kannatuksen lisäksi Friman viittaa käyttämäänsä kieleen myös tarkemmin koko Inkerissä puhuttavana suomena ja tuo esiin, että on jopa tavoitteellisesti pyrkinyt tällaiseen kielimuotoon erilaisia tekstejä kirjoittaessaan. Alla olevassa näytteessä Friman viittaa tekemäänsä käännöstyöhön ja siinä käyttämäänsä kieleen. Hän kertoo pyrkineensä käyttämään kahta hieman erilaista murretta, joiden tehtävänä on kuvata Inkerinmaassa laajalti puhuttavaa kielimuotoa.

- 11) **Tarua suomentaissa olen harjottanut kahta pikkusen eriaviä / murretta**, nimittäin vanhan Rusin, Kaisan, Elsan ja Jaakon **puheita koittelin kuvata samalla puheen murteella, kuin haastetaan Viipurin pitäjässä, Laatokan rannoilla ja Koko Inkerossa**, sentähän kirjoitin mie, sie, miun, siun, minuu, sinuu, oon, sano, nään, topot, *imeinen* jne. (28/16 p. marraskuuta 1846)

On kiinnostavaa, että Friman viittaa suomennoksessaan käyttämäänsä murteeseen sellaisena, jota puhutaan koko ”Inkeron” eli Inkerinmaan alueella. Pietaria ympäröivä Inkerinmaa on historiallinen alue, joka ulottuu lännessä Narvajokeen ja idässä Lavaojaan. Pohjoisrajana pidetään Suomen ja Neuvostoliiton entistä rajaa, kun taas etelässä lääni päättyy Stolbovan rauhan rajalle. Tällä monietnisellä alueella eli kaikkiaan kolme itämerensuomalaisista kieliryhmää: vatjalaiset, inkeroiset ja Inkerin suomalaiset. Pietari toimi Inkerinmaan keskuksena ja pääkaupunkina, jossa erityisesti Suomesta muuttaneet alamaiset ja inkerinsuomalainen väestö kohtasivat. (Uinio 1991 11; Leskinen 1991: 222–233; Engman 1991: 176–178.) Vatjalaisten puhuma vatjan kieli on läheistä sukua viron kielelle, ja sen arvellaan olleen alkujaan viron itäisin murre. Emäkielestään eriydyttyään se on saanut vaikutteita inkeriläisiltä naapureiltaan. Vatjan voi lukea pääpiirteiltään itämerensuomen länsiryhmään viron, liivin ja suomen läsimurteiden kanssa. Inkeriösten kieli taas on läheistä sukua suomen itämurteille ja karjalan kielelle, mutta

koska siinä on niin paljon omaleimaisia piirteitä, sitä ei voida pitää suomen tai karjalan murteena. (Leskinen 1991: 222–224.)

Inkerin suomalaiset voidaan puolestaan erottaa kolmeksi ryhmäksi: äyrämöisiin, savakkoihin ja Narvusin seudun luterilaisiin. Äyrämöisinä on pidetty erityisesti Äyräpään kihlakunnan alueelta muuttaneita, savakkoina taas Savosta muuttaneita suomalaisia. Narvusin seudun luterilaiset puolestaan eroavat äyrämöisistä ja savakoista siten, että he ovat asuttaneet asuinseutuaan jo näiden ryhmien muuttoliikettä liikettä aikaisemmin. (Leskinen 1991: 222; Sihvo 1991: 180, 192.) Inkerin suomalaismurteet luetaan suomen kaakkoismurteisiin, sillä ne ovat kaikki piirteidensä puolesta lähellä muun muassa Laatokan läntisten rantapitäjien ja Säkkijärven seudun murretta (Leskinen 1991: 227). Friman viittaa murteella mitä luultavimmin Inkerin suomalaisten puhumaan suomen kieleen eikä välttämättä inkeroiseen, joka siis on oma kielensä. Toisaalta voi hyvin olla todennäköistä, ettei inkeriläisten puhumaa kieltä ole yleisestikään erotettu 1800-luvun puolivälissä suomen kaakkoismurteista, jolloin Friman ei ole itsekään viitannut tavoitteellisesti vain jompaankumpaan. 3.10.1847 päivätyssä kirjeessä Friman tuo jälleen esiin, että pyrkii käyttämään sellaista kieltä, jota hän itse puhuu ja jota Laatokan seudulla asuvat ja ”inkerolaiset” puhuvat: **”Tähän asti olen niin tavoittanut kirjuttaa kuin puhun ja kuin Laatokan rantalaiset ja Inkerolaiset puhuvat** paitsi muutamissa pienissä rajotuksissa (mie, sie, tuloo, mänöö – minä, sinä, tulee, menee).” Lisäksi kirjeistä ei selviä, miten laajana alueena Friman Inkerin itse käsittää. Yllä olevan lainauksen asiayhteydestä jää myös arvoitukseksi, viittaako Friman kaikkiin teksteihinsä vai vain satujen ja muiden kaunokirjallisten tekstien kirjoittamiseen ja kääntämiseen.

Myös puhujista käytetty nimitys inkerolainen viittaa mitä ilmeisimmin inkeriläisiin eli Savosta ja Karjalasta suomen alueelta Inkerinmaahan muuttaneeseen suomenkieliseen väestöön eli savakkoihin ja äyrämöisiin. Yllä olevista sitaateista käy molemmista ilmi, että Friman luonnehtii Inkerinmaalla puhuttavaa suomen kieltä tiettyjen persoonapronominien avulla; hänestä *mie*, *sie* toimivat alueelliseen kielimuotoon viittaavina variantteina, joita hän pyrkii tietoisesti käyttämään edustaessaan teksteissään inkeriläistä puheenpartta. Pronomineilla on Frimanin käytössä siis selvästi indeksisiä merkityksiä ja ne toimivat vähintäänkin kyseisen kielimuodon indikaattoreina. Ensimmäisen asteen indeksinä eli indikaattorina voidaan siis pitää sellaista kielenpiirrettä, joka kertoo jotakin puhujansa alueellisesta tai sosiaalisesta taustasta. (Sorjonen ym. 2015: 17–19). Tässä tapauksessa kyse on henkilöihahmon jaakkimalaisuudesta. Yllä oleva näyte myös

osoittaa, että Friman lukee myös itsensä saman murteen puhujaksi. 16.4.1847 päivätyssä kirjeessä Friman vielä mainitsee, että hänen inkeriläinen tuttavansa puhuu suomea samalla tapaa kuin hänkin: ”Turulin on Inkerolainen, puhuu samaa Suomea kuin minäki. Kyllä meiän koulusta pian valmistuu muutamia sellasia poikia kuin halajat saahaksesi kirjapainiisi.”

Yllä olevista katkelmista voi ensinnäkin todeta, että Friman ei identifioitu yksinomaan Jaakkiman murteen puhujaksi, vaan näkee samaa puheenpartta käytettävän laajemmin koko Inkerimaan alueella. Tässä näyttäisi olevan kyseessä kaakkoismurteisiin liittyvistä uskomuksista ja käsityksistä – tarkemmin siitä, kuinka suurella alueella tiettyjä kaakkoismurteille ominaisia kieltenpiirteitä käytetään ja edustavatko niiden käyttäjät jollain tavoin samaa puhujaryhmää. On myös olennaista pohtia, mihin sijoittuu käsitys rajasta *meidän* ja *teidän* kielen välillä. Friman näkee hänen ja Gottlundin harjoittaman kirjojustavan yhteiseksi ja kritisoi *Kanawa*-lehteä siitä, ettei se nähtävästi anna tunnustusta heille: ” – ja katson ansiottomaksi Kanavan kiitoksia joka parissa viimeisessä numerossansa, näköjään, on ottanut nouatelleksensa **meiän kirjos ta-paamme**, ehkei tuota ilmoita, vaan ehkä pitänöön omanasa?” Puhutun kielen suhteen hän näyttää kuitenkin lukeutuvansa yhteen suurempaan puhujaryhmään inkeriläisten kanssa, jotka puhuvat ”samaa suomea” kuin hän. Tätä alueellista kielimuotoa hän pyrkii myös tietoisesti käyttämään kaunokirjallisissa teksteissään, kuten aiemmista näytteistä käy ilmi. Muun muassa novellissa *Suomen rahwaan olo Pietarissa. To’ellinen tapaus* henkilöhahmojen jaakkimalaisuutta rakennetaan kaakkoismurteisiin kuuluvien persoonapronominien *mie* ja *sie* avulla.

Myös novellia tarkasteltaessa voidaan tehdä joitakin johtopäätöksiä pronominien indeksisyydestä. Ne siis viittaavat kertomuksessa päähenkilö Matti Kilkin alueelliseen taustaan, mutta henkilöhahmon rakentumisen myötä se selvästi yhdistyy jo markkerin piirteitä. Markkerista eli toisen asteen indeksistä voidaan siis puhua, kun, kun jokin ensimmäisen tason indeksin kieltenpiirre alkaa kantaa tyylillistä merkitystä tai liittyy itseensä assosiaatioita sitä käyttävän ihmisryhmän ominaisuuksista (Sorjonen ym. 2015: 17). Tarinassa Matista rakennetaan runebergiläisittäin ahkeraa ja jumalaapelkäävää hahmoa (Engman 2004: 319). Kaakkoismurteelle ominaisia piirteitä siis yhdistetään tavoitteellisesti tietynlaiseen luonteeseen, joka tässä tapauksessa nousee edustamaan jonkinlaista itäsuomalaista ja karjalalaista ihannekuva. Kaakkoismurteisten persoonapronominien tietoinen käyttäminen kertoo vähintäänkin Frimanin kieleen liittyvistä preferensseistä ja siitä, että hän pitää inkeriläistä kielimuotoa arvossa. Erilaisia kielimuotoja ja

puhujia löytyy myös Frimanin näytelmästä *Hyvä lapsi* (1849), jossa eri sosiaaliluokkiin kuuluvia henkilöitä erotetaan kielen avulla. Palaan tähän huomioon luvussa 5.2.3, jossa erittelen *sanoovat*-muotojen roolia Frimanin teksteissä.

Seuraavassa luvussa syvennyn tarkemmin siihen, miten Frimanin kirjeissään käyttämät kielenpiirteet kertovat hänen kieli-ideologioistaan ja etenkin inkeriläisen puheenparteen liittyvistä arvoista. Kielenpiirteiden avulla on mahdollista päästä kielen ideologioiden implisiittiselle tasolle ja avata uusia näkökulmia kirjoittajan arvoihin, asenteisiin ja uskomuksiin.

5 Morfofonologiset piirteet kieli-ideologioiden ilmentäjinä

Tässä luvussa keskityn kahden kielenpiirteen, Geminaatallisten NUT-partisiippimuotojen ja pitkävokaalisten monikon 3. persoonamuotojen tutkimiseen ja pohdin, mitä niiden käyttö kertoo kirjoittajan kieli-ideologioista. Analyysiluku etenee siten, että ensin luon katsauksen NUT-partisiippeihin ja sitten monikon 3. persoonamuotoihin. Molempien alalukujen rakenne on samankaltainen: ensin luon yleiskatsauksen muotoryhmien mahdolliseen variaatioon kirjeissä, minkä jälkeen siirryn erittelemään muotojen levikkiä ja analogialähteitä. Analogialähteillä tarkoitan kielenpiirteen kehitykseen mahdollisesti vaikuttaneita muotoja, joita on mahdollista selvittää äännehistorioiden avulla. Tämän jälkeen tutkin, miten edellä mainitut variantit edustavat Frimanin kannalta relevanteissa varhaisnykysuomen teksteissä ja millaisia kieli-ideoita niiden kirjoittajat ovat ajaneet. Lopuksi tutkin, ovatko muodot hyperkorrekteja eli ovatko ne länsimurteisiin perustuneeseen prestiisikielimuotoon pyrkiessä syntyneitä, jopa virheellisiä muotoja vai murteellisia. Mahdollisen murteellisuuden ohessa selvitän, kantavatko ne Frimanin kielessä jonkintasoisia sosiaalisia merkityksiä.

5.1 Geminaatalliset NUT-partisiippimuodot

Koska geminaatalliset NUT-partisiippimuodot eivät ole aivan suoraan paikannettavissa kirjoittajan murrealueen tyypillisiin piirteisiin, kielenilmiön tarkastelu on olennaista etenkin levikin kartoittamisen kannalta. Tutkielmani kontekstissa tarkoitan geminaatallisilla NUT-partisiipeilla nimenomaan sellaisia vokaalivartaloisia muotoja, joiden tunnuksessa *n* on geminoitunut

eli kahdentunut (esim. *hätänty-**nn**yt*, *varasta-**nn**ut*). Tällaiseen ilmiöön viitataan useimmiten suffiksaalisena geminaationa (ks. esim. Lyytikäinen ym. 2013: 581). Käytännössä geminaatallisiksi NUT-partisiipeiksi voisi laajemmasta näkökulmasta hahmottaa myös supistumaverbien partisiippimuodot (esim. *vastannut*, *tavannut*), joissa tosin vartalon loppukonsonantti on assimiloitunut sitä seuraavan päätteen mukaisesti *n*:ksi (**tavat-nut* > *tavan-nut*). Näissäkin siis on geminaatta *n*, mutta selkeyden vuoksi viitataan geminaatallisilla vain vokaalivartaloisiin muotoihin, sillä juuri ne ovat tutkielmassa kiinnostuksen kohteena.

Geminaatallisia NUT-partisiippimuotoja on havaittavissa Gottlundin kirjoittamasta yksittäisestä vastauskirjeestä, joka on päivätty 3. tammikuuta vuonna 1843. Gottlund on käyttänyt myös samankaltaisia muotoja, mutta ainoastaan kahdesti (*käsittäⁿnyt* ja *aikaistaⁿnut*). Enimmäkseen hän kuitenkin on valinnut kirjakielelle tavanomaisemman variantin, jossa on yksinäis-*n* (esim. *soanut*, *outtanut*). Friman itse käyttää pelkkää geminaatallista NUT-partisiippimuotoa lähes poikkeuksetta jo ensimmäisessä kirjeessään, jonka hän on kirjoittanut 10. heinäkuuta 1842. Siinä missä Gottlundilla näyttäisi yhden kirjeen perusteella olevan enemmän vaihtelua, Frimanilla variaatiota ei juurikaan ole.

Frimanin käyttämät vokaalivartaloiset NUT-partisiippimuodot on kerätty alla olevaan taulukoon. Lopuksi sekä geminaatalliset että yksinäis-*n*:lliset muodot on laskettu joka vuodelta yhteen. Ainoastaan vuodelta 1845 ei ole yhtäkään kirjettä, minkä vuoksi olen jättänyt sen kokonaan pois taulukosta. NUT-partisiipin variantit jakautuvat eri vuosina seuraavasti:

Taulukko 1: Päätevariantit vokaalivartaloisten verbien yksiköllisissä NUT-partisiipeissa eri vuosina

Vuosi (kirjeitä kpl)	-<i>nnUt</i>-muodot	-<i>nUt</i>-muodot	Yhteensä
1842 (2)	9	1	10
1843 (13)	42	3	45
1844 (4)	23	1	24
1846 (2)	0	4	4
1847 (14)	0	73	73
1848 (6)	0	54	54
1849 (2)	0	6	6
1856 (1)	0	0	0
Yhteensä (44)	74	142	216

Kirjeenvaihdon alkupuolella kirjoittaja selvästi suosii geminaatallista varianttia, mutta siirtyy myöhemmin käyttämään ainoastaan kirjakielen mukaisia muotoja, joissa on yksinäis-*n* (*muistanut, pyrkinyt*). Muodon vaihdos tapahtuu vuonna 1846. Seuraavat näytteet vuosilta 1844 ja 1847 havainnollistavat NUT-partisiipin päätevariantin valinnassa tapahtunutta muutosta tekstissä.

- 12) Kauanpa en sulle **kirjuttannut**, ja vissinkin varon että olet **tuskaantunnut** minuun, kuin et ole **saannut** minkäänlaista tietoa kirjoistasi näin kaualla aikaa, mutta toen totta ei minulla ole ollut mitään Sinulle kirjuttamista, sillä ei niin mitä ole tähän asti erinomaista **tapahtunnut**; kirjoistasikaan en ole **jaksannut** kaupata kuin Huvilauluja yhen kappaleen – –. (19 p. heinäkuuta 1844)
- 13) Eilen käsitin kirjasi, josta näen että olet mulle ennenki **kirjottanut**, jota en ole **käsittänyt**, ja enpä sitä taia saaha nähä millonkaan, liekö Laurellin vai Sirenin syy; kävin kysymässä Sirenilta, hän sanoi ettei ole **saanut** ehkä Laurelli on monesti **käynyt** hänellä – –. (20/8 p. maaliskuuta 1847)

NUT-partisiipin tunnusta on kirjakielessä käytetty 1500-luvulta lähtien likimain nykyisen kaltaisena, mutta pieniä eroja on tosin ollut äänneasun yksityiskohtiin liittyen, jolloin esimerkiksi loppu-*t* on joskus kadonnut (*racastanu, pannu*). (Häkkinen 1994: 316–317.) Koska nämä erot eivät näytä koskevan tunnuksen alkukonsonanttia eli *n*:ää vaan pelkästään loppu-*t*:tä, viitataan *nUt*-muotoihin tutkielmassani kirjakielisinä. On kuitenkin muistettava, että 1800-luvun alkupuolella normistoa vasta kehitettiin, ja normien vaihtelun vuoksi tiettyjen varianttien nimittäminen kirja- tai yleiskieliseksi ei ole täysin ongelmaton.

Olen aikaisemmin tarkastellut Frimanin käyttämiä geminaatallisia NUT-partisiippeja kandidaattitutkielmassani (Salonen 2020) muun muassa piirteen variaation, levikin ja indeksisten merkityksen näkökulmasta. Hypoteesini oli, että geminaatalliset NUT-partisiipit saattaisivat olla peräisin Frimanin omasta murteesta tai jopa jostakin Inkerin kielimuodosta, josta hän olisi saanut vaikutteita. Päättelin, että kirjoittaja on saattanut myös pyrkiä kirjoittamaan osin jonkinlaisen tavoitellun standardin (*intended standard*) mukaisesti, jolloin hän olisi mahdollisesti koettanut jäljitellä länsimurteisiin perustuvan prestiisikielimuodon muotopiirteitä. Kansanihmiset tavallisesti välttivät käyttämästä oman alueensa murrepiirteitä ja pyrkivät mukauttamaan tekstinsä pipliasuomen tai vastaanottajan kielimuodon asuun. Tällaista tavoiteltua standardia käytettiin standardin funktiossa, mutta se ei kuitenkaan täyttänyt tavoitekielimuodon muodollisia kriteerejä. (Laitinen & Nordlund 2013: 171.) Analyysini kuitenkin osoittaa, että Friman ensisijaisesti pyrki kirjoittamaan oman murteensa mukaan ja käytti teksteissään monia itämurteiden piirteitä etenkin Gottlundin näkemysten innoittamana. Friman ei nähnyt hyväksi liian orjallista

pipliasuomen käyttöä, sillä hänen mielestään se oli saanut liikaa vaikutteita muun muassa ruotsista. Ainokaisen Frimanin saaman vastauskirjeen perusteella geminaatalliset NUT-partisiippi-muodot ovat jossain määrin käytössä myös Gottlundilla ja ne kuuluvat jossain määrin myös Etelä-Savon murrepiirteisiin (ks. esim. Mielikäinen 1981).

Jatkan piirteen tutkimista myös tässä työssä tuoden esiin piirteen valintaan liittyviä uusia näkökulmia ja pohdin aikaisempaa tutkimustulostani niiden valossa. Keskeisintä on selvittää, juontuuko piirteen käyttö Frimanilla jostakin murteesta ja voiko sen käytöllä olla siltä kannalta spesifisempiä kieli-ideologisia merkityksiä, vai onko se pikemminkin hyperkorrekti muoto, josta kirjoittaja tietoisesti luopuu kirjeenvaihdon aikana. Tarkastelu etenee siten, että esittelen piirrettä aikaisempien tulosten valossa, minkä jälkeen laajennan näkökulmaa nostamalla esiin piirteen käyttöön vaikuttaneita muita seikkoja.

5.1.1 Geminaatallisten NUT-partisiippien levikistä ja analogisista malleista

Vokaalivartaloisten NUT-partisiippien tunnuksen alkukonsonantin kahdentuminen luetaan suffiksaalisen geminaation ryhmään. Monissa vanhemmissa äännehistorioissa ilmiöön viitataan myös epätäsmällisemmin pelkkänä erikoisgeminaationa, joka on kuitenkin edellä mainittua laajempi käsite. Erikoisgeminaation voi nähdä olevan tässä tapauksessa eräänlainen kattotermi, jonka alaisuuteen kuuluvat suffiksaalisten geminaatiotapausten (*rakasta-**nnut***) lisäksi sellaiset, joissa konsonantin kahdentuminen tapahtuu sanavartalossa. Savolaismurteiden erikoisgeminaatiotapauksista on mainittu esimerkiksi muodot *sou**tt**aavat* ja *tar**pp**eelliseksi* eli konsonantti voi yleisgeminaation periaatteiden lisäksi kahdentua pitkän tavun ja painottoman tavun jäljessä. (Lyytikäinen ym. 2013: 408.)

Suffiksaalinen geminaatio on yleisesti lueteltu kaakkoismurteiden ominaispiirteissä. Konsonantti kahdentuu tyypillisimmin muun muassa MA-infinitiivin illatiivin ja essiivin tunnuksissa, kuten muodoissa *hyvästele-**mm**ää* ja *koto-**nn**a*. Tavallisesti tällaista geminaatiota ilmenee myös potentiaalin tunnuksessa. Äännehistoriallisesti tarkasteltuna kahdentuminen on alun perin tapahtunut pitkän vokaalin edellä, mutta on myöhemmin siirtynyt koskemaan myös lyhyen vokaalin etisiä tapauksia. (Lyytikäinen ym. 2013: 581; Mielikäinen 1981: 201.) Frimanin kirjeissä suffiksaalista geminoitumista ei NUT-partisiipin muotoryhmän ulkopuolella tapahdu kuitenkaan systemaattisesti: sitä ei ole havaittavissa lainkaan esimerkiksi MA-infinitiivin illatiivin tai potentiaalin suffiksikonsonanteissa. Essiivin tunnuksen konsonantti taas geminoituu aineistossa

vain muutaman kerran muodoissa *luonna* ja *luonnaan*. Suffiksaalisen geminaation alkuperä selittyy eri muotoryhmien kohdalla eri tavoin. Muun muassa essiivin tunnuksen konsonantin geminoitumiseen johtaneita analogisia malleja on ollut toisinaan vaikea paikantaa. (Ruoppila 1955: 95.)

Varsinaisia vokaalivartaloisia geminaatallisia NUT-partisiippimuotoja on kirjattu ylös suhteellisen monilla alueilla, kuten muun muassa lounais- ja peräpohjalaismurteissa, kaakkois-, etelä- ja päijäthämäläisissä sekä eteläsavolaisissa murteissa (VISK § 122; Rapola 1966: 281). Varsinaisesti itämurteiden alueeseen näistä kuuluvat vain Etelä-Savo, minkä perusteella piirre ei itessään ole leimallisen itäinen. Eteläsavolaisissa murteissa Pertunmaan ja Mäntyharjun alueilla on kirjattu ylös vokaalivartaloisia *-nnU*-tunnuksellisia muotoja. Kyseessä ovat siis *lähtenny* ja *hyväksynny* -tyyppiset nominatiivimuodot, joissa sananloppuinen *t* on tyypillisesti kadonnut. (Mielikäinen 1981: 202–203.) Koska Gottlund oli oppinut puhumaan savoa Juvalla, voisi piirre hänen kirjeidensä kohdalla olla peräisin kyseisen alueen murteesta. Kaakkois-Hämeessä samankaltaisia muotoja käytetään myös laajalti koko murrealueella (ks. esim. Lindén 1942: 143).

Geminoituminen yksivartaloisten verbien aktiivin 2. partisiippimuodoissa on yhdistetty myös erityisesti hämäläismurteiden ominaispiirteisiin (Rapola 1966: 281). Mielikäinen (1981: 203) on todennut, että varsinaisissa kaakkoismurteissa, johon Jaakkimankin paikallismurre kuuluu, suffiksaalinen geminaatio näyttäisi olevan NUT-partisiipeissa tuntematon. Toisaalta hän kuitenkin mainitsee, että Rosonan inkeroismurteessa geminaatallisia variantteja on löytynyt. Mägiste (1925: 50–51) on kirjannut kyseiseltä alueelta ylös *tuntennut* ja *haastannut* -tyyppisiä partisiippeja, joissa sananloppuinen *t* on säilynyt – aivan kuten Frimanin kirjeiden NUT-partisiippimuodoissa. Inkeroismurteet on aiemmassa tutkimusperinteessä nähty osana kaakkoismurteita, mutta sittemmin erotettu omaksi, inkeroisen kielekseen. Kuten aiemmin on jo tullut ilmi, ei Luoteis-Laatokan rannan alueelta vastaavia muotoja ole kirjattu. Toisaalta Etelä-Savo, jossa murrepiirrettä esiintyy, on maantieteellisesti melko lähellä Laatokan luoteisranta. Näin ei olisi myöskään mahdotonta, että 1800-luvulla kyseisen kielenilmiön levikki olisi ulottunut Jaakkimaan asti. On otettava huomioon, että Leskisen (1963) Luoteis-Laatokan äännehistoria on koottu yli sata vuotta kirjeenvaihdon jälkeen.

Miltei kaikilla edellä esitetyillä alueilla geminoitumista ilmenee myös vokaalivartaloisissa *-nee* ja *-nei* -tunnuksellisissa muodoissa, joita ovat muun muassa nominatiivin monikon NUT-partisiipit. Esimerkiksi Etelä-Savon ja Rosonan murteissa tällaisia muotoja ovat *tottunneet* ja *sanonneet* (Mielikäinen 1981: 203; Mägiste 1925: 51). Frimanin kirjeiden kielessä geminaatiota ei

kuitenkaan tapahdu tämän tunnuksen yhteydessä. Näissä muodoissa esiintyy poikkeuksetta yksinäis-*n* (esim. *pitäneet, juhtuneet*). Piirteen murre-edustuksen valossa on jokseenkin erikoista, että geminoituminen NUT-partisiippien muotoryhmässä rajoittuu vain *-nUt*-tunnukseen.

Vokaalivartaloisten geminaatallisten NUT-partisiippien analogialähteeksi on usein ehdotettu supistumaverbien vastaavia partisiippimuotoja, joita ovat esimerkiksi *ruvennut* ja *vastannut* (Ruoppila 1955: 95; Rapola 1966: 281). Verronen (1969: 205–206) nimittää varhaisnyky-suomessa ilmenneitä muotoja epäalkuperäisiksi analogisiksi geminaatoiksi, jotka saattavat olla peräisin supistuma- ja yksivartaloisten verbien sekaantumisesta. Itse näkisin todennäköisimpänä, että geminaatalliset variantit olisivat tavanomaisimmin itseoppineen kirjoittajan oman murretaustan vaikutusta, sillä piirre on melko laajalevikkinen. Tämä seikka kuitenkin vaihtelee yksilöllisesti kirjoittajan mukaan. Frimanin kohdalla on muistettava, että hän oli keskimääräistä kansankirjoittajaa oppineempi ja virkansa puolesta omassa vaikutusvaltaisempi kuin moni suomalainen talonpoika.

1800-luvun itseoppineiden kirjoittajien tekstien valossa ei olisi myöskään epätodennäköistä, että geminaatalliset NUT-partisiipit olisivat eräänlainen hyperkorrekti tuote oletettuun standardikielimuotoon eli länsimurteisiin perustuvan pipliasuomen konventioihin pyrkiessä. Vanhassa kirjasuomessa monella nykyisin yksivartaloisella verbillä oli myös konsonanttivartalo, jota käytettiin NUT-partisiipin muodostamisessa (Lehikoinen & Kiuru 1993: 120, 153). Yksi tällaisista verbeistä on esimerkiksi *rakentaa*, jonka NUT-partisiippimuoto *rakennut* koostuu konsonanttivartalosta *raket-* ja tunnuksesta *-nUt*. Tämä on saattanut aiheuttaa sekaannusta yhdessä supistumaverbien kanssa: standardikielimuotoon on haluttu pyrkiä, ja vanhan kirjasuomen konsonanttivartaloiset partisiipit ovat voineet toimia kirjallisena mallina.

5.1.2 Geminaatalliset NUT-partisiipit varhaisnyky-suomessa

Seuraavaksi luon lyhyen katsauksen siihen, missä yhteyksissä geminaatallisia NUT-partisiippimuotoja esiintyy varhaisnyky-suomen ajan kirjoituksissa. Tätä varten olen etsinyt esiintymiä Korp-käyttöliittymän varhaisnyky-suomen korpuksesta⁸ *-tannut* ja *-tännyt*-loppuosilla. Olenaisista on selvittää, keiden henkilöiden kielessä tällaisia muotoja voi havaita ja miten he ovat

⁸ Kyse on alkujaan Kotimaisten kielten keskuksen kokoamasta korpuksesta.

mahdollisesti vaikuttaneet Frimanin kielellisiin valintoihin. Olen rajannut esiintymien tarkastelun niihin varhaisnykysuomen teksteihin, jotka on kirjoitettu kirjeenvaihdon aikana tai sitä aikaisemmin. Tarkoitukseni ei siis ole ollut selvittää perusteellisesti piirteen edustusta ja variaatiota kyseisenä aikana suorittaen määrällistä tutkimusta, vaikka aineisto antaisi siihen toki mahdollisuuden. Tavoitteeni on ollut keskittyä tarkastelemaan esimerkiksi niitä sanomalehtiä ja kaunokirjallisia teoksia, jotka ovat mahdollisesti toimineet kielellisenä mallina Frimanille. Mahdollisten vaikuttajien suhteen olen kohdistanut huomioni nimenomaan sellaisiin henkilöihin ja teoksiin, jotka mainitaan Frimanin kirjeissä. Geminaatallisia muotoja on alkujaan havaittu esimerkiksi Gottlundin, Lönnrotin, Coranderin ja jossain määrin myös Sirénin teksteissä (Verronen 1969: 205–206). Gottlundin lisäksi Friman oli tekemisissä tietävästi Pietarin Pyhän Marian suomalaisen seurakunnan kirkkoherra Carl Wilhelm Sirénin kanssa.

Keskeisin Frimaniin vaikuttanut on luonnollisesti itse Gottlund, kirjeenvaihdon toinen osapuoli. Olen edellä nostanut esiin ainoastaan Gottlundin vastauskirjeen, jossa muotoryhmän kohdalla tapahtuu merkittävästi variaatiota. Piirteen taustan tarkemmaksi selvittämiseksi on syytä kuitenkin katsoa Gottlundin muutakin tuotantoa, etenkin sellaista, jota tiedetään Frimaninkin lukeneen. Yksi näistä on Gottlundin kiistanalainen *Otava*-teos, johon Friman useasti viittaa kirjeenvaihdon aikana. Hän tavallisesti pyytää teoksia kaupattavaksi eteenpäin Pietarissa. Kuvassa 2 on NUT-partisiipin esiintymiä Otavassa:

GOTTLUND (ei tue laajennettua kontekstia)

5 tässä käyttäivät, ja olen sitä myöten myös tässä	toimittannut	tätä asiata.
Tästä vaimosta oli Vapahtaja jo ennen	poiskajottannut	seihtemen pahan panemista (Mark. 16, v. 9.)
Soahaksein tästä tarkemman tiion, olen minä	kirjuttannut	Turkuun, Neuoittelemus-Kirjuttelian (Consistorie-Notarien) M.
Mutta hään on mullen	vastannut	että ainoastansa yksi Joh. Fonseliuksen nimellinen Pappi, on ollut
lei yksi toinen tapaus oisi toas innoitellut minua, ja	taivuttannut	minun mieleini siihen Suomalaiseen kieleen.
kuin kerran olin alun tehnyt, niin oisin myös loppua	tarkoittannut	.
Ennen kuin minä läksin sinne, oisin Upsalassa	painuttannut	muutamia mejjän vanhempia Runojamme, joita minä oattelin anti
ahinkoa minä en pelänyt, sillä minä en ollut voittoa	tarkoittannut	, ja voisin minä ehkä tuota kärsiä, jos ainoastaan voittaisn tämän p
oaksein, eli joka oisi neuoillansa minua jossa kussa	oijaistannut	.
ijän ansiokseksi, ja minun ansioini, että olen heistä	puhistannut	kieleini, luetten mullen viakseni.]

Kuva 2: *Kuvakaappaus Korp-käyttöliittymän tuottamasta -tannut-loppuosan konkordanssista (Gottlund, Otava I-II).*

Kuten yllä olevasta kuvasta voi huomata, kaunokirjallis-tieteellisessä *Otavassa* (I–II, 1828–1832) geminaatallisia NUT-partisiippeja voi havaita sellaisissa muodoissa kuin *kirjuttannut*, *painuttannut* ja *puhistannut*. Variaatiota kuitenkin esiintyy, eivätkä geminaatalliset muodot ole ainoita muotoryhmän edustajia. Koska teos on pyritty kirjoittamaan savolaismurteella, voivat muodot olla siis kyseiseen murteeseen kuuluvia piirteitä. Kiintoisaa on, että yllä olevassa ku-

vassa kaikki tapaukset ovat kolmi- tai useampitavuisia verbejä – aivan kuten Frimanille lähetyksessä vastauskirjeessä. toisaalta on myös mahdollista, että kyseessä on supistuma- ja yksivartaloisten verbien taivutuksessa tapahtunut sekaannus.

Piirteen käyttäjistä varhaisnykysuomen ajalla saa laajemman kuvan, kun tarkastelee kaunokirjallisten tekstien lisäksi asiatekstejä. Geminaatallisia NUT-partisiippeja löytyy muun muassa Reinhold von Beckerin perustamassa lehdessä, *Turun Wiikko-Sanomissa*. Geminaatta on havaittavissa esimerkiksi muodoissa *estännyt*, *järkähtännyt* ja *kestännyt*. Sanomalehdessä esiintymät rajoittuvat pitkälti vuosille 1824–1825. Alla on kuvakaappaus *Turun Wiikko-Sanomien* esiintymistä.

TURUN VIIKKO-SANOMAT (ei tue laajennettua kontekstia)		
taikka 9 vuotta jälkeen oli tämä Bankki	myntännyt	niin paljon seteli-rahaa, ettei jaksanut kowalla rahalla lu
rammin, kuin ei mikään tulwo tätä työtä	estännyt	; ja 18:nen syllän paikalla maata siellä kaiwettiin.
Jäsenäinen	järkähtännyt	.
jotka pelkäisit Ymmärrystä ja joita se oli	estännyt	sisäänmenemästä.
ellinen ajatus eikä vahinkollinen tapaus	estännyt	sen hiljaista kuluu.
Waan ei tämä olo kuitenkin kauan	kestännyt	, ja se muutos kuin heidän kansansa tapahtui on yksi nii

Kuva 3: Kuvakaappaus *Korp-käyttöliittymän tuottamasta -tännyt-loppuosan konkordanssista (Turun Wiikko-Sanomien)*.

Historian toinen suomenkielinen sanomalehti, *Turun Wiikko-Sanomien*, perustettiin vuonna 1820. Takana vaikutti ajatus kansankielisen lehden tarpeesta, mutta perustaja Reinhold von Becker näki siinä myös mahdollisuuden kielitietoisuuden lisäämiseen suomen kielioppi-ilmioiden esittämisellä. Sanomalehden lisäksi hän tulikin tunnetuksi laatimansa *Finsk Grammatik* -kielioppiteoksen myötä, joka julkaistiin vuonna 1824. Syntyperältään savolainen von Becker tunnetaan myös kielenkehittämisnäkemyksistään, sillä hän halusi lehtensä myötä muokata suomen kieltä. Itse hän kannatti suomen kirjakielen pohjaamista länsimurteiden sijasta itämurteisiin ja alkoi kirjoittaa *d*:ttömällä kielellä. Kirjaimet *b, f, g, q, x* ja *z* jäivät myös pois. Perusteluna tälle oli, että nämä ”puukstaavit” eli kirjaimet olivat ruotsin kielen vaikutusta ja vaikeuttaisivat vain tavallisen kansanhimisen lukemista ja kirjoittamista. *D*:n hän otti kylläkin takaisin myöhemmin saamansa kritiikin myötä. (Hanski 2001; Lauerma 2004: 145; Kolehmainen 2014: 57.) Von Beckerin itämurteita kannattavat kieli-ideologiat on syytä huomioida sanomalehden kieltä tutkiessa, mutta on tiedostettava myös se, että hän myös yhdisti *Turun Wiikko-Sanomissa* itäistä ja läntistä puhetapaa (Sala 2008).

Toisaalta on vielä tärkeämpää ymmärtää, että geminaatallisten NUT-partisiippien esiintymät rajoittuvat vuosille, jolloin lehden toimitukseen siirtyi muita henkilöitä. Reinhold von Beckerin

apuna alkoi alkuvuosien jälkeen työskennellä C. N. Keckman, ja lopulta toimitus siirtyi kokonaan hänen ja K. E. Hällforsin vastuulle (Klinge 2000). Mikäli Friman on saanut luettavakseen Turun Wiikko-Sanomia, on sekin saattanut vaikuttaa hänen kielellisiin valintoihinsa. Varsinaisesti von Beckerin vaikutusta piirre ei kuitenkaan näyttäisi olevan. Tämä on sinällään tärkeä huomio, sillä Friman kuitenkin tiesi von Beckerin ja tämän kieliopin. 14.10.1843 päivätyssä kirjeessä Friman myös pyytää Gottlundia lähettämään hänelle von Beckerin *Finsk Grammatik*-kielioppiteoksen: ”Lähetä veijoni Bekkerin Kielioppia jos vaan mistä sen löytänet, minulla on Strahlmannin kielioppi, mutta Bekkerin koetusta sanotaan paremmaksi, eipä Strahlmannin kieliopissa olekkaan justiinsa mitä kiittämistä.”

Friman on siis kuullut, että von Beckerin kielioppi olisi Strählmannin kielioppiteosta parempi. Hänellä on myös itsellään Strählmanin teos, mutta hän ei pidä sitä tarpeeksi kelvollisena. Valkjärven kirkkoherra ja kielentutkija J. C. Strählman julkaisi saksankielisen kielioppinsa vuonna 1816 (Väänänen 2000). Mielenkiintoista on, että von Becker arvosteli itse Strählmanin teosta erityisesti sen kirjoitusasun vuoksi. Stählman oli itse sillä kannalla, että von Beckerin ankara kritiikki johtui siitä, että tämä itse oli julkaisemassa vastaavanlaista lähivuosina. (Hanski 2001.) Friman saattaisi suosia von Beckerin kielioppia toisaalta siitä syystä, että molemmat kannattivat kirjakielen kehittämistä itämurteiden pohjalta jossakin määrin. Frimanin käyttämien geminaatallisten NUT-partisiippien käyttöön von Beckerin kielioppi ei kuitenkaan anna vastausta, sillä teoksessa ei eroteta erikseen geminaatallista konjugaatiota.

5.1.3 Hyperkorrektia vai murteellista?

Ovatko vokaalivartaloiset geminaatalliset NUT-partisiipit Frimanin kielessä jostakin murteesta kumpuavia vai hyperkorrekteja muotoja, jotka ovat syntyneet oletetun standardin tai murteellisemmän ideaalin kirjoitetun kielimuodon tavoittelusta? Kandidaatintutkielmassani (Salonen 2020: 23–24, 26) päädyin siihen, ettei piirteen käyttö olisi todennäköisesti Gottlundin vaikutusta. Perusteluna tähän olisi, että Friman käytti geminaatallisia muotoja kirjeessään jo ennen kuin oli saanut Gottlundilta yhtäkään vastauskirjettä. Laajemman selvittelyn perusteella voidaan kuitenkin todeta, että Gottlund on käyttänyt vastaavanlaisia muotoja sellaisissa muissakin teksteissään, joihin Friman on saattanut aikaisemmin törmätä. Piirre on esiintynyt vaihtelevasti myös sanomalehdissä, kuten *Turun Wiikko-Sanomissa*. Tarkkaan ei kuitenkaan tiedetä, mitä kaikkia sanomalehtiä Friman on Pietariin tilannut. Lisäksi ei ole varmuutta, onko geminaatalli-

sen NUT-partisiipin analogialähde kaikissa edellä esitetyissä teoksissa sama. Tässä kontekstissa analogialähdettä voi ajatella nimenomaan sen kautta, onko piirre kaikilla käyttäjillä oman murteen vaikutusta vai onko se syntynyt esimerkiksi supistumaverbien taivutuksen aiheuttamasta sekaannuksesta. Gottlundilla se saattaisi olla piirteen levikin perusteella murrepiirre, mutta Turun Wiikko-Sanomien vaihtelevan toimituksen suhteen ilmiötä ei ole yhtä helppoa selvittää. Tämä ei toisaalta ole tässä tutkielmassa tarkoituksenakaan.

Historiallisen murteen tarkastelussa on myös tärkeää ymmärtää kielen muutoksen vaikutus. Kaksisataa vuotta sitten esiintynyt piirre voi hyvinkin olla kadonnut tutkittavasta paikallismurteesta, jolloin painavampia päätelmiä ei ole mielekästä tehdä yksinomaan nykymurteiden tilaa kuvaaviin teoksiin vertaamalla (Nordlund 2013: 119.) Esimerkiksi Etelä-Savo, jossa geminaattillisia NUT-partisiippimuotoja esiintyy, ei ole kovinkaan kaukana Laatokan luoteisrannasta ja Jaakkimasta, mistä johtuen voisi olla todennäköistä, että piirteen levikki olisi ulottunut 1800-luvulla kirjoittajan kotipitäjään saakka. Piirteen levikin kannalta pohdin myös, että geminaattilliset variantit voisivat Frimanilla juontua inkeröisen murteista. Tämä on kuitenkin vain yksi monista mahdollisista vaihtoehdoista, eikä sille ole löytynyt riittävästi tukea.

Aikaisempien tulosten valossa on myös todettu, että geminaattillisen NUT-partisiipin käyttö kirjeenvaihdon alkupuolella kertoisi mahdollisesti harjaantumattomuudesta, jolloin se olisi jonkinlainen hyperkorrekti muoto oletettuun standardikielimuotoon pyrkiessä. Friman kritisoi pipliasuomen orjallista käyttöä kirjeissään avoimesti, minkä vuoksi ei ole lähtökohtaisestikaan syytä olettaa, että Friman tavoittelisi ainoastaan vanhan kirjasuomen kieliasua teksteissään. Kirjeissä tulee myös monesti ilmi, että Friman ensisijaisesti katsoi oikeudekseen käyttäen oman murteensa piirteitä. Hän oli jokseenkin samalla kannalla Gottlundin liberaalin kirjakielinäkemyskanssa. (Salonen 2020: 26.) Myöhemmin kirjeenvaihdon aikana hän kuitenkin tunnustaa kirjoittavansa toisin kuin puhuu ja pohtii itsekseen eri persoonapronominivarianttien mielekkyyttä. Frimanin kirjoitustyylin suhteen voidaan siis todeta, että hänellä on pyrkimystä sekä murteelliseen että standardinomaiseen kieliasuun, mikä tietenkin vaikeuttaa geminaattillisten NUT-partisiippien tutkimista. Huomioitava myös on, että varioimattomuus voisi viitata juuri hyperkorrektiuteen.

Mahdollista siis on, että piirre kumpuaa kirjoittajan kotimurteesta tai Pietaria ympäröivän Inkerinmaan kielimuodoista, jolloin sillä voisi olla jonkinlaisia indeksisiä merkityksiä. Indeksisytydellä tarkoitetaan siis kielellisen merkin kykyä viitata itsensä ulkopuolelle tai ilmaista jo-

takin siitä tilannekontekstista, jossa sitä käytetään (Sorjonen ym. 2015: 17). Tässä voidaan pohdita nimenomaan piirteiden edustamaa sosiaalista indeksisyyttä. Mikäli geminaatalliset partisiipit ovat Frimanin omasta murteesta, ne toimisivat teksteissä vähintään ensimmäisen tason indekseinä eli ne viittaisivat kirjoittajan alueelliseen taustaan. Toisaalta voisi olla mahdollista, että Friman olisi ottanut mallia Gottlundin kaksi- ja kolmitavuisista geminaatallisista partisiippimuodoista, joilla Friman mahdollisesti pyrki edustamaan itäistä puheenpartta kirjallisilla markkinoilla. Tällöin muoto kantaisi jo selvästi sosiaalista merkitystä ja olisi näin toisen asteen indeksi.

Vaikka muoto olisikin Gottlundin vaikutusta, se saattaisi olla tässäkin tapauksessa hyperkorrekti. Hyperkorrektius ilmenisi tässä kehyksessä siis niin, että Friman olisi pyrkinyt Gottlundin kaltaiseen kieleen ja sen vuoksi yrittänyt kirjoittaa esikuvansa mukaisesti onnistumatta siinä. Tätä vaihtoehtoa pidän laajemman kartoittamisen myötä mahdollisempana kuin sitä, että muoto olisi syntynyt pipliasuomeen pohjaavan prestiisikielimuodon tavoittelusta. Vaikka Frimanin geminaatalliset NUT-partisiipit olisivat Gottlundin kieleen peilattuna hyperkorrekti tuote, sillä voidaan käyttää laajemmin yhteisen savokarjalaisen kirjoitustyylin tavoittelemiseksi. Tällöin ei välttämättä ole edes tärkeintä saada ensin selville, onko muoto enemmän ympäröivien kielimuotojen vaikutusta vai Gottlundin itämurteiden kirjoitustyylin tavoittelemisesta syntynyt, jollain tavoin omaan puhetapaan nähden keinotekoinen tuote. Muodon käyttö kulkisi tällöin käsi kädessä myös Frimanin julki lausumien kieli-ideologioiden kanssa. Hän tuo eksplisiittisesti esiin asennoituvansa hänen ja Gottlundin kirjoittamaan kieleen yhteisenä, ”meidän” kirjoitustapana, ja pyrkii aluksi kyseiseen kielimuotoon käyttämänsä hyperkorrektin kielenpiirteen avulla.

5.2 Pitkävokaaliset monikon 3. persoonamuodot

NUT-partisiipin ohessa kirjoittajan ideologioita ja mahdollisen savokarjalaisen kirjakielen tavoittelua voi tarkastella myös muiden muotoryhmien avulla. Seuraavaksi selvitän, millaisia motiiveja pitkävokaalisten aktiivin indikatiivin preesensin monikon 3. persoonan verbimuotojen käytön takana voisi olla. Friman käyttää kirjeissään enimmäkseen seuraavanlaisia monikon 3. persoonamuotoja: *sanoovat*, *paraneevat*, *tulevat* ja *tahtoovat*. Näissä kaksi- tai kolmitavuisissa verbivartaloissa sanavartalon viimeinen vokaali on pidentynyt ennen niihin liittyvää persoonapäätettä (*sanoo-vat*, *paranee-vat*, *tulee-vat*, *tahtoo-vat*). Kyseessä on kuitenkin eri ilmiö kuin joissakin murteissa tavattavasta *i*-loppuisen diftongin oikenemisestä, jonka edustumista jotkin

yllä olevat esimerkit muistuttavat. Esimerkiksi Etelä-Pohjanmaan murteissa sanan jälkitavun *i*-loppuisen diftongi oikenee pitkäksi vokaaliksi, jolloin imperfektimuoto *sanoivat* ja *tahtoivat* edustuvat asussa *sanoovat* ja *tahtoovat* (Lyytikäinen ym. 2013: 250). On tärkeää erottaa kielenilmiö Frimanin käyttämistä pitkävokaalisista monikon 3. persoonamuodoista, joiden tempus on preesens. Toisin kuin geminaatallisissa NUT-partisiipeissa, kiinnostuksen alaisena oleva kielenilmiö kohdistuu siis verbin vartaloon ja esiintyy Frimanilla pelkästään preesensissä, ei siis esimerkiksi imperfektimuodoissa. Kaakkoismurteissa esiintyy toisaalta *männööt* ja *tulliit*-tyypisiä pitkävokaalisia preesensin ja monikon imperfektin muotoja, jossa *-va* ja *-vä*-aines puuttuu. (Lyytikäinen ym. 2013: 580). Myös näissä on kyse vartalon jälkitavun vokaalin pidentymisestä, mutta tällaisia muotoja kirjeissä ei esiinny lainkaan. Seuraavassa alaluvussa (5.2.1) käsittelem tarkemmin *sanoovat*-tyypin levikkiä ja taustaa.

Olen ottanut määrälliseen tarkasteluun nimenomaan aktiivin preesensin muodot, joten erittelyn alaisina eivät ole muut modukset eivätkä tempukset. Niissä säännönmukaista pidentymistä ei ole havaittavissa. Preesensmuotoisista verbeistä olen rajannut myös pois yksitavuiset, yleiset verbit *olla* ja *voida*, joissa pidentymistä ei morfologisista syistä tapahdu. Frimanin käyttämien monikon 3. verbimuotojen tarkastelemiseksi olen ensin kartoittanut alla olevaan taulukkoon kaksi- tai useampitavuisissa verbeissä tapahtuvaa mahdollista variaatiota. Nimitän näitä pitkävokaalisia muotoja tutkielmassani selkeyden vuoksi *sanoovat*-muodoiksi, jonka kategoriaan olen lukenut kaikki pitkävokaaliset tapaukset. *Sanovat*-verbeihin kuuluvat siis kaikki ne variantit, joissa pidentymää ei tapahdu.

Taulukko 2: Pitkävokaalisten ja pidentymättömien monikon 3. persoonamuotojen esiintymät eri vuosina

Vuosi (kirjeitä kpl)	<i>sanoovat</i> -muodot	<i>sanovat</i> -muodot	Yhteensä
1842 (2)	5	1	6
1843 (13)	12	1	13
1844 (4)	4	1	5
1846 (2)	1	1	2
1847 (2)	40	0	40
1848 (0)	19	0	19
1849 (0)	4	0	4
1856 (0)	2	0	2
Yhteensä (44)	87	4	91

Kuten luvuista näkyy, valtaosassa muotoja vartalon viimeinen vokaali on pidentynyt. Pidentymättömiä muotoja on havaittavissa koko kirjeenvaihdon ajalta ainoastaan neljä: *laskeutuvat*, *kuolettavat*, *joutuvat* ja *sattuvat*. Niistä *laskeutuvat* ja *kuolettavat* ovat vartaloltaan kolmitavuisia, kun taas *joutuvat* ja *sattuvat* kaksitavuisia. Näiden loppuvokaalien pidentymättömyys ei näyttäisi johtuvan ainakaan siitä, ettei se ulottuisi tiettyihin verbiryhmiin. Voidaan siis todeta, ettei verbin vartalon pituus näyttäisi olevan variaatioon vaikuttava tekijä. Koska vaihtelu on näin minimaalista, ei sen takana ole välttämättä merkittäviä tietoisia ratkaisuja. Alla on kaksi näytettä aineistosta, jotka havainnollistavat pitkävokaalisten muotojen edustumista Frimanin kirjeissä:

- 14) Torstaina olin Rehtorin puheilla; hän sanoi, että Uspenskij annoi anomus Kirjan virkansa muutoksesta, vaan pyytää vähä vuottamaan kunnes hänen aikomuksensa **paraneevat** ja hän pääsee kaikkinsa Seminariumista irti. Otavia kaikki **sanoovat** kovin kalleiksi – –. (22.1.1844)
- 15) Suomestasi on täällä juuri puutos, sentähän hyvä olis jos lähettäisit tänne tään vuotisia kymmenen tahi pariki kymmentä, vaan kummalliset ovat lentolehtien hakiat, ensin he **tahtoovat** ne saaha, sitte vasta, milloin **jaksaavat**, **maksaavat** hopiaruplansa; kuitenkin hyvä on että on ees halua lukemiseen. (24. p. maaliskuuta 1848)

Siirryn seuraavaksi tutkimaan pitkävokaalisten monikon 3. persoonamuotojen levikkiä ja analogialähteitä eli kielenpiirteen syntyyn mahdollisesti vaikuttaneita muita muotoja. Tavoitteena on piirteen laajempi kartoittaminen ja sen myötä myös Frimanin kieleen vaikuttaneiden mahdollisten kirjallisten mallien selvittäminen. Tämän jälkeen selvitän kielenpiirteen edustumista varhaisnykysuomessa ja pohdin, voivatko pitkävokaaliset muodot olla tietoinen pyrkimys murteella kirjoittamiseen vai kielivätkö ne piiliasuomeen perustuvan prestiisikielimuodon tai Frimanin ja Gottlundin yhteisen itäisen kirjoitustavan tavoittelusta.

5.2.1 *Sanoovat*-tyyppisten muotojen levikistä ja analogisista malleista

Rapola (1966: 175) luokittelee pitkävokaaliset *sanoovat*-tyyppiset muodot eräänlaiseksi risteymäksi. Tällaiset muodot ovat hänen mukaansa syntyneet, kun indikatiivin preesensin monikon 3. persoonamuoto on kontaminoitunut⁹ sitä vastaavan yksikön 3. persoonamuodon kanssa. Piirteen alkuperää voi siis lähestyä tarkastelemalla sitä ensisijaisesti sekamuotoisena, yksikön

⁹ Kielitieteessä kontaminoituminen tarkoittaa esimerkiksi kahden sanan tai muotoryhmän risteytymistä (Kielitieteen sanakirja: kontaminoitua).

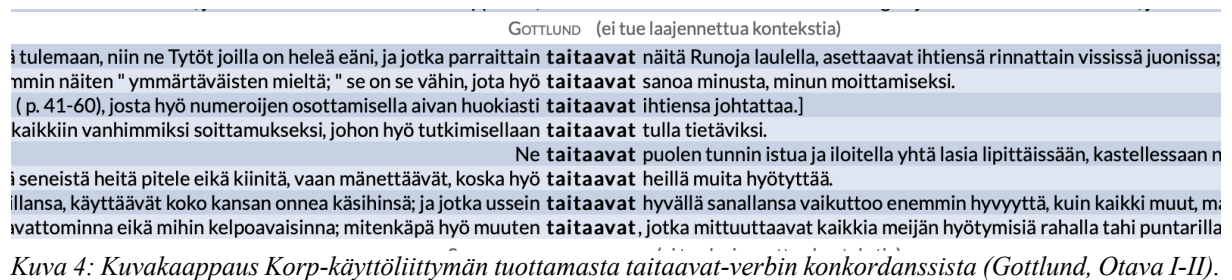
ja monikon verbimuotoja molempia muistuttavana. Kaakkoishämäläisissä murteissa monikko-
muotojen pidentymää on luonnehdittu suuremmin myös vastaavien yksikkömuotojen aiheutta-
miksi (ks. esim. Lindén 1944: 68). Piirteen yhtenä mahdollisena analogialähteenä voisi yleisesti
pitää yksikön 3. persoonamuotoja (esim. *sanoo*). Pitkävokaaliset *sanoovat*-tyypit ovat olleet
suhteellisen laajalevikkisiä, sillä niiden käyttö ulottuu hämäläismurteista lounais- ja keskisavo-
lasiin sekä aina eteläpohjalaismurteisiin saakka. Uudeltamaalta Ylä-Pirkanmaalle ja Etelä-Poh-
janmaalla persoonapäätteen edeltävä vokaali on nimenomaan pitkä (esim. *antaavat, itkeevät,*
täytyvät). (Rapola 1966: 175.) Kyse on siis täsmälleen samanlaisista muodoista, joita Friman-
kin käyttää.

Hämäläismurteisiin kuuluvassa läntisen Ylä-Satakunnan murteissa esiintyvät pitkävokaaliset
muodot ovat olleet suhteellisen harvinaisia, ja niitä esiintyy murrealueen itärajoilla. *Sanoovat*-
tyyppi onkin tässä yhteydessä peräisin itäisistä naapurimurteista. Toisinaan tyyppi voi esiintyä
myös muodossa *sannoovat*. Tällaisia geminaatallisia muotoja on tavattu esimerkiksi Punkalai-
tumella. (Virtaranta 1957: 564.) Taajemmin pitkävokaalisia monikon 3. persoonamuotoja on
havaittu esiintyvän koko Kaakkois-Hämeen ja osin myös Päijät-Hämeen alueella. Näissä mur-
teissa kyseinen tyyppi on edustunut tyypillisemmin kuitenkin *antaavatten-* ja *tuleevatten-*muo-
toisena. Näissä muodoissa on eräänlainen epäalkuperäinen lisä, joka saattaa olla peräisin mo-
nikon 2. persoonan muodoista. (Lindén 1944: 68–69; Rapola 1966: 175.) Etelä-Pohjanmaan
murteissa *sanoovat*-tyyppisten muotojen pitkä vokaali voidaan myös nähdä vastaavien yksik-
kömuotojen analogian vaikuttamaksi. Toisaalta eteläpohjalaismurteiden kohdalla pitkävokaali-
sia muotoja voidaan pitää myös tarkemmin läheisten savolaismurteiden vaikutuksena. (ks. Lau-
rosela 1914: 19–20).

5.2.2 *Sanoovat*-tyyppiset muodot varhaisnykysuomessa

Murrelevikin lisäksi on syytä luoda katsaus myös piirteen esiintymiin varhaisnykysuomen teks-
teissä. Monikon 3. persoonan verbimuodoissa ilmenevää, persoonapäätettä edeltävää vokaali-
pidentymää voi yleisesti havaita 1800-luvun kirjakielessä. Tässä yhteydessä voidaan puhua
myös kontaminaatiomuodosta, joka on mitä todennäköisimmin siis syntynyt monikon ja yksi-
kön kolmansien persoonamuotojen risteytyessä. (Verronen 1969: 150; Rapola 1966: 175.) Olen
etsinyt esiintymiä varhaisnykysuomen korpuksesta samalla menetelmällä kuin geminaatallisia

NUT-partisiippeja. Olen hakenut asiintymiä *tuleevat-* ja *taitaavat-*verbeillä, koska ne ovat Frimanin kirjeissä yleisimmin esiintyviä monikon 3. persoonamuotoja. Varhaisnykysuomessa kieltenpiirrettä on havaittu ennestään Frimanin lisäksi Gottlundin, Coranderin, Fellmanin ja Cajanderin teksteissä (Verronen 1969: 150–151). Gottlundilla muotoa esiintyy esimerkiksi *Otavan* osista *I* ja *II* (1831–1832). Alla on kaksi kuvakaappausta *taitaavat-*verbin esiintymistä.

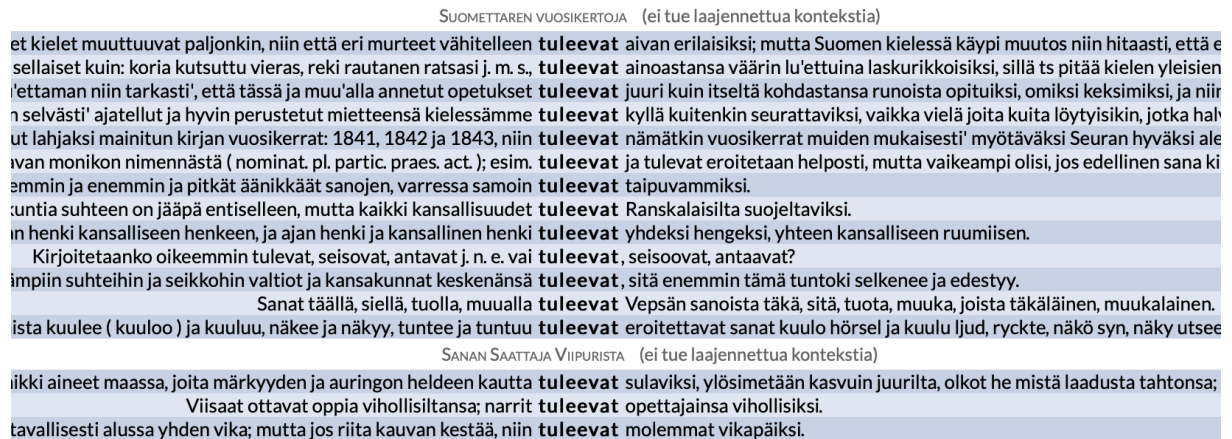

Myöhemmin Gottlundin tuotannossa pitkävokaalisia muotoja esiintyy hänen toimittamissaan sanomalehdissä *Suomi* ja *Suomalainen* (Verronen 1969: 150–151). Näistä *Suomi* ja *Suomalainen* ilmestyivät vuosina 1846–1849, jolloin kirjeenvaihtoa oli käyty jo muutama vuosi. Friman mainitsee *Suomen* useaan kertaan kirjeissään ja jopa pyytelee Gottlundia lähettämään lehtiään Pietariin, jotta niitä voitaisiin jakaa innokkaille lukijoille. Vuonna 1849 *Suomea* ei enää toimitettu, mutta Friman kyselee niiden perään siitä huolimatta. Alla oleva näyte osoittaa, että Friman todella pyrki saamaan haltuunsa suomenkielisiä sanomalehtiä mahdollisimman aktiivisesti, jolloin niiden voidaan olettaa myös vaikuttaneen Frimanin kirjoitustyyliin.

- 16) Mitenkä Suomesi kanssa on laita, ei sitä näy vielä täällä. Meitä pakotetaan hakemaan kaikkia Suomalaisia Sanoja Sirénin kautta joka niitä hakee Viipurin postimestarin kautta, sillä Viipurista alkain ne tulevat tänne tavattomalla lailla. **Suomettaresta olemme saaneet kuusi numeroa, Maamiehen ystävää, Viipurinsanansaattajaa ja Suomeasi ei vielä kuulukkaan.** (14/2 p. helmikuuta 1849)

Friman kertoo, että sanomalehdet tulevat Viipurin postin kautta. Kirjeestä ilmenee myös, että toimitusprosessin välikätenä toimi myös Pietarin Pyhän Marian suomalaisen seurakunnan kirkkoherra Karl Wilhelm Sirén. Pitkävokaalisia *sanoovat-*muotoja löytyy myös muista yllä mainituista sanomalehdistä, joita Friman on mitä ilmeisimmin tutkinut. Muun muassa *Suometar* ja *Sanan Saattaja Wiipurista* sisältävät esiintymiä verbistä *tuleevat*. Tässä yhteydessä ei ole kuitenkaan täysin varmaa, viittaako Friman vuosina 1833–1836 ja 1840–1841 toimitettuun lehteen *Sanan Saattaja Wiipurista*, vai onko kyseessä Pietari Hannikaisen vuosina 1845–1847 toimitama *Kanawa, Sanansaattaja Wiipurista*. Koska yllä oleva Frimanin näyte on vuonna 1949

kirjoitetusta kirjeestä, kyseessä voi olla käytännössä katsoen kumpi tahansa. Kanawaan Friman viittaa kuitenkin kirjeissään toistuvasti *Kanavana*, joten tässä voisi olettaa olevan kyseessä aikaisemmin ilmestynyt *Sanan Saattaja Wiipurista*. Korp-käyttöliittymästä ilmenee, että pitkävokaalisia monikkomuotoja esiintyy juuri kyseisessä sanomalehdessä. Alla oleva kuva havainnollistaa tulevat-verbin esiintymiä *Suomettaressa* ja *Sanan Saattaja Wiipurista* -lehdessä.

Kuva 5: Kuvakaappaus Korp-käyttöliittymän tuottamasta tulevat-verbin konkordanssista (*Suometar* ja *Sanan Saattaja Wiipurista*).

Suometar (1847–1866) oli nuorten suomenmielisten opiskelijoiden perustama lehti, jota toimitettiin muun muassa August Ahlqvist, D. E. D. Europaeus, Paavo Tikkanen ja Antero Verelius. Avustajana toimi myös Lönnrot. Lehti sisälsi sekä sanomia että viihdettä, ja sen tavoitteena oli rehellinen ja kaunistelematon suomalaisuuden ajaminen. *Suometar* otti kantaa myös ”gottlundilaiseen harhaoppiin” eli savolaismurteelliseen kirjakieleen, joka *Suomettaren* aikana ilmeni muun muassa Gottlundin toimittaman *Suomi*-sanomalehden muodossa. (Tuusvuori 2007: 46–47.) *Sanan Saattaja Wiipurista* (1833–1836, 1840–1841) taas oli Jaakko Juteinin johtaman seuran julkaisema lehti, joka pyrki valistushenkisesti välittämään lukijoilleen muun muassa uutisia ja kaunokirjallisia tekstejä. Lehden tavoitteeksi on etenkin sen avausvuosikerrassa esitetty myös suomen kirjakielen kehittäminen. (Tuusvuori 2007: 28; Sala 2008.) Kuten edellä on tullut ilmi, Juteini halusi kehittää kirjakieltä mahdollisimman tasavertaiseksi kaikkien murteiden kannalta. Kiintoisa lähtökohta siis on, että sovittelevaan kieleen pyrkivässä sanomalehdessä on havaittavissa pitkävokaalisia monikon 3. persoonamuotoja. Jälleen voidaan siis pohtia, missä roolissa teksteissä käytetyt pitkävokaaliset muodot kumpaisessakin sanomalehdessä toimivat – ovatko ne kirjoittajan murteesta kumpuavia vai käytetäänkö niitä pyrkimyksenä kirjoittaa oletetun standardin tai vastaanottajan kielimuodon mukaisesti?

Pietari Hannikaisen toimittama lehti *Kanawa, Sanansaattaja Wiipurista* (1845–1847) on myös Frimanin kirjeiden tutkimisen kannalta olennainen, sillä tiedetään, että sekin kuului Frimanin lukemistoon. Friman viittaa Kanavassa käytettyyn kieleen toteamalla seuraavaa: ”– ja katson ansiottomaksi Kanavan kiitoksia joka parissa viimeisessä numerossansa, näköjään, on ottanut nouatelleksensa meiän kirjoitus tapaamme, ehkei tuota ilmoita, vaan ehkä pitänöön omanasa?” Frimanin tuhtunut sävy pohjautuu todennäköisimmin siihen, että *Kanawa* lehteä kiiteltiin yleisesti sen kielenkäytöstä (Tuusvuori 2007: 44). Tämä on oleellinen kieli-ideologinen kannanotto, sillä Hannikaisen *Kanawassa* julkaisemien näytelmien kielestä on myös havaittavissa pitkävokaalisia monikon 3. persoonan muotoja. Pietari Hannikainen kirjoitti kielellä, josta oli havaittavissa vanhan ja uudemman alati kehittyvän kirjakielen piirteitä sekä itämurteellisuuksia, jotka taas olivat alkuisin hänen taustansa mukaisesti Savonlinnan seudun savolaismurteista. Hän pyrki teksteissään ymmärrettävyyteen ja mitä todennäköisimmin vältti tietoisesti harvinaisten murreilmauksien käyttöä. (P. Pulkkinen 1997: 114; Kiuru 2004). Sitaatin perusteella Friman näyttää turhautuneen siitä, ettei hänen ja Gottlundin käyttämä kirjoitustyyli saa samanaista kiittelyä kuin Hannikaisen.

Yhteistä *Suomettarelle* ja *Kanawalle* on, että ne on perustettu kirjeenvaihdon alun jälkeen 1840-luvulla. Tämän perusteella voidaan siis päätellä, etteivät nämä tekstit ole vaikuttaneet ratkaisevasti Frimanin pitkävokaalisiin *sanoovat*-tyyppisiin muotoihin, joita hän käyttää jo heti ensimmäisessä kirjeessään vuonna 1842. Kiintoisampi Frimanin kielellisten valintojen kannalta on pitkävokaalisten monikon 3. persoonamuotojen esiintyminen *Turun Wiikko-Sanomissa*.

TURUN VIIKKO-SANOMAT (ei tue laajennettua kontekstia)

Suomessa valmistettaa, kuin Suomen rauta-malmit tarkemmin **tuleevat** tunnetuiksi ja koska useimmat Rauta-hytit ja ehkä vielä myöskin Rauta-kauta-hytit ja ehkä vielä myöskin Rauta-kaluin Fabriikki kerran **tuleevat** Suomeen raketuiksi.

Mitä Suomalaiset Aviisit **tuleevat** maksamaan lähempänä Turkua asuville, jotka eivät tarvihte Posti-rahaa r, saavat ostaa niitä siihen hintaan ja niillä paikoilla, jotka vasta **tuleevat** mainittaviksi.

en Proviantti-parseelien hinnat, jotka, niinkuin jo on ilmoitettu, **tuleevat** Venäjän Proviantti-Magasiinein ostettavaksi, tehään nyt tietyksi, että saikoko joukko apinjoja ja tekeepi samaten, jonka jälkeen ihmiset **tuleevat** säkkinensä ja vievät apinjain poimimat hedelmät kotiinsa.

mp; jonka enemmän tuhka kirvelee, sitä terveemmiksi silmät **tuleevat**.
Bibliain ja Uusien Testamenttien hinnat **tuleevat** olemaan tänä vuotena samat, kuin menneenäkin ajastaikana.

unnon hienot jänteet huononeevat viinasta niin, että juomarit **tuleevat** vapiseviksi ja vanheneevat ennen aikojansa.
yksi mursu on haavoitettu keihäällä, jonka varressa on nuora, **tuleevat** muut mursut häntä auttamaan ja pyytäävät tora-hampaillansa kaataa ve

a tietää antanut että muutamat täydellisesti oppineet tyttäret **tuleevat** sieltä ensi-syksynä poislähtemään ja että ne rikkaat maan-asukkaat, jotka

Jos hänen luunsa **tuleevat** Helenan saarella taikka Euroopassa haudattavaksi, ei ole vielä täysin tie
nkureillen ja huono silmäisillen kirjoitusmiehillen, jotka kauan **tuleevat** olemaan rinnoin puuta vasten ja sen pikemmin taitaa se lapsellen tapahti

Kuva 6: Kuvakaappaus Korp-käyttöliittymän tuottamasta tulevat-verbin konkordanssista (Turun Wiikko-Sanommat)

Toisin kuin geminaatallisia NUT-partisiippimuotoja, *sanoovat*-muotoja käytetään jo vuonna 1820. Tällöin itämurteiden kannalla ollut von Becker on toimittanut lehteä, jota luultavasti myös Friman on jossain määrin lukenut kirjeenvaihdon aloittamiseen mennessä tai sen aikana.

Yhteenvedona edellä esitetystä voidaan todeta, että ainakin itämurteisista taustoista tulevat von Becker ja Hannikainen käyttävät pitkävokaalisia preesensin monikon 3. persoonamuotoja. Koska vokaalin pidentyminen kyseisissä muodoissa kuuluu osaan savolaismurteita, piirre voi hyvin mahdollisesti olla kirjoittajien teksteissään käyttämä murteellisuus. Piirteen taajan käytön vuoksi sen takana vaikuttavien motiivien selvittäminen on hankalaa. Erittelen seuraavaksi, miten Friman käyttää pitkävokaalisia muotoja ja millä perustein kyse saattaisi olla joko murrepiirteestä tai pyrkimyksestä kirjakielisyyteen.

5.2.3 Hyperkorrektia vai murteellista?

Kuten aiemmin on jo tullut ilmi, pitkävokaalisia *sanoovat*-muotoja ei katsota yleensä kaakkoismurteisiin kuuluviksi. Sitä vastoin niitä on havaittu jossain määrin hämäläis- ja eteläpohjalaismurteissa. Täysin mahdotonta ei tietenkään ole, että Friman olisi saanut vaikutteita Gottlundin *Otavassa* käytetystä kielestä ja rohkaistunut Gottlundin sanojen pohjalta kirjoittamaan omalla murteellaan, mikäli piirre olisikin siihen kuulunut. Tätä ei kuitenkaan voi pitää murrelevikin pohjalta kuitenkaan ensisijaisena alkuperänä, sillä piirre vaikuttaisi sen perusteella olevan varsinaisesti kaakkoismurteisiin kuulumaton. Varhaisnykysuomen teksteissä selviävän laajan levikkinsä puolesta olla Frimanin käyttämänä myös hyperkorrekti, jos hän olisikin pyrkinyt sillä osittaiseen prestiisivariantin eli läntiselle murrepohjalle perustuvan pipliasuomen noudattamiseen. Toki hyperkorrektius voisi tämän piirteen kohdalla tarkoittaa myös Gottlundin itäiseen kirjoitustapaan pyrkimistä. Seuraavaksi erittelen, mihin näistä piirteen voisi Frimanin kirjeissä luokitella.

Yhden näkökulman monikon 3. persoonamuotojen käyttöön tuo myös 23.8.1847 päivätyssä kirjeessä annettu kuvaus siitä, miten Jaakko Juteini on arvostellut Frimanin kieltä: ”Juteini pani mulle viaksi, kuin kirjoitin Ristus, elä, sanoovat, sillä tapaa, ja ei niin kuin hän tahtosi: Christus, älä, sanovat, sillatavalla –.” Kyse on kirjeissä kerrotun perusteella mitä ilmeisimmin Frimanin uskonnollisista käännöstöistä, joita hän haluaa painattaa. Huomionarvoista on, että murteiden taistelussa puolueettomuuteen pyrkinyt Juteini ottaa kantaa Frimanin käyttämään *sanoovat*-muotoon. Edellä mainituista esimerkiksi kieltoverbi *elä* on käytössä laajalti savolaismurteissa (Lyytikäinen ym. 2013: 405). Juteinin diplomaattisten kieli-ideologioiden valossa voisi siis päätellä, että hän koettaa kitkeä tiettyihin aluemurteisiin paikannettavia tai jopa leimallisia kieltenpiirteitä, jollaisia voivat olla esimerkiksi *elä* ja *sanoovat*. Kiintoisaa kuitenkin on, että Juteini

toimi tätä aikaisemmin toimituksen avustajana *Sanan Saattaja Wiipurista* -lehdessä, jossa esiintyy pitkävokaalisia monikon 3. persoonan verbimuotoja.

Juteinin kritiikki saattaisi kertoa hänen kieli-ideologioissaan tapahtuneista muutoksista. Vielä todennäköisemmin kyse voisi kuitenkin olla siitä, että eri tekstilajeihin ja niissä käytettävään kieleen on suhtauduttu eri tavoin. Esimerkiksi 1840-luvun taitteessa muun muassa kielikeskusteluun osallistunut Engelbrekt Rancken oli vahvasti sillä kannalla, että uskonnon tuli saada kehittää omaa kieltänsä tarvitsemallaan tavalla.¹⁰ Tämä saattoi tarkoittaa, että vakiintuneiden ruotsin kielen vaikuttamien ilmauksien ja rakenteiden säilyttämistä kannatettiin. (Lauerma 2005: 142.) Näin uskonnollisten tekstien kieli olisi tarkoituksellisesti voinut nojata enemmän piipli-suomen konventioihin kuin vaikkapa lehdistön tai kaunokirjallisuuden kieli. Tämä on tärkeä huomio juuri siitä syystä, että edellä mainitussa Frimanin tekstissä on kyse mitä ilmeisimmin uskonnollisesta käännöksestä.

Oleellista on myös huomata, miten Juteini kannattaa vierasperäisten kirjainten käyttöä. Näytteen perusteella hän haluaisi säilyttää kahden konsonantin yhtymän nimessä *Christus*, mutta oli tietävästi muuten lainasanojen vierasperäisten kirjainten, kuten *c:n*, hylkäämisen kannalla. Tämä liittyi mitä todennäköisimmin juuri vierasperäisiin lainoihin eikä erisnimiin. Osa ortografikeskusteluun osallistuneista nosti esiin, että muun muassa kahdella tai kolmella peräkkäisellä konsonantilla alkavat ulkomaiset henkilönnimet olisivat täysin hyväksyttäviä suomessa, jolloin kansanihmiset saisivat lausua ne niin kuin parhaiten ymmärtäisivät. (Paikkala 2004: 90, 113–114.) Juteinilla kyse voi siis olla henkilönnimen kirjoittamiseen liittyvästä poikkeuksesta tai laajemmin uskonnollisten tekstilajien normatiivisuudesta.

Thomas Frimanin käyttämien *sanoovat*-muotojen mahdollisista sosiaalisista merkityksistä saa hieman selkeämmän kuvan, kun tarkasteltavaksi ottaa myös hänen kirjallista tuotantoaan. Novellissa *Suomen rahwaan olo Pietarissa. To'ellinen tapaus* on käytetty vastaavanlaisia pitkävokaalisia muotoja. Kyseessä ovat jaakkimalaiset henkilöhahmot, erityisesti päähenkilö Matti Kilkki, joka rukoilee vaaratilanteessa Jumalaa: ”Rukoilkaamme häntä ja turwatkaamme häneen. Jo **alkaawat** heikot ruumiilliset voimat minusta lakastua; tuskin jäseni’äni jaksan liikuttaa, niin owat jäykistyneet. (s. 15–16)” Tosin nämä poikkeavat ortografisesti kirjeissä käyte-

¹⁰ Ruotsin vaikuttamien kielenpiirteiden säilyttämisen kannalla oltiin, sillä niiden korvaamisella nähtiin olevan negatiivisia teologisia vaikutuksia. Jotkin perinteiseen asuunsa vakiintuneet piirteet nähtiin vaikeasti käännettäviä. (Lauerma 2005: 142.)

tyistä muodoista, joissa käytetään *w:n* sijaan *v:tä*. Novellin lisäksi Frimanin Viipuriin sijoittuvasta *Hyvä lapsi* (1849) -näytelmästä voi havaita *sanoovat*-muotoja. Niitä on käytetty kahdeksanvuotiaan päähenkilö Kustan ja hänen isänsä Herra Vöyrisen kielessä, jota erotetaan jossain määrin ylemmän sosiaaliluokkaan kuuluvien Reivi Ehrenfeldtin ja Reivinän puhetavasta.

On huomioitava, että kirjallisesti tuotetun puheen luonne on väistämättä keinotekoinen. Se on siivottua ja tyylliteltyä, jolloin sitä ei voida tarkastella täysin aitoon vuorovaikutukseen vertautuvana (Nykänen & Koivisto 2013: 9). Tästä syystä voidaan siis päätellä, että hahmojen kielellisten profiilien rakentaminen tapahtuu tavallisesti tietoisin valinnoin. Kun kirjoittaja siis muotoilee tekstiinsä puhuttua kieltä, hänen ensimmäiseksi puhumansa kielimuoto vaikuttaa aina jollakin tavoin lopputulokseen; esimerkiksi 1800-luvun alun näytelmäteoksista on havaittavissa kirjoittajan paikalliskielen piirteitä. Lisäksi näytelmäkirjailijat ovat usein hyödyntäneet tunte-miaan murteita erottaakseen niiden avulla henkilöihahmoja toisistaan. (Laitinen 2013: 279–280.) Frimanin kaunokirjallisten teosten kieltä voidaan tutkia myös näistä lähtökohdista.

Suomen rahwaan olo Pietarissa -novellin kohdalla on lähdettävä liikkeelle siitä, että kaakkois-murteiden alueelta kotoisin olevat henkilöihahmot on tavoitteellisesti rakennettu heijastamaan alueellista taustaansa tietynlaisen kielellisen tyylin kautta, jonka aineksia näyttäisivät olevan ainakin *mie*-persoonapronominit. Edellä esitetty paljastaa, että näiden ohella kielestä on havaittavissa myös pitkävokaalisia persoonamuotoja, joita kirjoittaja saattaisi käyttää tietoisesti yhdessä *mie*-variantin kanssa henkilöihahmojen karjalalaisen puhetavan rakentamiseen. Tällöin piirteeseen liittyisi väistämättä indeksisiä, jopa markkerin taseisia merkityksiä. Tätä päätelmää saataisi puoltaa myös *Hyvä lapsi* -näytelmästä tehty havainto, jonka perusteella *sanoovat*-muotoja esiintyy myös viipurilaista köyhälistöä edustavien hahmojen kielessä. Näiden kaunokirjalisten teosten perusteella voidaan nähdä, että Friman pyrki heijastelemaan itäsuomalaisen, tarkemmin Karjalan ja Inkerin alueen kansanihmisten kohtaamia haasteita ja luomaan heistä mahdollisesti jonkinlaista ihannekuvaa runebergiläisittäin. Tosin on mainittava myös, että *Hyvä lapsi* -näytelmässä *sanoovat*-muodot ulottuvat henkilöihahmojen puheesta myös parenteeseihin eli näyttämöohjeisiin, joita ei ole tarkoitettu näytelmän yhteydessä ääneen lausuttaviksi.

Lehdistöesiintymien perusteella kielenpiirre näyttäisi olleen käytössä melko taajaan keskenään eri kieli-ideologioita kannattavilla. Piirteen (sosiaaliisiin) merkityksiin liittyikin todennäköisesti laaja määrä erilaisia käsityksiä ja uskomuksia, joiden pohjalta 1800-luvun kirjoittajat ovat sitä käyttäneet. Merkittävää kuitenkin on todeta, että yksilötasollakin tarkasteltuna Frimanin *sanoovat*-muotojen käyttöala on melkoisen laaja. Se ei ulotu vaan kirjeisiin, vaan näkyy lisäksi

suomen kielen ja kirjallisuuden edistämiseksi laadituissa kaunokirjallisissa teoksissa. Niissä piirrettä käyttävät myös alueellisesti tiettyyn puhujaryhmään paikannettavat henkilöahmot. Tästä syystä en luokittelisi *sanoovat*-muotoja ensisijaisesti hyperkorrekteiksi eli virheelliseksi pyrkimykseksi läntiseen standardiin. Friman myös käyttää niitä koko kirjeenvaihdon ajan ja laajalti eri tekstilajeissa saamastaan kritiikistäkin huolimatta. Tästäkin syystä voidaan jo todeta, että *sanoovat*-muotojen käyttö on hyvin tiedostettua. Koska niitä esiintyy tismalleen samanlaisina myös Gottlundilla, tulkitsen tämänkin piirteen keinoksi rakentaa yhteistä savokarjalaista kirjoitustapaa – kuului piirre sitten Frimanin omaan tai vain inkeriläisten ja Gottlundin puheeseen. Tähän kielimuotoon Friman myös asennoituu kirjeissään puhtaana ja oikeana suomen kielenä. Implisiittinen kielenpiirteiden taso kulkee siis jälleen rinnan eksplisiittisten ideologioiden kanssa.

6 Yhteenvetoa ja loppupäätelmiä

Thomas Friman paljastuu Carl Axel Gottlundille lähetettyjen kirjeiden perusteella varsin kieli-tietoiseksi yksilöksi. Luvussa 3.4 tulee ilmi, miten kirjeissä käytetty kieli yhdistelee sekä länsimurteeseen pipliasuomeen perustuvia että kirjoittajan oman kaakkoismurteen piirteitä. Kirjoittaja hyödyntää kirjeissä *minä*-persoonapronominivarianttia, joka ei suoranaisesti kuulu hänen omaan murteeseensa. Tämä nousee esiin, kun Friman itse kertoo kirjeessään kirjoittavansa toisin kuin puhuu ja pohtii jatkossa siirtyvänsä oman murteensa *mie*-varianttiin. Toisaalta kirjeissä käytetään yleisiä ja laajalevikkisiä itämurteisuuksia, ja esimerkiksi *t:n* heikkona vastineena on *d:n* sijasta oman murteen vastine eli katoa tai tarvittaessa siirtymä-äänne. Friman käyttää kirjeissään myös geminaatallisia NUT-partisiipit ja *sanoovat*-muotoja, jotka eivät kuulu kaakkoismurteiden piirteisiin äännehistoriallisen selvityksen perusteella.

Kirjeissä ilmeneviä kieli-ideologioita nousee esiin sekä eksplisiittisellä että implisiittisellä tasolla, joista eksplisiittinen tarkoittaa julki lausuttuja ja implisiittinen kielen tasolla ilmeneviä ideologioita. Friman lausuu kirjeissään julki eri kieliin, kielimuotoihin liittyviä arvoja, asenteita ja uskomuksia. Kirjoittaja ei varsinaisesti pidä länsimurteiden varaan pitkälti rakennettua pipliakieltä arvossa, vaan kannattaa selkeästi kirjakielen kehittämistä itämurteiden pohjalta. Fri-

manin negatiivinen asenne pipliasuomea kohtaan perustuu ortografisiin ja fonologisiin seikkoihin: hänestä pipliasuomen kielimuoto on saanut liikaa vaikutteita ruotsin kielestä, jota hän pitää suomea monia satoja vuosia otteessaan pitäneenä sortajakielenä. Negatiivisten vieraskielisten vaikutteiden takia ”ummikko-Suomalainen” ei voi Frimanista ymmärtää pipliasuomea äidinkielekseen. Hän asennoituu kriittisesti etenkin kielimuodon orjalliseen noudattamiseen, jota esimerkiksi hänen tuttavansa Uspenski harjoittaa. Keskeisin syy Gottlundin lähestymiselle onkin, että Friman pitää tämän itäistä kirjoitustyyliään puhtaana ja oikeana suomen kielenä. Näiden julki lausuttujen asenteiden takana vaikuttaa laajempi arvojen taso, jolla kirjoittaja asettaa vastakkain eri kieliä ja kielimuotoja sen mukaan, mitä niistä pitää arvokkaina ja mitä ei. Näiden arvo määrittyy edelleen sosiaalisten ja poliittisten tekijöiden kautta.

Frimanin eksplisiittisen kieli-ideologisen tason uskomukset taas liittyvät etupäässä Inkerin kielimuotoihin. Selvimmin kirjeistä nousevat esiin käsitykset karjalalaisten ja laajemmin jopa inkeriläisten puheenparresta. Kirjoittaja mainitsee, että on käyttänyt kirjoittamissaan teksteissä tietoisesti sellaista kieltä, jota hän paitsi itse puhuu ja jota hänen mielestään käytetään Laatokan rannoilla ja Inkerissä yleisesti. Kyse on mitä todennäköisimmin Inkerin alueella puhuttavista suomalaismurteista eikä inkeroisesta, joka on oma kielensä. Väitteiden luonnehtiminen uskonnoksi ilmenee siinä, että kyse on nimenomaan Frimanin käsityksistä liittyen kaakkoismurteita yhdistäviin piirteisiin ja oletukseen, että kaikki kyseisiä kielimuotoja puhuvat voisi hahmottaa samaksi puhujaryhmäksi. Näitä murteita yhdistävien piirteiden, kuten *mie*-persoonapronominin käyttö ulottuu etenkin Frimanin kaunokirjalliseen tuotantoon, kun hän luo novellissaan jaakkimalaista henkilökuva tällaisten tyyppillisten kaakkoismurteisuuden avulla.

Implisiittiset kieli-ideologiat näkyvät kielen tasolla käytettyinä kielenpiirteinä. Geminaatalliset NUT-partisiippeja käytetään kirjeenvaihdon alussa vuoteen 1846 saakka, jonka jälkeen hän siirtyy käyttämään yksinäis-*n*:llistä varianttia. Variantin käytössä tapahtuu siis muutos, mutta vaihtelua ei varsinaisesti ole havaittavissa. Geminaatallisten muotoja käytetään alueellisesti melko laajasti, mutta ne eivät kuulu Frimanin kotimurteeseen. Käyttö saattaakin olla vaikutusta kirjeiden vastaanottajan käyttämistä kolmi- tai useampitavuisista geminaatallisista NUT-partisiippi-muodoista, jotka taas ovat saattaneet kuulua tämän käyttämään savolaismurteeseen. Varhaisnykysuomen korpukseen tehty katsaus paljastaa, ettei piirteiden käyttö ajan kirjakielissä näyttäisi olevan kovin harvinaista. Muotoja esiintyy laajalti sekä itä- että länsimurteita kannattavien kie-

limiesten teksteissä, minkä vuoksi sitä ei voi Frimanin ja Gottlundin tekstien perusteella luokitella pelkäksi itämurteisuudeksi. Näin ollen voidaan pitää mahdollisena, että geminaatallisen päätevariantin käyttö saattaisi olla vaikutusta myös jostakin muusta kirjallisesta lähteestä.

Eri kielimuotoihin liittyvien julki lausuttujen asenteiden perusteella näkisin kuitenkin todennäköisimmäksi, että Friman olisi pyrkinyt tietoisesti mukailemaan Gottlundin itämurteellista kirjoitustyyliä ainakin kirjeenvaihdon alussa. Juuri Gottlundin käyttämät kolmi- ja useampitavuiset geminaatalliset NUT-partisiippimuodot ovat mahdollisesti toimineet ideaalin itäisen kielimuodon mallina. Friman on saattanut pyrkiä kirjoittamaan esikuvansa mallin mukaista kieltä, mutta käyttänyt geminaattaa sellaisissa muodoissa, joihin se ei Gottlundin teksteissä kuulu. Frimanilla geminoituminen kohdistuu kaiken pituisiin vokaalivartaloisiin NUT-partisiippimuotoihin, minkä perusteella piirre saattaisi olla Frimanilla hyperkorrekti suhteessa vastaanottajan käyttämän kielimuodon tavoitteluun. Vuoden 1846 vaihdos voi myös kieliä siitä, että kirjoittaja on tiedostanut muodon hyperkorrektiuden ja siirtynyt käyttämään varianttia, joka on muutenkin yleisempi kirjoitetussa kielessä ja jota hän mahdollisesti käyttää omassa puheessaan.

Sanoovat-tyyppisiä muotoja käytetään koko kirjeenvaihdon ajan, eikä vaihtelua muotoryhmässä varsinaisesti esiinny. *Sanoovat*-tyyppiä esiintyy melko laajalevikkisesti eri murrealueilla, mutta tällainen vokaalin pidentyminen ei äännehistoriallisen selvittelyn perusteella ole kuulunut Frimanin kotimurteeseen. Muotoa esiintyy varhaisnykysuomen korpuksen perusteella myös erilaisissa teksteissä ja erilaisia ideologioita kannattaneilla kielimiehillä, mikä hieman vaikeuttaa piirteen luokittelua ja paikantamista tiettyjen aluemurteiden kannattajiin. Kiinnostavaa on, ettei Friman kitke pitkävokaalisia variantteja pois, vaikka esimerkiksi kirjailija Jaakko Juteini oli pitänyt niitä hänen teksteissään virheellisinä. Juteinin kritiikki saattaa johtua eri tekstilajeihin kohdistuvista odotuksista. 1800-luvun alussa käytiin yleisemmin keskustelua siitä, miten uskonnollisen kielen uudistamiseen tulisi suhtautua. Frimanin kirjeen perusteella Juteini oli mitä ilmeisimmin vierasperäisten nimien alkukantaisen kirjoitusasun kannalla (esim. *Christus*). Hän ei hyväksy Frimanin uskonnollisessa käännöksessä *sanoovat*-muotoja vaan kehottaa yksivokaalisen käyttöön. Tästä voi päätellä, etteivät pitkävokaaliset muodot johtuneet Frimanilla ainakaan pipliasuomeen perustuvan prestiisivariantin käytöstä.

Frimanin tuotannossa *sanoovat*-tyyppiä esiintyy laajalti kaunokirjallisissakin teksteissä, kuten novellissa *Suomen rahwaan olo Pietarissa* ja näytelmässä *Hyvä lapsi*. Novellissa käytetään *mie*-persoonapronominin ohella pitkävokaalisia monikon 3. persoonamuotoja osana jaakkima-

laisen henkilöahmon kieltä. Samaa muotoa käytetään myös näytelmässä viipurilaisten henkilöahmojen rakentamisessa. Koska muoto on paikannettavissa Frimanin luomien karjalalaisten ja inkeriläisten henkilöahmojen puheeseen, voi piirteellä nähdä selviä indeksisiä merkityksiä. Se ulottuu ainakin indeksisyyden ensimmäiselle asteelle, sillä sen käyttö voidaan Frimanin tekstissä yhdistää tiettyyn alueelliseen puhujaryhmään. Muoto näyttäisi ulottuvan myös toisen asteen indeksiksi, sillä etenkin *Suomen rahwaan olo Pietarissa* -novellissa piirrettä käyttävä hahmo edustaa eräänlaista ahkeran karjalalaisen ihannekuva.

Geminaatalliset NUT-partisiipit ja *sanoovat*-muodot näyttävät mitä todennäköisimmin olevan vaikutteita Gottlundin teksteistä. Vastaanottajalla ja tämän asemalla on luonnollisesti keskeinen vaikutus kirjoittajan kielellisiin valintoihin. Frimanin julki lausutut kieli-ideologiat myös paljastavat, että hän on pyrkinyt käyttämään kirjeissään tietoisesti piirteitä, jotka ovat hänelle ja Gottlundille yhteisiä. Lisäksi hän tuo erikseen esiin tavoitteensa kirjoittaa niin kuin ”Viipurin pitäjässä, Laatokan rannoilla ja koko Inkerossa” puhutaan. Julki lausuttujen ideologioiden ja kielenpiirteiden morfofonologisen tarkastelun perusteella päättelen, että Friman pyrkii kirjeissään ja kaunokirjallisissa teksteissään tavoittelemaan jonkinlaista ideaalia itäistä kielimuotoa, joka hyödyntää sekä yleisiä itämurteisuuksia että omalle murteelleen epätavallisia kielenpiirteitä. Kyseessä on ilmeisimmin jonkinlainen kuva yhteisestä savokarjalaisesta kielestä, jota käyttöön liittyy laajempi ideologinen ja poliittinen tavoite.

Kuten edellä on jo ilmennyt, kieli-ideologiat syntyvät aina tietystä poliittisista lähtökohdista, ja niiden esittämä käsitys kielestä palvelee tavallisesti jonkin ryhmän etuja. Voidaankin siis pysähtyä vielä pohtimaan, keiden etuja ja miten Frimanin kieli-ideologiat ja savokarjalaisen kirjoitustyylin tavoittelu pyrkivät ajamaan. Keskeisiä ryhmiä voidaan erottaa kaksi. Ensiksi Frimanin itämurteiden kannatus pyrki palvelemaan suuremmassa mittakaavassa Suomen rahvasta, jonka kuului hänestä saada koulutus omalla kielellään. Tämän saavuttamiseksi piti luoda selkeä kirjakieli, jota Friman halusi omalta osaltaan kehittää itämurteiden pohjalta. Toisessa kirjeessään hän lähestyy Gottlundia kiitellen lämmintä vastaanottoa ja ylistäen Suomen eduksi syntynyttä tuttavuutta. Suomen etu toteutuisi, mikäli hän pääsisi omalla työpanoksellaan edistämään suomen kielen ja kirjallisuuden kehitystä: ”Jos yksikään rahtu ois tukelasta taiostani hyötyä kirjallisuuellemme ja Suomemme valaistukselle, niin senkin olen velvoitettu saattamaan sen eteen, joka omasta hyvästä tahostaan ottaa juohattaa sitä oikiaan päätteehen, antaen sille oikian tarkoituksen.” (5.10.1842)

Friman ei kuitenkaan koskaan päässyt vaikuttamaan töillään Suomeen, sillä hän ei todennäköisesti ruotsin kielen taidon puutteen vuoksi saanut Suomesta virkaa useasta yrityksestä huolimatta. Toiseksi Frimanin kieli-ideologioiden perusteella voidaan nähdä, kuinka hän antaa äänen inkerinsuomalaisille. Pietarissa ollessaan hän näki hyväksi edustaa töillään inkerinsuomalaista identiteettiä, sillä käytti kaakkoismurteille ominaisia piirteitä kirjeissään ja kaunokirjallisissa teksteissään. Myöhemmin inkerinsuomalaisten edun ajaminen jatkui 1870-luvulla toimitettujen, Pietarin ensimmäisten suomenkielisten sanomalehtien muodossa.

Thomas Frimanin Carl Axel Gottlundille vuosina 1842–1856 osoittamat kirjeet avaavat pietersuomalaisen näkökulman 1800-luvun alun kielikeskusteluun. Tuolloin vielä vakiintumaton kirjakieli salli kokeilunhalun yksilötasonkin kirjoitetussa kielessä. Hyvä esimerkki tästä on Frimanin pohdinta oikeanlaisen persoonapronominin valinnasta. Kirjeenvaihdon ajan kokeilevuudesta kertoo myös se, että Frimanin 1870-luvun kirjoitustyyli on jo huomattavasti vakiintuneempaa. Jatkotutkimusaiheet voisivat siis hyvinkin painottua laajemmin Frimanin koko tuotannon tarkasteluun ja hänen käyttämänsä kirjakielen kehitykseen. Tässä tutkimuksessa olen tutkinut kirjakielen kehittämiskeskustelua liikkumalla mikrotasolta makrotasolle. Myös toisin päin tarkasteltuna voisi selvittää, miten suomen kielen standardoimiseen liittyvä neuvottelu on vaikuttanut yksilön elämäntyöhön.

Lähteet

Aineistolähteet

Thomas Frimanin kirjeet 1842–1856. COLL 59.2: Carl Axel Gottlundille saapuneita kirjeitä. Kansalliskirjaston käsikirjoitusarkisto.

Friman, Th. 3.1.1843. COLL 59.12: C. A Gottlundin suomenkieliset kirjekonseptit. Kansalliskirjaston käsikirjoitusarkisto.

Friman, Thomas 1849: *Suomen rahwaan olo Pietarissa. To'ellinen tapaus.* – Lukemisia Suomen rahwaalle, Wiipurista. Saatavilla osoitteessa: https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/123789/Suomen_rahwaan_olo_Pietarissa_to_ellinen_tapaus.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 14.1.2022.

Friman, Thomas 1849: *Hyvä lapsi.* – *Suomi* No. 4. (2.7.1849). Saatavilla osoitteessa: <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/423850?term=SUOMI&page=1>. Viitattu 23.1.2022.

Friman, Thomas 1870: *Tyhmenit.* – *Pietarin Sanomat* No. 1 (2.1.1870). Saatavilla osoitteessa: <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2049307?page=1>. Viitattu 29.1.2022.

Varhaisnykysuomen korpus. Kotimaisten kielten keskus. Saatavilla osoitteessa: https://kaino.kotus.fi/korpus/1800/meta/1800_coll_rdf.xml. Viitattu 21.1.2022.

Lähdekirjallisuus

BLOMMAERT, JAN 2008: *Grassroots literacy. Writing, Identity and Voice in Central Africa.* Lontoo: Routledge.

BRANCH, MICHAEL 2002: Sjögren, Anders Johan. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Saatavilla osoitteessa: <https://kansallisbiografia-fi.libproxy.helsinki.fi/kansallisbiografia/henkilo/3634>. Viitattu 14.1.2022.

ENGMAN, MAX 1991: Pietari ja Inkeri. – Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri* s. 167–178. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

— 2004: *Pietarinsuomalaiset.* Helsinki: WSOY.

— 2018: *Kielikysymys. Suomenruotsalaisuuden synty 1812–1922.* Suomentanut Kari Koski. Ruotsinkielinen alkuteos *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922.* Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland.

- GRUZDEVA, EKATERINA & JANHUNEN JUHA 2020: Antropologinen lingvistiikka. – Milla Luodonpää-Manni, Markus Hamunen, Reetta Kostenius, Matti Miestamo, Urpo Nikanne ja Kaius Sinnemäki (toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä I–IV* s. 721–748. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HANSKI, JARI 2001: von Becker, Reinhold. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Saatavilla osoitteessa: <https://kansallisbiografia-fi.libproxy.helsinki.fi/kansallisbiografia/henkilo/3128>. Viitattu 20.12.2021.
- HARJUNPÄÄ, KATARIINA & NIEMI, JARKKO – SORJONEN, MARJA-LEENA 2020: Keskusteluanalyysi ja vuorovaikutuslingvistiikka. – Milla Luodonpää-Manni, Markus Hamunen, Reetta Kostenius, Matti Miestamo, Urpo Nikanne ja Kaius Sinnemäki (toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä I–IV* s. 896–941. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HOLMES, JANET & WILSON, NICK 2017: *An Introduction to Sociolinguistics*. London: Routledge. Saatavilla e-kirjana osoitteessa: <https://ebookcentral-proquest-com.libproxy.helsinki.fi/lib/helsinki-ebooks/detail.action?docID=4803396>. Viitattu 13.1.2022
- HUTTUNEN, KALERVO 1981: *Pietarin suomenkielisen sanomalehdistön alkuvaiheet vuosina 1870–1883*. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja N:o. 18. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- HÄKKINEN, KAISA 1994: *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. Porvoo: WSOY.
- IRVINE, JUDITH T. 2001: “Style” as distinctiveness: the culture and ideology of linguistic differentiation. – Penelope Eckert & John R. Rickford (toim.), *Style and Sociolinguistic variation* s. 21–43. Cambridge University Press.
- JAFFE, ALEXANDRA 2009: Introduction. The sociolinguistics of stance. – Alexandra Jaffe (toim.), *Stance. Sociolinguistic perspectives* s. 2–28. Oxford: Oxford University Press.
- KARLSSON, FRED & ENKVIST, NILS ERIK 2000: Kielitieteet. – Päiviö Tommila & Allan Tiitta (toim.), *Suomen tieteen historia 2. Humanistiset ja yhteiskuntatieteet* s. 224–295. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY. Saatavilla osoitteessa: <http://www.ling.helsinki.fi/~fkarlsson/kielitieteet.pdf>. Viitattu 14.1.2022.
- KAURANEN, KAISA 2013: Mitä ja miksi kansa kirjoitti? – Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa* s. 19–54. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.
- KETTUNEN, LAURI [1940] 1959: *Suomen murteet I–II*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia, 188. osa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kielitoimiston sanakirja: *kontaminoitua*. Kielitoimiston sanakirja 2021. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Päivitetty verkkojulkaisu. Saatavilla osoitteessa: <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/>. Viitattu 29.1.2022.

- KIURU, SILVA 2004: Hannikainen, Pietari. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Saatavilla osoitteessa: <http://urn.fi.libproxy.helsinki.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-002887>. Viitattu 4.1.2022.
- KLINGE, MATTI 2000: Keckman, Carl Niclas. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Saatavilla osoitteessa: <https://kansallisbiografia-fi.libproxy.helsinki.fi/kansallisbiografia/henkilo/2902>. Viitattu 30.12.2021.
- KROSKRITY, PAUL V. 2004: Language ideologies. – Alessandro Duranti (toim.), *A companion to linguistic anthropology*, s. 496–517. Malden, MA: Blackwell.
- KUUKKA, VÄINÖ – MAJAMAA, RAIJA – VEPSÄ, HANNU 2002: *Elias Lönnrot. Taitaja, tarkkailija, tiedemies*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KÄÄRIÄLÄ, SUVI 2017: *Täällä kuole nälkän. Nollapersoonamuodot Suomen vuoden 1918 sisällissodan vankileirikirjeissä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Suomen kielien, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- LAITINEN, LEA 2013: Näyttämölle kirjoitettu dialogi. – Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa* s. 257–298. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAITINEN, LEA & NORDLUND, TARU 2012: Performing identities and interaction through epistolary writing. Teoksessa Marina Dossena & Gabriella Del Lungo Camiciotti (toim.), *Letter writing in late modern Europe* s. 65–88. Amsterdam: John Benjamins.
- 2013: Language from Below? Indexing Identities in the Writings of Common People in 19th-Century Finland. Anna Kuismin & M. J. Driscoll (toim.), *White field, black Seeds. Nordic literacy practices in the long nineteenth century* s. 169–189. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Saatavilla e-kirjana osoitteessa: <https://oa.finlit.fi/site/books/10.21435/sflit.7/>. Viitattu 12.5.2020.
- LAPPALAINEN, HANNA 2008: Vaihteleva kieli. – Tiina Onikki-Rantajääskö & Mari Siironen (toim.), *Kieltä kohti* s. 66–85. Helsinki: Otava.
- LAUERMA, PETRI 2004: Aluemurre vai murteiden yhdistelmä? Keskustelu kirjakielen perustasta 1800-luvun alkupuolella. – Katja Huumo, Lea Laitinen & Outi Paloposki (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä* s. 136–176. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2005: Gustaf Renvall suomen kirjakielen standardoijana. – *Sananjalka* 47(1) s. 119–157. Saatavilla osoitteessa: <https://journal.fi/sananjalka/article/view/86659>. Viitattu 29.1.2022.
- 2007: Vieraiden grafeemien väistyminen varhaisnykysuomesta etenkin Jacob Johan Malmbergin tuotannon valossa. – *Virittäjä* 111(3) s. 322–345. Saatavilla osoitteessa: <https://journal.fi/virittaja/article/view/40586/10012>. Viitattu 29.1.2022.

- 2008: Varhaisnykysuomen morfologinen etäännyminen nykysuomesta etenkin Jacob Johan Malmbergin tuotannon valossa. – *Virittäjä* 112(3) s. 355–381. Saatavilla osoitteessa: <https://journal.fi/virittaja/article/view/40679/10105>. Viitattu 29.1.2022.
- LAUROSELA, JUSSI 1914: Äännehistoriallinen tutkimus Etelä-Pohjanmaan murteesta II: Vokaalit. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEHIKONEN, LAILA & KIURU, SILVA 1993: *Kirjasuomen kehitys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LESKINEN, HEIKKI 1963: *Luoteis-Laatokan äännehistoria I: Konsonantit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1991: Inkerin kielimuodot. – Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri* s. 222–233. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LINDÉN, EEVA 1942: *Kaakkois-Hämeen murteiden äännehistoria I: Konsonantisto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1944: *Kaakkois-Hämeen murteiden äännehistoria II: Vokaalisto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LITOLA, KATJA – NORDLUND, TARU – UTRIAINEN, JOHANNA 2016: Historiallista sosiolingvistiikkaa kotikentällä. – *Virittäjä* 120 s. 296–300.
- LUUKKANEN, TARJA-Liisa 2000: Cygnaeus, Uno. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Saatavilla osoitteessa: <https://kansallisbiografia-fi.libproxy.helsinki.fi/kansallisbiografia/henkilo/3176>. Viitattu 14.1.2022.
- LYYTIKÄINEN ERKKI – JORMA REKUNEN – JAAKKO YLI-PAAVOLA (TOIM.) 2013: *Suomen murtekirja*. Helsinki: Gaudeamus.
- MAJAMAA, RAIJA 1997: Lönnrot, Elias. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Saatavilla osoitteessa: <https://kansallisbiografia-fi.libproxy.helsinki.fi/kansallisbiografia/henkilo/2836>. Viitattu 13.1.2022.
- MEYERHOFF, MIRIAM 2006: *Introducing Sociolinguistics*. Lontoo: Taylor & Francis Ltd.
- MIELIKÄINEN, AILA 1981: *Etelä-Savon murteiden äännehistoria I. Konsonantit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MÄGISTE, JULIUS 1925: *Rosona (Eesti Ingeri) murde pääjooned*. Tartu: Tartu ülikool.
- MÄNTYNEEN, ANNE – HALONEN, MIA – PIETIKÄINEN, SARI – SOLIN, ANNA 2012: Kieli-ideologioiden teoriaa ja käytäntöä. *Virittäjä* 116 s. 325–348.
- NEVALAINEN, TERTTU – RAUMOLIN-BRUNBERG, HELENA 2012: Historical Sociolinguistics: Origins, Motivations, and Paradigms. – Juan Manuel Hernández-Campoy & Juan

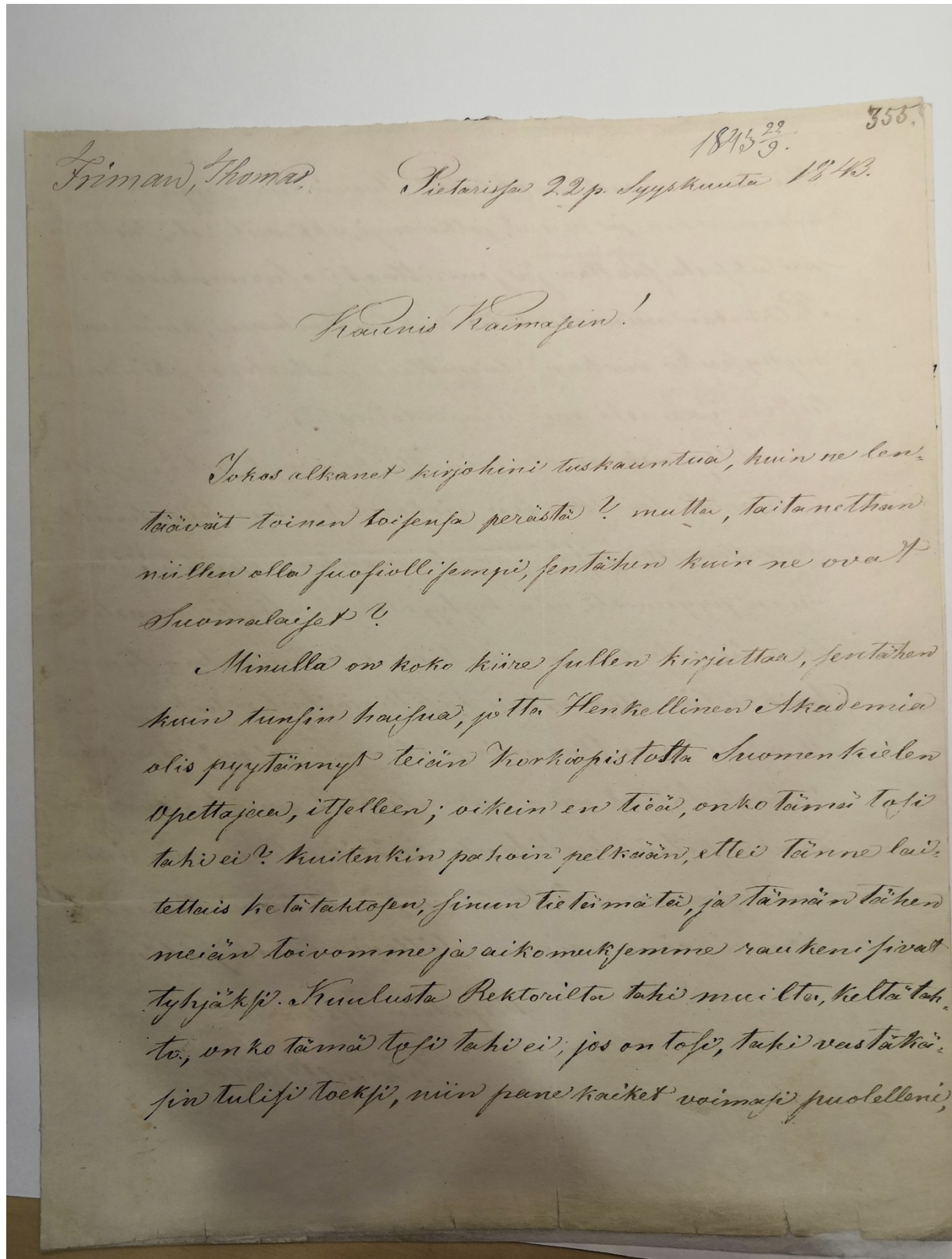
- Camilo Conde-Silvestre (toim.), *The Handbook of Historical Sociolinguistics* s. 22–40. John Wiley and Sons, Incorporated.
- NORDLUND, TARU 2003: Samuelin päiväkirja. Kielellistä variaatiota itseoppineen eteläpohjalaisen sotamiehen päiväkirjassa 1800-luvun lopussa. – Lea Laitinen, Hanna Lappalainen, Päivi Markkola & Johanna Vaattovaara (toim.), *Muotojen mieli. Kirjoituksia morfologiasta ja variaatiosta* s. 45–72. Kieli 15. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 2012: 1800-luvun itseoppineet kirjoittajat kielellisillä markkinoilla. – *Virittäjä* 1/2012 s. 33–66. Saatavilla osoitteessa: <https://journal.fi/virittaja/article/view/4930/4589>.
- 2013: Keskustelua yli ajan ja paikan. – Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa* s. 107–138. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO – LAPPALAINEN, HANNA 2020: Sosiolingvistiikka. – Milla Luodonpää-Manni, Markus Hamunen, Reetta Kostenius, Matti Miestamo, Urpo Nikanne ja Kaius Sinnemäki (toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä I-IV* s. 864–895. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NURMIO, YRJÖ 1947: *Taistelu Suomen kielen asemasta 1800-luvun puolivälissä. Vuoden 1850 kielisäännöksen syntyhistorian, voimassaolon ja kumoamisen selvittelyä*. Porvoo: WSOY.
- NYKÄNEN, ELISE & KOIVISTO, AINO 2013: Näkökulmia kaunokirjalliseen dialogiin. – Aino Koivisto & Elise Nykänen (toim.), *Dialogi kaunokirjallisuudessa* s. 9–56. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- OJA, HEIKKI 2013: *Aikakirja*. Helsinki: Helsingin yliopiston almanakkatoimisto. Saatavilla e-kirjana osoitteessa: <http://almanakka.helsinki.fi/images/aikakirja/Aikakirja2013kokonaan.pdf>. Viitattu 26.11.2021.
- PAIKKALA, SIRKKA 2004: Kotoista vai kansainvälistä? Keskustelu ulkomaisista nimistä 1800-luvun lehdistössä. – Katja Huumo, Lea Laitinen & Outi Paloposki (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä* s. 73–135. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PULKKINEN, PAAVO 1972: *Nyky-suomen kehitys. Katsaus 1800- ja 1900-luvun kirjakeleeseen sekä tekstinäytteitä*. Tietolipas 72. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PULKKINEN, RISTO 2003: *Vastavirtaan. C.A. Gottlund 1800-luvun suomalaisena toisinajattelijana: psykobiografinen tutkimus*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- 2004: Gottlund, Carl Axel. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Saatavilla osoitteessa: <http://urn.fi/libproxy.helsinki.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-002817>. Viitattu 28.12.2021.
- RAILAS, VIKTOR 1961: Tuomas Friman 1821–1886. – Jaakko Paavolainen (toim.), *Karjalainen elämäkerrasto*. Porvoo: WSOY.

- RAPOLA, MARTTI 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RIIKONEN, H. K. 2003: Friman, Thomas. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Saatavilla osoitteessa: <http://urn.fi/libproxy.helsinki.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004452>. Viitattu 4.3.2020.
- RUOPPILA, VEIKKO 1955: *Äyrämöismurteiden äännehistoria*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SALA, KAARINA [2004] 2008: Juteini, Jaakko. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Saatavilla osoitteessa: <https://kansallisbiografia-fi.libproxy.helsinki.fi/kansallisbiografia/henkilo/2820>. Viitattu 4.3.2020.
- SALMINEN, TONI 2013: Tavalisen komjas kaupunki. Havaintoja eräiden varsinaissuomalaisten merenkulkuyhteisön edustajien kirjeiden kielestä 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto: Suomen kielen, suomalais-ugrilaisen ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- SALMON, EMMANUEL 2021: Vapaus ja suomalaisuus. Kieli-ideologiat ja vallankäyttö diskursissa Suomen kansalliskielestä. Maisterintutkielma. Helsingin yliopisto: Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto. Saatavilla osoitteessa: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/337486>. Viitattu 16.1.2022.
- SALONEN, MARIA 2020: *Minä jo lapsuudesta asti olen rakastannut Suomea ja oppinut äitini kieltä. NUT-partisiippien tarkastelua Thomas Frimanin kirjeissä Carl Axel Gottlundille*. Kandidaatintutkielma. Helsingin yliopisto: Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto.
- SEPPÄLÄ, ANNI 2020: *hee tuli tänne Syömään häpeemätä Suomen mustaa leipää, mutt eivät tahdo tukee Suomen walkieta Kieltä. Kieli-ideologia ja suhtautuminen kansankirjoittajan kirjeissä*. Helsingin yliopisto: Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto. Saatavilla osoitteessa: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/310540>. Viitattu 12.5.2020.
- SIHVO, HANNES 1991: Inkeriläisten identiteetti muutosten paineissa. – Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri* s. 343–355. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SILVERSTEIN, MICHAEL 1998: The Uses and Utility of Ideology. – Schieffelin, Bambi B., Woolard, Kathryn A., Kroskrity, Paul V. (toim.), *Language ideologies. Practice and theory* s. 123–145. New York: Oxford University Press.
- SORJONEN, MARJA-LEENA – LEHTONEN, HEINI – ROUHIKOSKI, ANU 2015: Helsinki, kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit liikkeessä. – Marja-Leena Sorjonen, Anu Rouhikoski & Heini Lehtonen (toim.), *Helsingissä puhuttavat suomet* s. 9–31. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tieteen termipankki 29.1.2022: *Kielitiede:markkeri*. Saatavilla osoitteessa: <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:markkeri>. Viitattu 29.1.2022.

- TUUSVUORI, JARKKO S. 2007: Kulttuurilehti 1771–2007. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- UINIO, PIRJO 1991: Inkerinmaan esihistoria. – Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri* s. 11–34. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VERRONEN, MARJE 1969: Varhaisnykysuomen loppupuolen taivutusoppia. Suomen kielen laudaturtyö. Turun yliopisto: Turun yliopiston suomen kielen laitos.
- VIRTARANTA, PERTTI 1957: *Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria II: Vokaalit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VISK = HAKULINEN AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. Verkkoversio. Osoitteessa: <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>. Viitattu 12.5.2020.
- VVKS = Katsaus vanhan kirjasuomen ortografiaan. *Virtuaalinen vanha kirjasuomi*. Saatavilla osoitteessa: http://vvks.it.helsinki.fi/lyhenteet_ja_ortografia/katsaus_ortografiaan/index.html.
- VÄÄNÄNEN, KYÖSTI 2000: Stråhlman, Johannes Caroli. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Saatavilla osoitteessa: <https://kansallisbiografia-fi.libproxy.helsinki.fi/kansallisbiografia/henkilo/2449>. Viitattu 31.12.2021.
- WAL, VAN DER MARIJKE J. – RUTTEN, GIJSBERT 2013: Ego-documents in a historical-sociolinguistic perspective. – Marijke J. van der Wal & Terttu Nevalainen (toim.), *Touching the Past: Studies in the Historical Sociolinguistics of Ego-documents* s. 1–17. Amsterdam: John Benjamins Publishin Company. Saatavilla osoitteessa: <https://ebookcentral-proquest-com.libproxy.helsinki.fi/lib/helsinki-ebooks/detail.action?pq-origsite=primo&docID=1249357>. Viitattu 30.1.2022.
- WOOLARD, KATHRYN A. 1998: Introduction. Language Ideology as a Field of Inquiry. – Schieffelin, Bambi B. – Woolard, Kathryn A. – Kroskrity, Paul V. (toim.), *Language ideologies. Practice and theory* s. 3–47. New York: Oxford University Press.
- YLINEN, ANNIINA 2020: *Kielen variaatiota eteläpohjalaisten ensimmäisen polven siirtolaisten kirjeissä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto: Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto. Saatavilla osoitteessa: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/313573>. Viitattu 6.12.2021.

Liitteet

Liite 1: Thomas Frimanin kirje 22. p. syyskuuta 1843

että tulisin vastaan oletuksi. Hyvin tiedät hyyn tähän
 aikomukseen, ja ne eut, jotka myös, ylipäätteen, tästä toi-
 mituksesta ^{voisin} johtaa ja jaurittaa ki. Suomen kielelle.
 Tulkkinen minulle tulis kaikin kehtanen, kuin voin
 nykyisenki virkani toimittaa, mutta etupää jekin on kuin
 tulee syystä miehuinen toimitus.

Uspenski ei ole minulla käynyt, paitsi on joskin
 tietämättä lävittänyt virkansa; niiden takis hänelle
 ilmoittaa, että pitäis vauraus, vaan kuin epäilen Akade-
 mian pyynnistä, niin täytyy olla väiteti, jitten asti kuin
 san sinulta selvemmän ticon. Mutta ei kukaan tämä
 kaikkie lie Uspenskin käsitteilytusten teitika, jota
 Henkellinen Akademia jiltä vaati ja nyt ihmisten
 rukhespallut näin muute taksi. muuten parempi
 on vauras pitää, jentä henpi rukailen sinua näyrin-
 mästä jamaaen tästä selvempää tietoa ja tulevina
 kin aikoina minun ylitteä suolta pitämään.

Viljoitin ystäväs

J. M. T. Uusala

461.
Friman, Thom.
1848 $\frac{24}{3}$
Pietariin 24 p. Maal. 1848

Vanha Veljeni!

Kuusi on jäänyt kirjasi vastaan -
matka ja kiihtöillä ja maksi lo' kas-
telematta lähettämäsi (Kollanin kielioppi),
senaten jäänyt puomentausta loppu
silvanuksesta, jyy tähän kaikki
oli oma ja koko perieni huono terveys,
nün olemme ole saaneet yällä eikä
päivällä juonaa mu vajaksi raukaa.
Siis onki viimein sinä jäänthi
paina tehtäväksi jalourkaiset Suomen
rokkien, ja nün me otoi ne taalevat

Sinulle lähete tässä; luiden, että
 sinoo: kuulustele ensin sinulta
 painohinnasta ja monesta muusta
 siihen koskevista asioista, jotta täden
 kirjoita minulle ensin katsofi; että
 saajin hyvästi puolesta pitää;
 parasta on, että synoo: lähete tässä
 suomenokset suorastaan. Sinulle
 minun valimiehi syyttän, ja parasta
 on sinun ilmoittaa täsmällisesti
 lähete tässä joka viimeinen paine tu
 lehti minulta tarkasti katjottaan
 ettei millisäkään hairinkaja ta lisi;
 ja tähta varten, jos käyri laatuun, niin
 maanra thoon sinoo: erinäisen maan-

thä Jun. To kohta aukenee jethi päivä
jona jalouskaijethi uomalaidet
tulevat tuntemuan Evankelium
ten min valoa.

thä Suometaji on täällä juuri
puutas, pentähen hyvä olis jos
läheittäjät tänne tään vuotipa
kymmenen kahipari k. kymmentä
vaan kummitiedovat lentolehtien
pakiat, enjin he tahtooat ne
suata, sitte vasket, milloin
jakkooat, maljoavat kopiatu,
nün lansa, kuitentki hyvä on, thä on
mak. es. halua lukemiseen. Lempe
ties koen perään, minne kauli

464

Pietaris ja se raha mannaan,
 minkä minäkiään, vaiPKa en
 juo muuta kuin vettä ja tavall.
 juon mukaan kabbia ja teetä,
 en es polta enkä nuurkaa tupak-
 kaa. Kuinka pääsijonne Suomen
 vironi te veli Rulta Popelmannin
 varaus, jotta taitaisin parahten
 käyteleä suomennokkien
 paino-ajoinen kansa. Huute
 ei ole aikaa Riopai staa, ellen
 viiväty partien tenney siä paljo
 vaimillesi ystäväs. Minna
 Mikä Raity jakkaa, joko kotta
 paperi ja paperi.

31

ma
 tele
 sen
 til
 oli
 nün
 päi
 pa
 no